

ชุมชนบ้านดอนมีชื่อเสียงในด้านการทำขนมจีน ซึ่งส่วนใหญ่จะธุรกิจของการที่มีการสืบต่อกิจการภายในครอบครัวประมาณ 6 -7 ครอบครัว จัดเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก โรงงานทำขนมจีนแต่ละแห่งมีลูกจ้างแรงงานประมาณ 7 – 10 คน ผลผลิตส่วนใหญ่จะผลิตเพื่อส่งไปขายยังลูกค้าประจำตามตลาดและร้านอาหารต่างๆ ในอำเภอเมืองระยองและเขตโรงงาน การประกอบอาชีพทำขนมจีนในปัจจุบันประสบปัญหาต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้นแต่ไม่สามารถปรับราคาขึ้นได้ เพราะมีความขัดแย้งระหว่างผู้ประกอบการกันเอง มีการแข่งขันตัดราคา และแย่งลูกค้า

1.7 การศึกษา

ตำบลเชิงเนินมีโรงเรียนชั้นระดับประถมศึกษา จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ หมู่ที่ 1 โรงเรียนบ้านหนองจอก หมู่ที่ 3 โรงเรียนชุมชนวัดเกาะกลอย หมู่ที่ 4 โรงเรียนวัดบ้านดอน และหมู่ที่ 5 โรงเรียนวัดปลวกเหตุ และมีโรงเรียนระดับอาชีวศึกษา 2 แห่ง คือ โรงเรียนปณิชยกิจและโรงเรียนเทคโนโลยีที่พีไอ ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 5 นอกจากนี้ยังมีศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในมัสยิด 1 แห่ง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดบ้านดอน 1 แห่งเพื่อเตรียมความพร้อมของเด็กก่อนวัยเรียน

โรงเรียนวัดบ้านดอน เป็นโรงเรียนรัฐบาลที่ก่อตั้งขึ้นและเริ่มเปิดการสอนปีการศึกษา 2524 ในปีแรกโรงเรียนจะรับเด็กที่มีอายุครบบริบูรณ์ตั้งแต่ 5 ปีเข้าเรียนในระดับชั้นเด็กเล็ก และเรียนต่อชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 4 ต่อมาในปีพ.ศ. 2533 ได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างหลักสูตรการศึกษา โรงเรียนวัดบ้านดอนจึงเปลี่ยนการเตรียมความพร้อมของนักเรียนชั้นเด็กเล็กมาเป็นชั้นเรียนอนุบาล จำนวน 2 ชั้นปี คือ อนุบาล 1 จำนวนหนึ่งห้อง และอนุบาล 2 จำนวนหนึ่งห้อง และมีการขยายชั้นเรียนระดับประถมศึกษาออกเป็นหกชั้นปี คือ ประถมศึกษาปีที่ 1 - 6 ในแต่ละชั้นปีมีจำนวน 2 ห้องเรียน จำนวนนักเรียนประมาณ 35 - 40 คนต่อหนึ่งห้อง โรงเรียนวัดบ้านดอนเริ่มต้นรับเด็กที่มีอายุครบ 4 ปีบริบูรณ์เข้าเรียนชั้นอนุบาลเป็นเวลา 2 ปีแล้วจึงเริ่มเรียนในระดับชั้นประถมศึกษา เปิดรับนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่บริการการศึกษาของชุมชนก่อนมี 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 จากนั้นจึงเปิดรับเด็กจากพื้นที่ใกล้เคียงและนักเรียนจากต่างจังหวัด (ในราวปีพ.ศ.2530 เริ่มมีนักเรียนต่างถิ่นย้ายมาเข้าเรียนที่โรงเรียนวัดบ้านดอนและเพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกปี)

จากการสำรวจข้อมูลพบว่าในปัจจุบันนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านดอนร้อยละ 40 เป็นนักเรียนไทยมุสลิม นับถือศาสนาอิสลาม อีกร้อยละ 40 เป็นนักเรียนที่ย้ายมาจากต่างจังหวัด ในจำนวนนี้กว่าร้อยละ 10 เป็นนักเรียนที่มักจะย้ายเข้าออกบ่อยตามการประกอบอาชีพของพ่อแม่ และร้อยละ 20 เป็นนักเรียนที่อยู่ในท้องถิ่นและชุมชนอื่นๆใกล้เคียง นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านในตำบลเชิงเนินมีค่านิยมเรื่องชื่อเสียงของสถาบันการศึกษาค่อนข้างสูงแม้จะอยู่ไกลบ้าน อันดับความนิยมสูงสุดของโรงเรียนระดับประถมศึกษา ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลระยอง และโรงเรียนวัดโชติ เรียงตามลำดับ ทั้งสองแห่งตั้งอยู่ในเขตเทศบาล เมื่อเด็กเข้าสู่วัยเรียนครอบครัวที่มีฐานะเศรษฐกิจดีมักพยายามส่งบุตรไปเรียนที่โรงเรียนดังกล่าวด้วยเหตุผลความพร้อมทางการศึกษาสูง และอยู่ในเส้นทางผ่านของผู้ปกครองระหว่างเดินทางไปทำงาน และนิยมให้บุตรหลานเรียนพิเศษเพิ่มเติมช่วงเวลาหลังเลิกเรียนและช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์

1.8 ศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่ของตำบลเชิงเนินนับถือพุทธศาสนา มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งชาวบ้านมักจะไปประกอบกิจกรรมทางศาสนาตามวัดที่อยู่ใกล้เคียงบ้านเรือนของตน ในเขตพื้นที่ตำบลเชิงเนินมีวัดต่างๆ ดังนี้

วัดปลวกเกตุ	ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 5 เป็นศูนย์รวมของชาวบ้านหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 5
วัดเนินพุทธา	ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 5 เป็นศูนย์รวมของชาวบ้านหมู่ที่ 5
วัดบ้านดอน	ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 4 เป็นศูนย์รวมของชาวบ้านหมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 6
วัดเกาะกลอย	ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 3 เป็นศูนย์รวมของชาวบ้านหมู่ที่ 3
วัดน้ำคอกเก่า	ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 3 เป็นศูนย์รวมของชาวบ้านหมู่ที่ 3

นอกจากนี้ประชากรในเขตหมู่ที่ 7 และบางส่วนในหมู่ที่ 3 (ประมาณ 10 ครัวเรือน) เป็นคนไทยมุสลิม นับถือศาสนาอิสลาม มีมัสยิด 2 แห่ง ใช้เป็นสถานที่ประกอบกิจพิธีทางศาสนาและศูนย์รวมของชุมชน คือ มัสยิดนุรุลอิสลาม ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 3 และมัสยิดนุรุลอิสลามอิมดะห์ ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 7

1.9 ชุมชนกับการเปลี่ยนแปลง

ในอดีตประชากรตำบลเชิงเนินประกอบอาชีพทำนาและทำสวนผลไม้ โดยอาศัยน้ำธรรมชาติจากฝนที่ตกตามฤดูกาลจึงสามารถปลูกข้าวได้เพียงปีละหนึ่งครั้ง ผลผลิตทั้งหมดไม่มากพอต่อการจำหน่าย ส่วนใหญ่ได้ผลผลิตประมาณปีละ 1-2 เกวียน เพียงพอแค่สำหรับบริโภคเองในครัวเรือน บางปีเกิดน้ำท่วมนาข้าวเสียหายได้ผลผลิตไม่พอบริโภค ต่อมามีการสร้างเขื่อนขึ้น 3 แห่ง ได้แก่ เขื่อนดอกกล้วย เขื่อนหนองปลาไหล และเขื่อนคลองใหญ่ที่อำเภอปลวกแดง และสร้างฝายกั้นน้ำเพื่อบังน้ำไว้ในพื้นที่การเกษตรของอำเภอบ้านค่าย แหล่งน้ำลำคลองที่ไหลผ่านตำบลเชิงเนินถูกปิดกั้น มีการสร้างคลองชลประทานขึ้นเพื่อระบายน้ำไม่ให้ท่วมแต่ไม่เอื้อประโยชน์ต่อการเกษตร ทำให้ชุมชนขาดแคลนน้ำ อันเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอาชีพกสิกรรมของชุมชน ประกอบกับตลอดช่วงระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา กระแสการปฏิรูปสังคมตามแผนนโยบายพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าเทียบทันสังคมโลกผ่านระบบเศรษฐกิจการค้าแบบทุนนิยมส่งผลทำให้สังคมและชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านตำบลเชิงเนินมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว รูปแบบการประกอบอาชีพถูกปรับเปลี่ยนอย่างก้าวกระโดด หรือละทิ้งวิถีดั้งเดิม ประชากรในตำบลส่วนใหญ่ได้กลายสภาพจากชาวนามาทำงานอาชีพรับจ้างอย่างเต็มตัวกว่าร้อยละ 50 ของประชากรทั้งหมด ผืนนาที่เคยปลูกข้าวของตำบลถูกแปรสภาพเป็นพื้นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่งและเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ตามการขยายเติบโตของภาคอุตสาหกรรม หรือมีการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่เพื่อการประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น การปรับพื้นที่ทำนาเลี้ยงกุ้ง นาบัว เป็นต้น ตลอดจนการทิ้งร้างที่ดินไว้เปล่าประโยชน์ นอกจากนี้พบว่ามีการจัดสรรพื้นที่ดินใหม่ในตำบลเพื่อสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยตามจำนวนประชากรที่มีการย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนจากต่างจังหวัดเพิ่มมากขึ้น ดังราคาขายที่ดินในปัจจุบันที่ปรับเพิ่มขึ้นสูง ราคาประมาณ 500,000 – 1,000,000 บาทต่อไร่ (ในอดีต ราคาประมาณ 20,000 บาทต่อไร่) ปัญหาดังกล่าวรวมถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม

วัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิต ทำให้วัฒนธรรมประเพณีบางอย่างถูกล้มเลิก ขาดการสืบทอด เช่น การเล่นลิเก ละครชาตรี การเข้าผี เป็นต้น แม้แต่ศิลปะการแสดงหนังใหญ่ของชุมชนบ้านดอนก็มีการหยุดชะงักไปนานกว่า 30 ปี จึงจะมีการรื้อฟื้นขึ้นใหม่อีกครั้ง

2. พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน

2.1 ประวัติหนังใหญ่วัดบ้านดอน

ประวัติหนังใหญ่วัดบ้านดอนยังไม่มีผู้ศึกษามากนัก ผู้ทำการศึกษา ได้แก่

อานาจ มณีแสง กวีท้องถิ่นระยอง ซึ่งเป็นคนพื้นเพเดิมของบ้านดอน อาจารย์อานาจได้รวบรวมและเขียนประวัติหนังใหญ่วัดบ้านดอนไว้หลายเรื่อง ได้แก่ “พัฒนาการหนังใหญ่วัดบ้านดอนตั้งแต่ พ.ศ. 2524 – ปัจจุบัน” “อาจารย์อานาจ มณีแสงกับหนังใหญ่วัดบ้านดอน” นอกจากนี้ได้ร่วมกับสภาวัฒนธรรมตำบลเชิงเนินจัดทำหนังสือเรื่อง “มรดกไทยหนังใหญ่วัดบ้านดอน” เป็นต้น

อาจารย์อานาจ มณีแสง ได้ศึกษาประวัติหนังใหญ่วัดบ้านดอนจากการสอบถามผู้สืบสานหนังใหญ่วัดบ้านดอนและจากพระครูปัญญาวิมลกร อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านดอน องค์ที่ 6 ซึ่งท่านเป็นเจ้าอาวาสตั้งแต่ พ.ศ. 2487–2535 ได้กล่าวว่า หนังใหญ่วัดบ้านดอนมีอายุประมาณ 200 ปี คุณหญิงผะอบ โปชะภุชณะ กล่าวว่าเป็นฝีมือช่างอยุธยา ในอดีตเคยแสดงอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย (บางเล่มกล่าวว่าแสดงในงานสำคัญทั่วไป) ต่อมาพระศรีสมุทรโภคชัยโชคชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดคนแรกของจังหวัดระยอง (ไม่ระบุปี พ.ศ.) ได้สั่งซื้อหนังชุดนี้ขณะแสดงอยู่ที่จังหวัดพัทลุง จำนวน 200 ตัว เป็นราคาประมาณ 30 ชั่ง (2,400 บาท) และได้จ้างครูหนังหรือนายโรงของหนังชุดนี้ ทราบชื่อว่า ครูประดิษฐ์ มาเป็นครูฝึกถ่ายทอดให้กับคนในปกครองของพระศรีสมุทรโภคชัยโชคชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) ด้วย

อาจารย์อานาจ มณีแสง กล่าวว่า หนังที่ซื้อมาจากพัทลุงนี้ มีเรื่องเล่ากันต่อมาว่า “ขณะที่ขนส่งตัวหนังมาทางเรือโดยแล่นมาทางอ่าวไทย ขณะนั้นได้เกิดคลื่นลมแรงทำให้หนังบางตัวพลัดตกน้ำ ต้องตามเก็บกันขึ้นมา แต่ตัวนางเอก คือ นางสีดา หาเท่าไรก็ไม่พบ เมื่อเรือถึงฝั่งจึงพบจึงพบว่าตัวนางสีดามาติดอยู่ที่หางเสือเรือลำเก่านั้นเอง ซึ่งคงเป็นเพราะพระรากับนางสีดา พระเอกกับนางเอกของเรื่อง ในตอนจบจะไม่พรางจากกันแน่นอน” หนังชุดนี้ ภายหลังแสดงอยู่ที่วัดจันทอุดม (วัดเก้ง) ซึ่งเป็นวัดประจำจังหวัดระยอง และปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลระยอง (หลักฐานที่เหลืออยู่คือ เจดีย์องค์เดียว ซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้แล้ว) และได้เก็บรักษาหนังใหญ่ไว้ที่วัดนี้จนถึงประมาณ พ.ศ. 2430 จึงได้ย้ายหนังใหญ่ชุดนี้มาเก็บรักษาไว้ที่วัดบ้านดอน เนื่องจากสะดวกในการนัดฝึกซ้อมเพราะผู้เชิดเป็นคนบ้านดอนและบ้านซากใหญ่ นักดนตรีเป็นคนที่บ้านทุ่งโพธิ์ ตำบลนาตาขวัญ หนังใหญ่ชุดนี้ได้นำออกแสดงในงานสำคัญๆ และเก็บรักษาไว้ที่วัดบ้านดอนจนถึงปัจจุบัน

อเนก นาวิกมูล เดินทางเข้าไปศึกษาหนังใหญ่บ้านดอนเมื่อ พ.ศ. 2523 ได้กล่าวถึงประวัติหนังชุดนี้โดยสอบถามจากพระครูปัญญาวิมลกร เจ้าอาวาสวัดบ้านดอนในขณะนั้น ท่านได้เล่าให้ฟังว่า ตัวหนังชุดนี้เดิมเป็นของ วัดเก้ง โดยเจ้าเมืองระยอง คือพระยาศรีสมุทรวิเศษ โชคชิตสงคราม เป็นผู้นำมาจากกรุงเทพฯ เพื่อ

นำมาเล่นในงานวัดเก่ง ซึ่งท่านได้ร่วมสร้างขึ้น ต่อมาเมื่อวัดเก่งร้างเหลือแต่เจดีย์ จึงได้ย้ายหนังทั้งหมดมาอยู่ที่วัดบ้านดอน แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าย้ายมาสมัยเจ้าอาวาสองค์ใด การที่นำหนังมาเก็บที่วัดนี้อาจเป็นเพราะเป็นถิ่นที่เล่นและเจ้าอาวาสองค์นี้เป็นคนสนใจศิลปะด้านนี้ และกล่าวถึงคนคุมหนังหรือหัวหน้าคณะชื่อตาเรือ เป็นคนกรุงเทพฯ ได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านซากใหญ่ ถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ 104 ปี (ไม่ระบุปี พ.ศ.) ตัวหนังใหญ่ที่เจ้าเมืองระยองนำมา อาจเป็นฝีมือช่าง 2 สกุลคือช่างกรุงเทพฯ กับสกุลช่างอยุธยา (แบบสกุลช่างอยุธยาเนื้อหนังละเอียดกว่าแบบสกุลกรุงเทพฯ) แต่จะสร้างปีใดไม่ทราบแน่นอน

หนังใหญ่วัดบ้านดอนมักแสดงในงานสำคัญต่างๆ เช่น งานประจำปี งานปีใหม่ งานศพผู้หลักผู้ใหญ่ งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ งานฉลองกรุงเทพฯ 200 ปี

2.2 การสืบทอดและการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน

ผู้ที่ได้รับมอบเป็นครูหนัง คนแรกที่หนังมาอยู่ที่บ้านดอนคือ นายเรือง นางแจ่ม รื่นเรือง ได้ฝึกลูกหลานและชาวบ้านให้ เชิดหนังใหญ่ ปี่พาทย์ใช้ของนายถั่ว ดนตรี ผู้ร่วมพากย์ คือ นายสวม เป็นธรรม นายขำ ช่างทอง ขุนวรรณอารมณ์รัตน์ นายเขียว โสภณ ต่อมาเมื่อนายเรืองชราภาพ ผู้เป็นนายโรงคนต่อมาคือ นายสี รื่นเรือง บุตรของนายเรือง รื่นเรือง ต่อมาจึงได้มอบให้นายเฉลิม มณีแสงเป็นครูหนัง ผู้พากย์คือ นายเจิม ขอบอรัญ เมื่อนายเฉลิม มณีแสงถึงแก่กรรม นายถ้อย หวานฤดี ซึ่งเคยรับสืบทอดเป็นครูหนังพร้อมกับนายเฉลิม มณีแสง ได้เป็นครูหนังสืบทอดมา ส่วนเรื่องปี่พาทย์นั้นผู้ที่สืบทอดต่อจากนายถั่ว ดนตรี ต่อมาคือ นายสาย วงนายฟุ้ง ชาวดอน ปัจจุบันใช้ปี่พาทย์ของนายฉลอม พุทธิมี

ในระยะแรกทางวัดสร้างหอสี่เสายกพื้นสูงเพื่อเก็บตัวหนัง โดยวางตัวหนังซ้อนกันไว้ โดยหนังยักษ์อยู่ล่างสุดถัดขึ้นมาเป็นหนังทหาร พระราม และหนังเจ้า ไม่มีผู้ใดเข้าไปยุ่งเกี่ยวในบริเวณที่เก็บตัวหนังนอกจากได้รับการอนุญาตจากนายโรง เพราะเชื่อว่าตัวหนังเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมีครูแรง ดังนั้นจึงมีเพียงนายโรงเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 หนังใหญ่ไม่ได้นำออกแสดง ตัวหนังถูกนำไปเก็บไว้ที่ต่อมาพายุได้พัดหลังคาอาคารหายไป หนังใหญ่จึงเปียกฝน และได้รับความเสียหาย ทางวัดจึงย้ายหนังใหญ่ไปเก็บไว้ที่กุฏิพระ (หลวงตาตุ่น) ซึ่งเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวยกพื้นได้ถุนต่ำ

จนเมื่อ ปี พ.ศ. 2523 ตำบลเชิงเนินได้ส่งหมู่ 1 (บ้านซากใหญ่) เข้าประกวดหมู่บ้านดีเด่น คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกันคิดว่าจะนำศิลปะพื้นบ้านอะไรไปแสดงในวันประกวดหมู่บ้าน มีผู้เสนอว่าควรนำหนังใหญ่มาแสดง ซึ่งต่างเห็นพ้องต้องกันให้ใช้หนังใหญ่ในวันประกวดหมู่บ้าน ดังนั้นนายสี รื่นเรือง จึงได้ช่วยแนะนำการเชิด ฝึกผู้เชิดออกแสดงในการประกวดหมู่บ้านซึ่งหมู่บ้านก็ได้รับรางวัลด้วย ซึ่งทำให้คนพอที่จะรู้จักหนังใหญ่วัดบ้านดอน ในครั้งนั้นได้สำรวจสภาพหนังใหญ่ พบว่าหนังใหญ่ชำรุดมากเนื่องจากน้ำท่วมและปลวกมอดกัดกิน เหลือตัวหนังที่มีสภาพสมบูรณ์จำนวน 110 ตัว จึงได้ย้ายหนังใหญ่ทั้งหมดไปเก็บไว้ที่ศาลาธรรมสังเวช และที่ว่างด้านหลังหลวงพ่อประสาทพร (อเนก นววิมุล เข้ามาศึกษาหนังใหญ่วัดบ้านดอนเมื่อปี พ.ศ. 2523 พบว่าในขณะนั้นหนังใหญ่มีประมาณ 300 ตัว) ในการประกวดครั้งนี้ได้ขอความร่วมมือจากผู้สนใจหัดเชิดหนังใหญ่มาเชิดประมาณ 10 คน คนเชิดเดิมประมาณ 10 คน ฝึกซ้อมกันเพื่อออกแสดงตามงานต่างๆ โดยมีศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดระยองให้การสนับสนุนโครงการ

ต่อมาปี พ.ศ. 2524 เปลี่ยนไม้ดับหนีบทัวหนังจากไม้ไผ่ ซึ่งมักจะถูกมอดและปลวกกัดกิน เปลี่ยนมาใช้ไม้เหลาอะโคโนที่มีความทนทานกว่า และย้ายหนังใหญ่ไปเก็บไว้ที่ศาลาธรรมสังเวชและที่ว่างด้านหลังหลวงพ่อประสาทร ต่อมาหนังใหญ่วัดบ้านดอนได้รับเชิญให้ไปแสดงที่สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 สนามเป้า ในรายการวัฒนธรรมพื้นบ้าน ดำเนินการโดยคุณหญิงเต็มศิริ บุญยสิงห์ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2524

หลังจากนั้น พ.ศ. 2534 อดีตเจ้าอาวาสพระครูปัญญาวุฒิกรและชาวบ้านได้ร่วมออกทุนส่วนตัวและร่วมกันทอดผ้าป่าเพื่อนำรายได้มาสร้างอาคารเก็บหนังใหญ่ และเปิดใช้เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2534

พ.ศ. 2537 คณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนเห็นว่าชุดตัวหนังใหญ่วัดบ้านดอนมีความเก่าแก่ บางส่วนชำรุดเสียหายหากนำเช็ดต่อไปก็จะเสียหายมากขึ้นจึงลงความเห็นว่าตัวหนังชุดเก่าควรจะอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา ควรจะจัดเก็บเป็นพิพิธภัณฑ์ของวัด ในขณะเดียวกันก็คิดสร้างหนังชุดใหม่ขึ้นมาฝึกเช็ดและนำออกแสดงเผยแพร่ต่อไป และเห็นพ้องกันว่าควรจะสร้างหนังสี เพราะสามารถใช้แสดงได้ทั้งกลางวันและกลางคืน ดังนั้นจึงสำรวจหนังตามเรื่องที่แสดงครบตอนได้ 77 ตัว อาจารย์ประเทือง เขตสมุทร อดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดบ้านดอน ได้ประสานงานกับนางสาวอุษา โชติกกุล เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช ที่เคยเข้ามาเยี่ยมชมและเสนอราคาจัดทำหนังใหญ่ไว้ ติดต่อหาผู้รับจ้างทำหนังใหญ่ชุดใหม่ คือ นายกิตติ สุวรรณมณี ซึ่งเป็นช่างแกะหนังตะลุงอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช การทำหนังชุดใหม่นี้ทำโดยลอกรูปแบบและลวดลายมาจากของเก่าทุกประการ โดยคัดลอกลายจากหนังชุดเก่าด้วยวิธีอาบกระดาษข่อยลอกด้วยแอมโมเนีย นำตัวหนังมาวางทาบบนกระดาษแล้วนำไปตากแดดเพื่อให้แอมโมเนียทำปฏิกิริยาเปลี่ยนสีกระดาษที่แดดส่องไม่ถึงให้มีสีเข้มขึ้นและเกิดเป็นลวดลายบนตัวหนัง ส่วนหนังตัวเก่าที่บางตัวลวดลายหรือขึ้นส่วนผสมหายไปนายกิตติจะเป็นผู้เติมลายให้ หลังจากนั้นจึงส่งกระดาษลอกลายไปให้ช่างแกะหนังแกะตามลวดลายดังกล่าว ทางวัดได้ระดมเงินทุนจากการทำบุญของชาวบ้าน ชำราชาการ คนโรงงานอุตสาหกรรม กรรมการหนังใหญ่ เงินของพระครูปัญญาวุฒิกร และเงินจากกองสลากกินแบ่งรัฐบาลมทยอยจ่ายให้ช่างเป็นงวดๆ ไป

พ.ศ. 2538 หลังจากได้ตัวหนังชุดใหม่มาแล้วบางส่วนคณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนได้ทำการเปลี่ยนไม้ดับทั้งหนังชุดเก่าและหนังชุดใหม่จากไม้ไผ่เป็นไม้เหลาอะโคโนซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง มอดและปลวกไม่กิน นอกนี้ได้ทำบัญชีตัวหนังทั้งหมดอย่างง่าย โดยแบ่งตัวหนังออกเป็นประเภท (ได้แก่ หนังครู หนังเฝ้าหรือหนังไหว หนังคนจร หนังง่าหรือหนังเหาะ หนังเมือง หนังจับ และหนังเบ็ดเตล็ด) และพิมพ์ชื่อตัวหนังลงบนสติ๊กเกอร์ติดไว้ที่ด้ามไม้ดับ ปัจจุบันฟิล์มภาพสูญหาย ส่วนป้ายชื่อนั้นหลุดลอกเป็นจำนวนมาก ในปีเดียวกันได้วางโครงการฝึกเยาวชนเช็ดหนังใหญ่ขึ้นโดยฝึกให้เด็กเช็ดหนังในทุกวันศุกร์และวันเสาร์เวลา 19.00 – 21.00 น. ซึ่งสามารถฝึกหัดนักเช็ดรุ่นเยาว์ได้ประมาณ 20 คน

พ.ศ. 2541 จัดทำตู้ลิ้นชักเหล็กขนาดประมาณ 1.5 เมตร x 2.5 เมตร x 2.5 เมตร สำหรับจัดเก็บตัวหนังชุดเก่า จำนวน 1 ใบ

พ.ศ. 2542 หนังชุดใหม่ที่สั่งทำเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงเปลี่ยนไม้ดับและเปลี่ยนลวดเหล็กที่ใช้มัดตัวหนังมาใช้ลวดทองแดงแทน และสั่งทำตู้ลิ้นชักเหล็ก 10 ชั้น เพิ่มขึ้นอีก 1 ใบ

พ.ศ. 2543 องค์การบริหารส่วนตำบลเชิงเนินให้งบประมาณต่อเติมอาคารเก็บหนังใหญ่ โดยจัดให้เป็นห้องนิทรรศการจัดแสดงตัวหนังใหญ่ โดยจัดให้มีผู้จัดแสดงตัวหนังจำนวน 5 ตัว และใช้เป็นที่พักบรรยายสรุปและดูเทปการแสดงหนังใหญ่ของวัดบ้านดอน

พ.ศ. 2545 จัดทำหนังใหญ่เพิ่มอีก 10 ตัว สำหรับใช้ประชาสัมพันธ์ เสรีจเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ. 2547

พ.ศ. 2546 มีโครงการสรรหาส่งเสริมและสนับสนุนผู้มีความรู้ความสามารถพิเศษแห่งชาติ สังกัดสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ภัทรวดีเธียเตอร์ได้เข้ามาช่วยฝึกหัดทำเชิดหนังใหญ่โดยใส่ทำโขนในการเชิด ปรับรูปแบบจอให้เหมาะกับศาลาการเปรียญ ปรับการใช้แสง และปรับเครื่องแต่งกายให้เหมาะสมกับตัวหนังสี นอกจากนี้ยังฝึกให้ม้านักเชิดผู้หญิงขึ้น เพื่อเชิดเป็นตัวนางสีดา (ช่วงที่ภัทรวดีเธียเตอร์เข้ามา ชาวบ้านให้ความสนใจหนังใหญ่มาก (ทั้งคนดูและคนทำช่วยทำงาน) แต่หลังจากนั้นประมาณ 1 ปี เมื่อภัทรวดีไม่ได้เข้ามาแล้วคนก็พลอยหายไปด้วยเหลือแต่คณะทำงานชุดเดิมๆ ไม่กี่คนสานต่อมาจนถึงปัจจุบัน)

พ.ศ. 2547 – 2548 องค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองให้งบประมาณปีละ 30,000 บาท สำหรับฝึกหัดเด็กให้เชิดหนังโดยให้เบี้ยเลี้ยงครูผู้ฝึกวันละประมาณ 100 บาท และเบี้ยเลี้ยงผู้เรียนวันละประมาณ 30-50 บาท นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2547 วัดบ้านดอนยังจัดให้มีการแสดงหนังใหญ่ทุกวันเสาร์ ดำเนินการอยู่ได้ประมาณ 2 เดือนก็ต้องยกเลิกเนื่องจากไม่มีผู้ชม จะมีบ้างในการแสดงครั้งแรกๆ

พ.ศ. 2548 เจ้าอาวาส และเด็กที่เชิดหนัง (น้องเอก น้องก้อย น้องพริก น้องเท น้องบิว) หัดแกะหนัง(ใช้กระดาษแข็งสีดำแทนหนัง) เพื่อฝึกหัดการใช้เครื่องมือแกะหนัง (ตุ้ดตุ้) ให้ชำนาญ และช่วงเปิดเทอมหลวงพ่อก็จะสอนให้เด็กแกะหนัง (กระดาษ) โดยให้นายพิชัย ชาติสวรรจนเป็นผู้สอนการเขียนลาย

การฝึกอบรมเยาวชนเชิดหนังใหญ่

เนื่องจากผู้เชิดหนังรุ่นเก่าได้ถึงแก่กรรมลงหมดแล้ว คณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนจึงฝึกหัดเยาวชนให้เชิดหนังใหญ่ จนถึงปัจจุบันมีผู้เชิดหนังทั้งหมดดังรายนามต่อไปนี้

คณะนักแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน รุ่นแรก

1. นายเรือง	รื่นเริง	นายโรงคนแรก นักพากย์ และเชิดหนังได้ทุกตัว
2. นายหนูด	สระหมัด	คนทอดหนัง (มีคาถาขับพิษไฟ ตอนสืบลายไฟ)
3. นายข้า	สนิทราชฎูร์	คนทอดหนัง
4. นายสี	รื่นเริง	นักพากย์ และนักเชิดหนัง (ทุกตัว)
5. นายเจิม	ขอบอรัญ	นักพากย์ และนักเชิดหนัง (ทุกตัว) (คุณตาของนายวัลลภ)
6. นายขอ	บุปผชาติ	นักเชิดหนัง (ทุกตัว)
7. นายถ่อย	หวานฤดี	นักเชิดหนังตัวม้า
8. นายเฉลิม	มณีแสง	นักพากย์
9. นายเสงี่ยม	รื่นเริง	นักเชิดตัวหนูมาน (ผู้ที่เก็บบทพากย์หนังทั้งหมดไว้)
10. นายทิน	สกุลเชื้อ	นักเชิดหนังตัวหนังเมือง, หนังจับ

11. นายถอด	ศรีสง่า	นักเขียนหนังสือเมือง, หนังสือ
12. นายเหม่ง	บุปผชาติ	นักเขียนหนังสือ
13. นายควย	สุนทรภู่	นักเขียนหนังสือ, หนังสือ, หนังสือ และหนังสือ
14. นายปลีก	สุนทรภู่	นักเขียนหนังสือ, หนังสือ, หนังสือ และหนังสือ
15. นายยม	สระหมัด	นักเขียนหนังสือ, หนังสือ, หนังสือ และหนังสือ
16. นายทุ	สุนทรภู่	นักเขียนหนังสือ, หนังสือ, หนังสือ และหนังสือ
17. นายแดง	สว่างกรรณ	นักเขียนหนังสือ, ตัวเสนาและจำอวด

นางรำละครชาตรี ำประกอบการแสดงในท้องเรื่องตอนที่กล่าวถึงงานฉลองต่างๆ และตอนนางสีดาลุยไฟ

1. นางมยา	โพธิ์แก้ว
2. นางแมว	สุนทรภู่
3. นางแจ่ม	สว่างกรรณ
4. นางซุบ	สุนทรภู่

นายโรงหนังใหญ่วัดบ้านดอน

1. นายเรือง	รื่นเริง	นายโรงคนแรก
2. นายสี	รื่นเริง	สืบทอดจากบิดานายเรือง รื่นเริง
3. นายเฉลิม	มณีแสง	สืบทอดจากนายสี รื่นเริง
4. นายถ้อย	หวานฤดี	สืบทอดจากนายสี รื่นเริง
5. นายวัลลภ	แสงอรุณ	สืบทอดจากนายถ้อย หวานฤดี (ปัจจุบัน) อาชีพเลี้ยงปลาสวยงาม (ปลา กัด) และงานอาสาสมัครต่างๆของชุมชน

นักพากย์หนังใหญ่วัดบ้านดอน

1. นายเรือง	รื่นเริง		
2. นายสวม	เป็นธรรม		
3. นายซ่า	ช่างทอง		
4. ชูวรอาภรณ์รัตน์			
5. นายเขียว	โสภณ		
6. นายสี	รื่นเริง		
7. นายเฉลิม	มณีแสง		
8. นายเจิม	ขอบอรัญ		
9. นายอำนาจ	มณีแสง		
10. นายอำไพ	บุญรอด	ปัจจุบัน	(อาชีพนักประชาสัมพันธ์โรงงานทีพีไอ)
11. นายวิสูตร	สกุลรักษา	ปัจจุบัน	(อาชีพเป็นบุรุษพยาบาลโรงพยาบาลระยอง)

นักเขียนหนังสือรุ่นปัจจุบัน

1. ด.ช. มานะ	ล่องแพ้น	
2. นายกุลยส	วิเชียรรัตน์	
3. ด.ช. สันติพร	กาญจน์เกษตร	
4. ด.ช. รพี	วิไลย์ล้ำ	
5. ด.ช. วีรยุทธ	แจ่มกระจ่าง	
6. นายสุรภาพ	พงศ์วรินทร์	
7. ด.ช. วิศรุตม์	คุณสาร	
8. ด.ช. ปกรณ์	วิเชียรรัตน์	
9. ด.ช. อัครพล	เชิงกราย	
10. นายรัชชัย	ศรทะสังข์	
11. ด.ช. คาร	แก้วมหา	
12. ด.ช. พิทยา	มีลาภ	
13. นายสิทธิศักดิ์	ขวัญดี	
14. ด.ช. อานนท์	นาคเสมอ	
15. ด.ช. รพี	วิไลย์ล้ำ	ชั้น ป.5 ฝึกหัดเชิดตัวนาง (บ้านอยู่ที่หมู่ 6 บ้านซากใหญ่)
16. ด.ช. วีระพงศ์	นิมา	ชั้น ป.5 ฝึกหัดเชิดตัวลิง (ย้ายมาจากจังหวัดหนองบัวลำภู)
17. ด.ช. อาทิตย์	โคตรสีทา	ชั้น ป.5 ฝึกหัดเชิดตัวลิง (ย้ายมาจากจังหวัดหนองบัวลำภู)
18. ด.ช. วัฒนา	พิมพ์โยาง	ชั้น ป.5 ฝึกหัดเชิดตัวลิง (ย้ายมาจากจังหวัดอุดรธานี)

ผู้ฝึกสอนและควบคุมการบริหารงาน

1. นายวัลลภ	แสงอรุณ	
2. นายจุฑพล	เชิงกราย	
4. นางเสถียร	มณีแสง	
5. นายวิสูตร	สกุลรักษา	
6. นายอำเภอ	บุญรอด	
7. นายอำนาจ	มณีแสง	
8. พระครูปลัดวิรัตน์ อคฺคฺมโม	ควบคุมบริหารงาน	

การเผยแพร่หนังสือในหมู่บ้านดอน

1) การแสดงหนังสือในโอกาสต่างๆ

- พ.ศ.2525 - งานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี 2 คืน
- แสดงในงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี 1 คืน

- แสดงงานจังหวัดจันทบุรี 1 คืบ
- แสดงให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติดูที่หมู่บ้านซากใหญ่ 1 คืบ
- แสดงให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติชมที่สวนนงนุช จังหวัดชลบุรี
- พ.ศ. 2534 - แสดงในงานสัมมนาวัฒนธรรมภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน
13 – 15 สิงหาคม 2534
- พ.ศ. 2536 - แสดงในงานมหกรรมกวีไทยที่โรงแรมสตาร์
- แสดงในงานพระราชทานเพลิงศพพญปัญญาภูมิกร
- แสดงในงานสงกรานต์ จังหวัดชลบุรี
- พ.ศ. 2537 - แสดงในงานผลไม้ ของดีจังหวัดระยอง 2 คืบ
- พ.ศ. 2538 - แสดงงานปีใหม่จังหวัดระยอง 2 คืบ
- พ.ศ. 2539 - แสดงที่วัดไพรสณฑ์ อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง เมื่อวันที่ 17 ม.ค. 2539
- แสดงที่วัดมาบข่า อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2539
- พ.ศ. 2540 - แสดงที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ งานอนุรักษ์มรดกไทยวันที่
2 และวันที่ 5 เมษายน 2540
- แสดงในงานแสดงมหรหรรพ์บ้านในวันจักรี วันที่ 6 เมษายน 2540 ที่สนามเขา
แก่นจันทร์ จังหวัดราชบุรี
- แสดงที่วัดบ้านดอน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เมื่อวันที่ 24 มีนาคม และ
วันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2540
- พ.ศ. 2541 - งานไหว้ครูประจำปี
- งานไหว้ครูประจำปีบ้านสำเภาแก้ว
- แสดงในงานเลื่อนสมณศักดิ์ที่วัดไพรสณฑ์ อำเภอปลวกแดง
- แสดงในงานเลื่อนสมณศักดิ์ที่วัดมาบข่า กิ่งอำเภอนิคมพัฒนา
- แสดงที่สวนศรีเมืองระยอง เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2541
- แสดงที่วัดดอนจันทร์ เมื่อ 25 สิงหาคม 2541
- แสดงเพื่อถ่ายโฆษณาเครื่องดื่ม กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2541
- แสดงในงานเจ้าพ่อโต๊ะ ที่ปากน้ำระยอง เมื่อวันที่ 29 – 30 พฤศจิกายน 2541
- พ.ศ. 2542 - งานไหว้กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์
- แสดงในงานสงกรานต์ที่วัดปลวกเหตุ อำเภอเมืองระยอง
- แสดงในงานอาจารย์อานวยพร ที่วัดเขาตาหน่วย แหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี
- แสดงงานจังหวัดระยอง เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2542
- พ.ศ. 2543 - แสดงงานวัดหนองขี้ม (หลวงพ่อดอง) จันทบุรี เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2543
- งานสังคายนาที่วัดสันติคาม จังหวัดชลบุรี 4 พฤษภาคม 2543
- พ.ศ. 2544 - แสดงที่วัดเขากระโดน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2544

- พ.ศ. 2545
- สถิติในรายการตะลอนเกมทีมนุสาวรีย์สุนทรภู่ จังหวัดระยอง เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2544
 - แสดงที่วัดโชติหิน จังหวัดระยอง วันที่ 12 เมษายน 2545
 - แสดงงานไหว้ครูประจำปี วันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2545
 - แสดงที่วัดโชติหิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง วันที่ 28 กันยายน 2545
 - แสดงที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร วันที่ 18 ตุลาคม 2545
 - แสดงงานปีใหม่ จังหวัดระยอง วันที่ 30 ธันวาคม 2545
- พ.ศ. 2546
- แสดงงานปีใหม่ จังหวัดระยอง วันที่
 - แสดงที่วัดโชติหิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง วันที่ 3 – 4 กุมภาพันธ์ 2546
 - สถิติแสดงหนังใหญ่ที่ห้างโลตัส จังหวัดระยอง วันที่ 9 มีนาคม 2546
 - แสดงที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร 1 เมษายน 2546
 - สถิตินงานเปียร์ตราสิงห์ที่สนามกีฬากลาง จังหวัดระยอง 12 พฤษภาคม 2546
 - แสดงที่วัดโชติหิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง วันที่ 31 พฤษภาคม 2546
 - แสดงที่สภาวัฒนธรรม ลาดพร้าว วันที่ 8 สิงหาคม 2546
 - แสดงที่วัดสุทธาโกชน์ ลาดกระบัง กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2546
 - แสดงที่โรงแรมสตาร์ จังหวัดระยอง วันที่ 24 กันยายน 2546
 - แสดงที่โรงแรมโนโวเทล วันที่ 30 ตุลาคม 2546
 - แสดงที่สวนศรีเมืองระยอง 3 พฤศจิกายน 2546
 - แสดงในงานพระมหาวน ที่วัดบ้านแลง ระยอง วันที่ 16 พฤศจิกายน 2546
 - แสดงในงานเทศกาลเที่ยวทะเลบ้านเพ จังหวัดระยอง วันที่ 6 ธันวาคม 2546
 - แสดงที่บริษัทแหลมฉบังอินเตอร์เนชั่นแนล วันที่ 16 ธันวาคม 2546
- พ.ศ. 2547
- แสดงที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพฯ วันที่ 23 มกราคม 2547
 - แสดงที่โรงเรียนอัสสัมชัญ จังหวัดระยอง วันที่ 26 มกราคม 2547
 - แสดงที่โรงเรียนบ้านค่าย จังหวัดระยอง วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2547
 - แสดงที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2547
 - แสดงที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2547
 - แสดงที่บริษัทปูนซีเมนต์ วันที่ 10 มีนาคม 2547
 - แสดงในงานมหกรรมหนังใหญ่แห่งชาติ ณ วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี วันที่ 22 เมษายน 2547
 - แสดงงานรับธงสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่สวนศรีเมือง วันที่ 2 เมษายน 2547
 - แสดงที่ห้างแมคโคร จังหวัดระยอง วันที่ 7 สิงหาคม 2547
 - แสดงในงานเฉลิมพระเกียรติที่จังหวัดฉะเชิงเทรา วันที่ 9 สิงหาคม 2547
 - แสดงที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ช่อง 11ที่ตำบลน้ำคอก จังหวัดระยอง วันที่ 17 กันยายน 2547
 - แสดงที่สำนักงานประชาสัมพันธ์เขต 7 จังหวัดจันทบุรี วันที่ 18 ตุลาคม 2547

- แสดงที่วัดห้วยกรอง อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง วันที่ 6 พฤศจิกายน 2547
- แสดงที่วัดบ้านดอน วันที่ 7 พฤศจิกายน 2547
- แสดงในงานเจ้าพ่อโต๊ะ ปากน้ำ ระยอง วันที่ 29 พฤศจิกายน 2547
- พ.ศ. 2548 - แสดงในงานวันมรดกไทย 2 เมษายน ที่ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดระยอง
- แสดงงานหล่อหลวงพ่อบุระสาพร วัดบ้านดอน ระยอง 15 เมษายน 2548

2) การเผยแพร่ด้านอื่นๆ

- ร่วมกับศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดระยอง จัดพิมพ์หนังสือหนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน เผยแพร่ และออกรายการโทรทัศน์
- บันทึกเทปและและจัดทำแผ่นซีดี เพื่อประกอบคำบรรยายในพิพิธภัณฑ์
- จัดทำแผ่นพับ
- จัดพิมพ์เป็นหนังสืออ่านของนักเรียนและหนังสือวรรณกรรมเมืองระยอง
- ลงเป็นบทความในหนังสือท้องถิ่น
- เผยแพร่ทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ต่างๆ
- จัดนิทรรศการในงานและสถานที่ต่างๆ

2.3 อาคารพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน

อาคารพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่ สร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2534 เป็นอาคารคอนกรีตชั้นเดียวปลูกติดพื้น ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณวัดบ้านดอน ทิศเหนือติดกับอุโบสถวัดบ้านดอน ทิศตะวันออก ติดกับศาลาธรรมสังเวชและฌาปนสถาน ทิศตะวันตก ติดต่อกับอาคารหลวงพ่อประสาพร และทิศใต้ ติดกับสระน้ำ มีขนาดพื้นที่ใช้สอยประมาณ 42 ตารางเมตร แบ่งออกเป็น 2 ห้อง คือ ห้องจัดเก็บหนึ่งใหญ่ และห้องนิทรรศการ ปัจจุบันการเปิด - ปิดอาคารพิพิธภัณฑ์และการทำความสะอาดอาคาร อยู่ในความรับผิดชอบดูแลของพระลูกวัดที่เจ้าอาวาสมอบหมายหน้าที่ (พระตัม)

ด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน

ลักษณะห้องจัดเก็บหนังสือใหญ่

ปัจจุบันตัวหนังสือที่เก็บ 2 แห่ง คือ บนศาลาการเปรียญและในอาคารพิพิธภัณฑ์ บนศาลาการเปรียญ เป็นที่เก็บตัวหนังสือใหม่ที่ใช้แสดงอยู่ในปัจจุบัน ตัวหนังสือถูกฝังไว้กับข้างฝา ส่วนอาคารพิพิธภัณฑ์ใช้เก็บหนังสือเก่าและหนังสือใหม่ที่ไม่ได้นำออกแสดง ห้องจัดเก็บหนังสือใหญ่มีขนาดความกว้าง 4x6 ตารางเมตร ภายในห้องมีตู้ลิ้นชักเหล็ก 10 ชั้น ขนาด 1.5 x 2.5 x 2.5 เมตร จำนวน 2 ใบ โดยจัดเก็บชั้นละ 10 ตัว หน้าลิ้นชักมีรายชื่อตัวหนังสือที่เก็บในลิ้นชักนั้นติดอยู่ ผนังด้านทิศตะวันออกมีหน้าต่างจำนวน 8 บาน ชนิดบานเลื่อนกระจกติดฟิล์มกรองแสง กรอบหน้าต่างด้านนอกติดเหล็กดัด มีการติดตั้งเครื่องปรับอากาศจำนวน 4 เครื่อง ภายในห้องมีฝุ่นและหยากไย่

มีผู้มอบพัดลมไอน้ำให้กับพิพิธภัณฑ์หนังสือใหญ่วัดบ้านดอน 1 ตัว สำหรับใช้เปิดไอน้ำให้กับตัวหนังสือเพื่อให้ตัวหนังสือที่บิดงอคลายตัว ทางวัดได้นำมาเปิดใช้ในพิพิธภัณฑ์เป็นครั้งคราว (ข้อคิดเห็นจากผู้วิจัย ภาคสนาม - ผู้ดูแลยังขาดความรู้ในการดูแลหนังสือใหญ่ เปิดพัดลมในห้องเก็บหนังสือที่ปิดทึบไม่มีอากาศถ่ายเท ขณะเปิดอากาศในห้องอบอ้าวและชื้นมาก ไอน้ำรวมตัวเป็นหยดน้ำอยู่บนพื้นห้องและตามตัวหนังสือ ซึ่งอาจทำให้เกิดเชื้อราที่ตัวหนังสือได้ ผู้วิจัยได้ปรึกษากับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ในปัญหานี้และขอให้หยุดการใช้พัดลมไอน้ำไว้ก่อนเพื่อรอให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์มาแนะนำการแก้ไขปัญหานี้ให้เหมาะสม)

ลักษณะห้องนิทรรศการ

ห้องนิทรรศการ มีขนาดความกว้าง 3 x 6 ตารางเมตร ภายในห้องมีเก้าอี้ประมาณ 30 - 40 ตัว สำหรับผู้เข้าชมนั่งฟังการบรรยายและชมวิดีโอที่สนับสนุนผนังห้องด้านข้างจัดแสดงหนังสือใหญ่ชุดเก่าที่สวยงามและครบสมบูรณ์มาจัดแสดงไว้ในตู้กระจกจำนวน 5 ใบ มีแสงจากหลอดฟลูออเรสเซนต์ส่องด้านหลังให้เห็นความประณีตสวยงามของลวดลาย ผนังด้านทิศตะวันออกมีหน้าต่างจำนวน 4 บาน ชนิดบานเลื่อนกระจกติดฟิล์มกรองแสง กรอบหน้าต่างด้านนอกติดเหล็กดัด มีการติดตั้งเครื่องปรับอากาศจำนวน 2 เครื่อง ภายในห้องมีฝุ่นและหยากไย่

2.4 การบริหารพิพิธภัณฑ์หนังสือใหญ่วัดบ้านดอน

คณะกรรมการอนุรักษ์หนังสือใหญ่

พิพิธภัณฑ์หนังสือใหญ่วัดบ้านดอนมีคณะกรรมการอนุรักษ์หนังสือใหญ่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 – ปัจจุบัน ดังนี้

1. พระครูปลัดวิรัตน์ อคฺคธมฺโม (เจ้าอาวาสวัดบ้านดอน) ประธานกรรมการ	
2. นายอำนาจ มณีแสง	รองประธานกรรมการ
3. นาวาโทประยูร โพธิ์แก้ว	“
4. เรือเอกอภิชัย เขตต์สมุทร	“
5. นายประเทือง เขตสมุทร (ไวยาวัจกรวัดบ้านดอน)	“
6. นายพิชัย ชชาติสุวรรณ	“
7. นายองอาจ (ผอ.โรงเรียนวัดบ้านดอน)	เลขานุการ
8. นายประสิทธิ์ (ผช.ผอ.โรงเรียนวัดบ้านดอน)	ผู้ช่วยเลขานุการ
9. นางนงลักษณ์ สาครรัง	ผู้ช่วยเลขานุการ
10. นายอุดม นันทิประทุม	เหรัญญิก

11. นางเสถียร มณีแสง	ผู้ช่วยเหรัญญิก
12. นายวุฒิศักดิ์ สนิทราชฎ์	นายทะเบียน
13. นายวัลลภ แสงอรุณ	ผู้ช่วยนายทะเบียน
14. นายสุนันท์ กล่อมแก้ว	ผู้ช่วยนายทะเบียน
15. นายบุญธรรม คงศิริ	ประชาสัมพันธ์
16. นายเล็ก มะเต๋อพวง	ผู้ช่วยประชาสัมพันธ์
17. นายบุญน้อย วรเวช (อบต.เชิงเนิน)	ปฏิคม
18. ร.ต.ต. สุชาติ เพิ่มพูน	ผู้ช่วยปฏิคม
19. นายสมพงษ์ ขวัญดี	“
20. พ.จ.อ. ไส รัตนเกตุ	“
21. นายประสงค์ นทีประทุม	กรรมการ
22. นายสิน บุญผาชาติ	กรรมการ
23. นายอุบลัม ชาติสุวรรณ	“
24. นายประทีป ชาติสุวรรณ	“
25. นายคณิต ชาติสุวรรณ	“
26. นายเอียง มนต์ประสิทธิ์	“
27. นายสายัณห์ สนิทราชฎ์	“
28. นางฉอ้อน สนิทราชฎ์	“
29. นางเกษร ประยูรกรด	“
30. นางจำปี บุญผาชาติ	“
31. นางสาววย ศรีไทย	“
32. นางสมศรี เป็นธรรม	“
33. นางอุ้นเรือน เสี่ยมงาม	“
34. นางสมใจ วิเชียรรัตน์	“
35. นางสาวสุรีย์ สนิทราชฎ์	“
36. นางสมร ขวัญดี	“
37. นายจักรชัย จริยเวชวัฒนา	กรรมการที่ปรึกษา
38. นางคณิน ไชยศิริ	“
39. นายปรีชา โรจน์ฤตากร	“
40. นายสมหมาย สุขศิริ	“
41. นายพิรุฬห์ โตกุลวรรณ	“
42. นายประชุม ธรรมสุนทร	“
43. นายณรงค์ ภูวนะกุล	“
44. นายสมฤทธิ์ แห่งยี่	“

ผู้เข้ามาปฏิบัติงานพิพิธภัณฑ์

เมื่อดูจากรายชื่อผู้รับผิดชอบ และคณะกรรมการหนังใหญ่วัดบ้านดอนจะเห็นว่าผู้เข้ามาเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่วัดบ้านดอนจำนวนมาก แต่ตามความเป็นจริงแล้วมีผู้เข้ามารับผิดชอบต่องานน้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการแสดงหรืองานด้านพิพิธภัณฑ์ โดยคณะกรรมการส่วนใหญ่มักจะเข้ามารับรู้เรื่องหนังใหญ่ต่อเมื่อมีการนัดหมายประชุมซึ่งกันานๆ ครั้ง บางคนแม้จะมีรายชื่อเป็นคณะกรรมการก็ไม่เคยมาประชุมเลย อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีผู้รับผิดชอบการแสดงและพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่อย่างจริงจังและคนกลุ่มนี้ก็ได้เข้าร่วมงานในการจัดกิจกรรมของศูนย์ด้วย ผู้เข้ามามีส่วนร่วมกับศูนย์ฯ มีดังต่อไปนี้

- พระครูปลัดวิรัตน์อัครมโม เจ้าอาวาสวัดบ้านดอน เกิดที่ตำบลเชิงเนิน จังหวัดระยอง ท่านเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีความสนใจในศิลปวัฒนธรรม ท่านพยายามสนับสนุนภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมของคนระยองให้เกิดขึ้นในวัด และวางแนวทางในการจัดการให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น การส่งเสริมให้มีการนวดแผนไทยและอบสมุนไพรในวัด การฟื้นฟูการเชิดหนังใหญ่ การส่งเสริมดนตรีไทยแก่เด็ก การสนับสนุนให้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์และ โรงละครแสดงหนังใหญ่ เป็นต้น

- นายอำนาจ มณีแสง ปัจจุบันอายุ 72 ปี เดิมเป็นศึกษานิเทศก์ของจังหวัดระยอง มีความสนใจในบทกวีและศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดระยอง ผลงานของท่านได้แก่ ภาษาถิ่นจังหวัดระยอง มรดกหนังใหญ่วัดบ้านดอน นิราศต่างๆ ฯลฯ อาจารย์อำนาจเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการฟื้นฟูหนังใหญ่วัดบ้านดอนขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เนื่องจากท่านมีความสนใจศิลปวัฒนธรรม และที่สำคัญท่านเป็นทายาทของนายโรงและนักพากย์ คือนายเฉลิม มณีแสง อาจารย์อำนาจเคยเป็นหนึ่งในผู้พากย์หนังใหญ่วัดบ้านดอนด้วย ปัจจุบันอาจารย์อำนาจยังคงเข้ามามีส่วนในหนังใหญ่วัดบ้านดอนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งการให้ข้อมูลหนังใหญ่ต่อผู้เข้ามาศึกษา นำชมและบรรยายสรุปในพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ เขียนบทความเกี่ยวกับหนังใหญ่เพื่อเผยแพร่ ร่วมเดินทางไปกับคณะหนังใหญ่ในการแสดงที่สำคัญ ฯลฯ

- นายวัลลภ แสงอรุณ อายุ 40 ปี ปัจจุบันประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงปลาสวยงามและเป็นอาสาสมัครด้านต่างๆ ของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นนายโรงของหนังใหญ่วัดบ้านดอนคนปัจจุบัน ซึ่งนายโรงจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับตัวหนังใหญ่และสามารถประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับหนังใหญ่ เดิมนายวัลลภเป็นผู้เชิดหนังโดยเริ่มเชิดเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2523 นอกจากเป็นผู้เชิดแล้ว นายวัลลภยังเป็นทายาทของนายเจิม ขอบอรัญ อดีตนายโรงหนังใหญ่วัดบ้านดอน และเนื่องจากการศึกษาหนังใหญ่จำเป็นต้องใช้ความรู้เฉพาะด้าน ดังนั้นนายวัลลภจึงถูกมอบหมายมาให้เข้ามาช่วยเหลือผู้วิจัยในทุกด้านทั้งในเรื่องของการให้ข้อมูลตัวหนัง และการทำทะเบียนตัวหนัง นอกจากนี้นายวัลลภยังเป็นผู้ที่มีความสนใจในศิลปวัฒนธรรมและเป็นผู้ที่มีน้ำใจเพราะรับเป็นผู้ประสานงานโครงการต่างๆ เช่นการฟื้นฟูศิลปะพื้นบ้านกลองยาว เป็นต้น

2.5 หน่วยงานที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาและส่งเสริมหนังใหญ่วัดบ้านดอน

- สภาวัฒนธรรมตำบลเชิงเนิน ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลเชิงเนินคนปัจจุบัน นายเกียรติศักดิ์ เสือโตมีส่วนช่วยให้หนังใหญ่วัดบ้านดอนเป็นที่รู้จักมากขึ้น โดยประชาสัมพันธ์ทั้งทางวิทยุท้องถิ่น สถานีโทรทัศน์ และนำนักเชิดหนังไปแสดงสาธิตตามสถานที่ต่างๆ

- สภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง ได้งบประมาณจาก สวช. จำนวน 200,000 บาท จัดทำหนังสือรวบรวมเรื่องราวหนังสือวัดบ้านดอน รวมทั้งทำวีซีดีการแสดงหนังใหญ่โดยมีการแสดงให้เห็นท่าทางต่างๆ ที่ใช้เชิดหนัง และการแสดงหนังใหญ่แบบโบราณด้วยการใช้กบมะพร้าวจุดไฟให้แสงสว่างแทนการใช้สปอตไลท์ให้แสงสว่าง จากด้านหลังจอ และรวบรวมนักเชิดเก่าๆ มาเชิดด้วย ซึ่งการได้กลับมาเชิดหนังอีกครั้ง หลังจากร้างลาไปนาน ก็ช่วยฟื้นความหลังให้กลับมาอีกครั้ง นักเชิดหลายคนบอกว่าจัดให้มีการเชิดแบบรวมพลนี้บ้างก็สนุกดีเหมือนกัน ทำให้เจอเพื่อนฝูงเก่าๆ และคิดถึงบรรยากาศเก่าๆ ขณะเดียวกันเด็กๆ นักเชิดรุ่นใหม่ก็ได้อะไรมากกว่านักเชิดรุ่นพี่ และ ได้เห็นลีลาการเชิดแบบดั้งเดิมด้วย

- องค์การบริหารส่วนจังหวัดให้งบประมาณในการฝึกเยาวชนเชิดหนังปีละ 30,000 บาท และให้ งบประมาณในการสร้างโรงละครที่วัดบ้านดอนในปีพ.ศ. 2548 จำนวน 2 ล้านบาท

- โรงเรียนวัดบ้านดอน ร่วมกับวัด และคณะกรรมการหนังใหญ่ จัดทำหลักสูตรวิชาหนังใหญ่เพื่อให้ เด็กๆทุกคนได้เรียนรู้เรื่องราวของหนังใหญ่วัดบ้านดอน

- องค์การบริหารส่วนตำบล ตำบลเชิงเนิน สนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างห้องจัดแสดงและ บรรยายสรุปในพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน และโครงการต่างๆ ที่หนังใหญ่วัดบ้านดอนเสนอไป

- องค์การเพื่อการพัฒนาชุมชนระยอง ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่เรื่องราวของหนังใหญ่ ผ่านสื่อต่างๆ ได้แก่ วารสารเพื่อนตะวันออก วารสารพลังชุมชน การเผยแพร่ทางวิทยุท้องถิ่น คลื่น FM 106 และจัดโครงการ พลิกฟื้นวิถีชุมชนตำบลเชิงเนินเพื่อให้คนในชุมชนฟื้นฟูวิถีการดำเนินชีวิตแบบเก่า

- บริษัทอุตสาหกรรมปูนซีเมนต์ไทย มีนโยบายดูแลสังคม โดยสนับสนุนงบประมาณจัดพิมพ์หนังสือ เผยแพร่หนังใหญ่วัดบ้านดอน

หน่วยงานและองค์กรดังกล่าวมีส่วนสำคัญที่ช่วยสนับสนุนส่งเสริมหนังใหญ่วัดบ้านดอนซึ่งหากมี การประสานงานกันน่าจะทำให้พิพิธภัณฑ์และการพัฒนาหนังใหญ่พัฒนาได้อย่างยั่งยืน

2.6 หลักสูตรท้องถิ่นศึกษา: วิชาหนังใหญ่

โรงเรียนวัดบ้านดอนเป็นโรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา จัดแผนการเรียนการสอนตามหลักสูตรของ กระทรวงศึกษา มีการสอนศาสนาสองศาสนาในโรงเรียนสัปดาห์ละหนึ่งชั่วโมง เรียนทุกวันพุธ

- ศาสนาพุทธ สอนโดยเจ้าอาวาส เรียนที่วัดบ้านดอน
- ศาสนาอิสลาม สอนโดยครูสอนศาสนาอิสลาม นายนิคม ทิศา เรียนที่โรงเรียน

ในปีพ.ศ. 2547 ด้วยความร่วมมือและประสานงานกันระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชนจัดให้มีการหารือ พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นขึ้น เพื่อมุ่งเน้นให้นักเรียนได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่ ตนอาศัย เช่น การตีเหล็กโบราณ การทำขนมจีน การนวดแผนไทย การแสดงหนังใหญ่ เป็นต้น

โรงเรียนวัดบ้านดอนได้พิจารณาบรรจุสาระความรู้เรื่องหนังใหญ่ไว้เป็นสาระหนึ่งในสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมกลุ่มศิลปวัฒนธรรม จัดอยู่ในแผนการสอนสำหรับหลักสูตรการศึกษาขั้นที่ 2 หรือระดับชั้นประถมศึกษาตอน ปลาย (ป. 4 – ป.6) หลักสูตรหนังใหญ่ ถูกนำเข้ามาสอนในโรงเรียนวัดบ้านดอน เนื่องจากนโยบายของ

กระทรวงศึกษาธิการต้องการให้ทุกโรงเรียนสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของตนขึ้น ทางโรงเรียนเห็นว่าหนังใหญ่เป็นศิลปะท้องถิ่นของบ้านดอนที่มีการสืบสานต่อกันมายาวนาน นับเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และทางวัดบ้านดอนได้ฟื้นฟูการเชิดหนังขึ้นอีกครั้งหนึ่งตั้งแต่ พ.ศ. 2523 ขณะเดียวกันทางวัดและโรงเรียนก็ได้ร่วมกันฝึกเด็กนักเรียนของโรงเรียนวัดบ้านดอนให้เชิดหนังใหญ่มาหลายปีแล้ว ดังนั้นเพื่อเป็นการสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของวัดบ้านดอน อาจารย์พรเพ็ญ กลิ่นนันทนวล อาจารย์ประจำชั้น ป.6 และคณะจึงได้เขียนหลักสูตรหนังใหญ่ โดยมีนายอำนาจ มณีแสง ครูภูมิปัญญา กวีจังหวัดระยอง และเป็นผู้สนใจศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะหนังใหญ่วัดบ้านดอน เป็นผู้เขียนเนื้อหาในบทเรียนวิชาหนังใหญ่ วิชาหนังใหญ่นำเข้ามาเป็นหลักสูตรสถานศึกษา ในวิชาเพิ่มเติมของศิลปะ เมื่อ พ.ศ. 2546 โดยทดลองสอนในปีการศึกษา 2548 เด็กๆ จะเรียนวิชาหนังใหญ่ในชั้น ป. 4 ป. 5 และ ป. 6 เนื้อหาแบ่งส่วนๆ เพื่อให้เหมาะกับวัยของผู้เรียน นักเรียนชั้น ป. 4 จะเรียนประวัติความเป็นมาของวัดและหนังใหญ่วัดบ้านดอน สอนโดยอาจารย์ประจำชั้น ป.5 เน้นการสอนทำเชิดหนังใหญ่ ผู้สอนคือเด็กๆ นักเชิดหนังของวัดบ้านดอนที่ยังเรียนอยู่ในโรงเรียนเป็นผู้สอนทำทางให้กับเพื่อนๆ ส่วนนักเรียนชั้น ป.6 เน้นการสอนเรื่องการเผยแพร่ การประชาสัมพันธ์ รวมถึงการนำชมด้วยการฝึกเด็กนักเรียนเดินทำเชิดหนังนั้นเป็นเพียงการให้เด็กๆ ได้เรียนรู้เท่านั้น หากใครสนใจ หรือมีหน่วยก้านดินนักเชิดรุ่นเยาว์ก็จะชักชวนเพื่อนเข้าสู่วงการหนังใหญ่และพาไปฝึกอย่างจริงจังที่วัดบ้านดอน ซึ่งเป็นผลพลอยได้ที่ชุมชนคาดหวังจากการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อตอบสนองความต้องการผลิตนักเชิดหนังและสืบสานต่อของวัฒนธรรมการแสดงหนังใหญ่ของชุมชน

หลักสูตรวิชาหนังใหญ่มีแผนการเรียนรู้ต่างๆ ดังนี้

แผนการเรียนรู้	สังเขปเนื้อหา	จำนวนชั่วโมงเรียน
1	ประวัติวัดบ้านดอน	1
2	ประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่ไทย	1
3	ศิลปะที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่	2
4	ประวัติหนังใหญ่วัดบ้านดอน	2
5	ประเภทตัวหนัง	1
6	เนื้อเรื่องประกอบการแสดง	1
7	ประวัติผู้แสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน	2
8	ทบทวนความรู้เดิม	2
9	ประวัติตัวหนัง	2
10	การให้จังหวะและอุปกรณ์	2
11	การฝึกเดินและการจับตัวหนัง	2
12	การไหว้ครูและการทำโรงหนังใหญ่	2

บรรยากาศของการเรียนจะเน้นให้นักเรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง นักเรียนทั้งชายและหญิง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 จะใช้เวลา 1 ชั่วโมงในแต่ละสัปดาห์เรียนเรื่องหนังใหญ่จากวิทยากรท้องถิ่น (เจ้าอาวาสวัดบ้าน

ดอนและนายอำนาจ มณีแสง) เรียนที่พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนรวมจำนวน 20 ชั่วโมง สลับกับการเรียนรู้เรื่องการนวดแผนไทยที่กลุ่มอนุรักษ์ขนวดไทยในวัดบ้านดอนอีก 20 ชั่วโมง ตลอดทั้งสองภาคเรียน ส่วนความเข้มข้นของเนื้อหาที่เรียนจะมีความแตกต่างและคัดเลือกให้เหมาะสมกับความสามารถในการเรียนรู้ของนักเรียนแต่ละชั้นปี สำหรับเด็กนักเรียนชั้น ป.5 และ ป.6 จะเน้นภาคปฏิบัติเพิ่มขึ้น นักเรียนชายจะฝึกเดินและจับตัวหนัง และนักเรียนหญิงฝึกหัดการนวดฝ่าเท้า

นอกเหนือจากการปลูกฝังจิตสำนึก ความภาคภูมิใจ ความรู้สึกรักหวงแหนในวัฒนธรรมของตนให้แก่เยาวชนท้องถิ่นแล้ว การคัดเลือกเด็กนักเรียนที่มีทักษะความสามารถในการเชิดหนังด้วย

อย่างไรก็ตามการเรียนการสอนก็ไม่ได้เป็นไปตามหลักสูตร มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ อีกทั้งทางโรงเรียนเองไม่ได้ยังขาดบุคลากรที่เชี่ยวชาญมาทำการสอน เนื่องจากผู้เชี่ยวชาญเช่นผู้เชิดไม่มีเวลาว่าง ดังนั้นการสอนจึงมักทำโดยครูในโรงเรียนโดยสอนตามหนังสือ ส่วนการฝึกเดินนั้นสอนโดยเยาวชนที่เป็นผู้เชิดหนังที่ยังศึกษาในโรงเรียน มีบางครั้งที่มีนักเชิดรุ่นพี่มาสอน แต่การฝึกเดินตามหลักสูตรนี้เป็นเพียงการเรียนรู้เบื้องต้นเท่านั้นไม่ได้คาดหวังให้เด็กฝึกเดินอย่างจริงจัง

จากหลักสูตรการเรียนรู้ข้างต้น หากโรงเรียนสามารถนำบุคลากรในชุมชนที่เชี่ยวชาญ หรือมีประสบการณ์ตรงในแต่ละด้านมาให้ความรู้กับเด็ก เช่น ดนตรี การพากย์ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับหนังใหญ่ รวมทั้งอาจจัดให้มีการเรียนการสอนด้านแนวทางการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์หนังใหญ่ หรือการจัดอบรมภาคพิเศษเพื่อนำชมในพิพิธภัณฑ์ ฯลฯ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อเด็ก พิพิธภัณฑ์ และชุมชน อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มคุณภาพการเรียนการสอนวิชาหนังใหญ่ด้วย

3. รายงานการปฏิบัติงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน

3.1 การปฏิบัติงานในระยะที่ 1 (ธันวาคม 2547 - พฤษภาคม 2548)

การศึกษาพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนในระยะ 6 เดือนแรกตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2547 ถึงเดือนพฤษภาคม 2548 แบ่งการทำงานออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วง 3 เดือนแรก เป็นการเก็บข้อมูลทั่วไปของชุมชนทั้งทางด้านกายภาพและสังคมวัฒนธรรม นอกจากนี้ได้สำรวจสภาพการณ์ปัจจุบันของพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน ในด้านลักษณะอาคารและสภาพตัวหนัง และหาแนวทางในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพิพิธภัณฑ์

สามเดือนต่อมา จึงเริ่มจัดกิจกรรม โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กิจกรรมแรกที่ศูนย์ฯ เข้าไปร่วมทำกับชาวบ้านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การสำรวจสภาพตัวหนังสือและทำทะเบียนตัวหนังสือใหญ่

การทำทะเบียนหนังสือใหญ่จัดขึ้นเพื่อสำรวจจำนวนตัวหนังสือที่แท้จริง และสภาพของตัวหนังสือ ผู้วิจัยได้ร่วมกับวัด โรงเรียนวัดบ้านดอน และคณะกรรมการหนังสือใหญ่ ออกหนังสือเชิญประชุมเพื่อนัดประชุมคณะกรรมการหนังสือใหญ่ในวันที่ 20 พฤษภาคม 2548 ที่ศาลาวัดบ้านดอน มีผู้มาร่วมประชุมรวมทั้งนักวิจัยภาคสนามด้วยรวม 15 คน

การทำทะเบียนหนังสือใหญ่ นอกจากต้องการสำรวจจำนวนและสภาพตัวหนังสือแล้ว ยังต้องการให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำทะเบียนด้วย โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือ คณะกรรมการหนังสือใหญ่ กลุ่มผู้ขีดหนังสือ และนักเรียนในโรงเรียนวัดบ้านดอน การประชุมครั้งนั้นมีมติให้เริ่มทำทะเบียนหนังสือใหญ่ วันที่ 25 พฤษภาคม 2548

การทำงานเริ่มจากปรึกษากันว่าจะจัดระบบการทำทะเบียนตัวหนังสืออย่างไร ซึ่งได้ข้อสรุปว่าจะเริ่มทำทะเบียนจากตัวหนังสือชุดใหม่ก่อน เพราะจำนวนตัวหนังสือมีน้อยกว่า และสามารถหยิบจับได้ง่ายกว่าตัวหนังสือชุดเก่า หลังจากนั้นจึงช่วยกันขนย้ายตัวหนังสือออกมาจากห้องเก็บที่อยู่นบนศาลา คุณวัลลภ แสงอรุณ (นายโรง) เป็นผู้จัดเรียงตัวหนังสือโดยไล่ลำดับตัวหนังสือจากการดำเนินเรื่อง ขณะเดียวกันก็อ้างอิงเลขลำดับหนังสือซึ่งสั่งทำตัวหนังสือเมื่อปี พ.ศ. 2538

การทำทะเบียนเริ่มจากการบันทึกรายละเอียดวัตถุ การถ่ายภาพวัตถุ และการเขียนตัวเลขลงบนวัตถุ โดย อาจารย์อำนาจ และคุณวุฒิศักดิ์ เป็นผู้จัดบันทึกรายละเอียดของตัวหนังสือ เด็กๆ และคนอื่นๆ ช่วยวัดขนาด บอกลีตัวหนังสือ และขนย้ายตัวหนังสือ ผู้วิจัยเป็นผู้ถ่ายภาพตัวหนังสือ เขียนเลขทะเบียนลงบนวัตถุ และแนะนำการบันทึกรายละเอียดของตัวหนังสือลงในแบบฟอร์ม

บรรยากาศในการทำหนังสือค่อนข้างครึกครื้นมีเด็กนักเรียนที่มาเรียนวิชาพระพุทธศาสนากับหลวงพ่อแว เวียนมาดู วันแรกทำทะเบียนหนังสือได้ 23 ตัว

การทำทะเบียนในครั้งต่อมามีผู้วิจัย อาจารย์อำนาจ มณีแสง และคุณวัลลภ แสงอรุณ ช่วยกันทำทะเบียน เนื่องจากการนัดทำทะเบียนในแต่ละครั้งต้องรอวันที่คุณวัลลภว่าง เพราะเป็นผู้รู้จักตัวหนังสือและเนื้อเรื่องที่แสดงมากที่สุด ซึ่งวันและเวลาที่นัดมักไม่ตรงกับเวลาว่างของเด็กๆ ส่วนสมาชิกท่านอื่นๆ ไม่ได้มาช่วยงานเนื่องจากผู้วิจัยไม่ได้ประสานไปและส่วนใหญ่ที่เคยมาช่วยมักกล่าวว่าตนเองไม่มีความรู้เกี่ยวกับหนังสือใหญ่เลย จึงไม่รู้ว่าจะช่วยอะไรได้ ดังนั้นสมาชิกในการทำทะเบียนจึงเหลือจำนวนน้อย

การประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเรื่องการทำทะเบียนหมู่บ้าน

การบันทึกรายละเอียดตัวหมู่บ้าน

การวัดขนาดตัวผนัง

ทะเบียนวัตถุวัดบ้านดอน (ตัวอย่าง)

เลขลำดับ...001..... ทะเบียนวัตถุ.....บค01/001..... เลขทะเบียนเดิม.....-.....

ชื่อวัตถุ.....ทศกัณฐ์นั่งเมือง.....

ประเภทวัตถุ.....หนังใหญ่.....วัสดุ.....หนังวัว.....

ประเภทหนัง () หนังครุ/หนังเจ้า () หนังเฝ้า/หนังไหว้ () หนังคนเณร
() หนังง่า/หนังเหาะ (✓) หนังเมือง () หนังจับ
() หนังเบ็ดเตล็ด (....หนังเตี่ยว หนังเขน หนังรถ)

เรื่อง/ตอนที่แสดงรามเกียรติ์ตอนกำเนิดสองกุมาร.....

ลักษณะทศกัณฐ์นั่งอยู่ในปราสาท ด้านข้างมีสาวใช้พัดโบก.....

สีวัตถุสีขาวและสีดำ.....

ขนาด (เซนติเมตร) กว้าง.....163... ยาว..... สูง180

ประวัติวัตถุ ...เป็นหนังที่ซื้อมาจากจังหวัดพัทลุง อายุกว่าร้อยปี

สภาพ () สมบูรณ์ (✓) ชำรุดมีรอยขาดตรงส่วนกลางของหนัง.....

การอนุรักษ์-.....

สถานที่เก็บตู้ที่1 ชั้นที่ 5

ผู้บันทึกอำนาจ มณีแสง..... วันที่บันทึก14มิ.ย. 48.....

วันถ่ายภาพ14มิ.ย. 48..... หมายเลขฟิล์มdigital บค01-001.....

หมายเหตุ.....

เลขลำดับ – คือเลขที่เรียงไปเรื่อยๆ ตามจำนวนวัตถุ

ทะเบียนวัตถุ – เป็นชื่อรหัสของวัตถุที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรตั้งขึ้น ดังนี้

บด01/001 และ บด02/001

บด = บ้านดอน

01 = หนึ่งชุดเก่า

02 = หนึ่งชุดใหม่

001 = เลขประจำตัวหนังสือ

เลขทะเบียนเดิม – เป็นเลขทะเบียนของวัตถุที่อาจมีผู้ตั้งมาก่อนหน้าแล้ว

ชื่อวัตถุ – เป็นชื่อของวัตถุ เปรียบได้กับชื่อของคน

ประเภทวัตถุ – เป็นการจำแนกหมวดหมู่วัตถุ

วัสดุ – วัตถุที่ใช้ทำวัตถุ เช่น ไม้ หิน แก้ว โลหะ ดิน ฯลฯ

ประเภทหนังสือ – เป็นการแบ่งชนิดของหนังสือ ได้แก่ หนังสือครู/หนังสือเจ้า หนังสือเฝ้า/หนังสือไหว้ หนังสือคนเฒ่า

หนังสือง่า/หนังสือหาะ หนังสือเมือง หนังสือจับ หนังสือเบ็ดเตล็ด

เรื่อง/ตอนที่แสดง

ลักษณะ – เป็นการบอกรายละเอียดของวัตถุ ได้แก่ รูปทรง ลวดลาย จุดเด่นของวัตถุ

สีวัตถุ – สีของวัตถุ

ขนาด – กว้าง ยาว สูง

ประวัติวัตถุ – การได้มา

สภาพ – สมบูรณ์ หรือชำรุด ชำรุดอย่างไร และบริเวณที่ชำรุด

การอนุรักษ์ – วัตถุเคยได้รับการซ่อมแซมหรือไม่ อย่างไร โดยใคร

สถานที่เก็บ – สถานที่จัดเก็บวัตถุ

ผู้หมายเหตุ – เป็นข้อมูลของวัตถุ นอกเหนือจากที่มีอยู่ในแบบฟอร์ม

3.2 การปฏิบัติงานในระยะที่ 2 (มิถุนายน – ธันวาคม 2548)

การทำทะเบียนหนังสือใหญ่

การทำงานในระยะนี้สืบเนื่องมาจากในช่วง 6 เดือนแรก คือการทำทะเบียนหนังสือใหญ่ซึ่งเสร็จสิ้นในช่วงปลายเดือนกรกฎาคม การทำทะเบียนใช้เวลาทั้งสิ้น 3 เดือน (พ.ค. – ก.ค. 2548) สำรกดตัวหนังสือได้ ทั้งหมด 200 ตัว เป็นหนังสือชุดเก่า 132 ตัว หนังสือชุดเก่า 88 ตัว จากการสำรวจพบว่าตัวหนังสือชุดเก่ามีสภาพชำรุดมากโดยเฉพาะตัวหนังสือยักษ์ บางส่วนขาด กรอบเปราะ และบิดงอ ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความเก่าแก่ของตัวหนังสือ ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการปล่อยปละละเลยไว้เป็นเวลานานปล่อยไว้โดนความชื้น และปลวกกัดกิน และสาเหตุสำคัญที่ทำให้ตัวหนังสือใหญ่ชุดเก่าเสื่อมสภาพก็คือการจัดเก็บที่ไม่เหมาะสม แม้ว่าตัวหนังสือส่วนใหญ่จะถูกจัดเก็บในลักษณะวางราบในตู้เหล็กจะไม่บิดงอและป้องกันฝุ่นละอองได้ส่วนหนึ่ง แต่จำนวนที่จัดเก็บในแต่ละชั้นหนาแน่นเกินไป

อีกทั้งเมื่อหยิบตัวหนังจากชั้นขึ้นส่วนของตัวหนังมักเกาะเกี่ยวกันทำให้ตัวหนังขาดชำรุดมากขึ้นด้วย ส่วนตัวหนังชุดใหม่บางตัวบิดงอ บางตัวสีละลายไหลเข้าหากันเนื่องจากคุณภาพการผลิตไม่ดีและการถูกความชื้น

นอกจากนี้จากจำนวนหนังที่สำรวจ ชาวบ้านพบว่าตัวหนังบางตัวหายไป จึงต้องสืบหาว่าใครเป็นผู้นำไป และจัดเก็บอยู่ที่ใด

การอบรมการแกะสลักหนังใหญ่

การจัดการอบรมการแกะสลักหนังใหญ่ เกิดขึ้นเพราะหนังใหญ่ที่วัดบ้านดอนเก็บรักษาไว้ตั้งแต่ในอดีตถูกซื้อมาจากต่างถิ่น เมื่อหนังชำรุดมากจนบางตัวไม่สามารถนำออกแสดงได้ ทางคณะกรรมการหนังใหญ่วัดบ้านดอนจึงต้องการที่จะอนุรักษ์หนังชุดเก่าไว้ ขณะเดียวกันก็ต้องการสร้างตัวหนังชุดใหม่เพื่อนำออกแสดงแต่ในชุมชนไม่มีใครแกะได้ ชาวบ้านจึงสั่งทำหนังชุดใหม่จากจังหวัดนครศรีธรรมราชเพื่อใช้แสดงแทนหนังชุดเก่า หนังชุดใหม่มีราคาสูง แต่คุณภาพไม่ดีนัก และมีลวดลายต่างไปจากของเดิมมากทั้งที่ชาวบ้านบอกว่าช่างได้มาลอกลายจากตัวหนังชุดเก่าไปแต่เมื่อผลิตออกมาแล้วลวดลายไม่เหมือนเดิมบางตัวก็เป็นลวดลายของวัดখনอน ชาวบ้านจึงอยากแกะหนังได้เองเพื่อสร้างทดแทนตัวเก่าที่ยังขาดหาย ขณะเดียวกันก็มีแนวคิดเรื่องการแกะหนังเพื่อเป็นของที่ระลึกของพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน และเพื่อการนำเสนอกระบวนการของหนังใหญ่ให้ครบวงจร คือ มีทั้งการสร้างตัวหนัง การจัดเก็บและจัดแสดงนิทรรศการ และการแสดงหนังใหญ่ ซึ่งขณะนั้นเด็กที่เชิดหนังใหญ่ 5-6 คน ได้ฝึกตอกกระดาษเป็นลวดลายโดยใช้แบบจากตัวหนังใหญ่ของวัดบ้านดอน ผู้วิจัยจึงต้องการใช้กิจกรรมนี้กระตุ้นให้เยาวชนและชาวบ้านหันมาสนใจหนังใหญ่มากขึ้น ขณะเดียวกันก็เป็นการเสริมให้กับหลักสูตรวิชาหนังใหญ่ของโรงเรียนวัดบ้านดอนด้วย ดังนั้นศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้พิจารณาโครงการที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันที่เคยดำเนินการมาแล้ว ได้แก่ โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์หนังใหญ่วัดখনอน จ.ราชบุรี จึงได้ติดต่อกับนายหนังที่เคยร่วมโครงการให้เป็นวิทยากรประจำโครงการ เพื่อความสะดวกในการดำเนินงาน ทั้งในเรื่องทักษะของการแกะหนังใหญ่ และการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นการพัฒนาทักษะการแกะสลักกับกลุ่มเยาวชน อาจารย์วาทิ ทรัพย์สิน คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และอาจารย์เสนีย์ ทรัพย์สิน นายหนังนครศรีธรรมราช เป็นผู้ที่ได้ร่วมโครงการข้างต้น ด้วยเหตุนี้ ศูนย์ฯ จึงประสานงานและกำหนดเนื้อหาการอบรม รวมทั้งการจัดเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการแกะหนังใหญ่โดยกลุ่มเป้าหมายผู้เข้ารับการฝึกอบรมคือ ผู้เชิดหนัง นักเรียนในโรงเรียนวัดบ้านดอน ครู และผู้สนใจ

การเรียนการสอนแบ่งออกเป็น 3 ครั้ง ระยะเวลาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม – ตุลาคม 2548 ครั้งที่ 1 – 2 เป็นการฝึกทักษะการใช้เครื่องมือแกะหนังให้แก่ผู้เรียน ได้แก่ ตีตุตซึ่งจะให้ลวดลายเป็นวงกลมและประยุกต์เป็นลายต่างๆ ได้ การใช้มีดเจาะและตัดหนัง ครั้งที่ 3 ฝึกสอนในเรื่อง การลงสี และการฟอกหนัง

1) การฝึกอบรมแกะหนัง ครั้งที่ 1 (23 – 24 กรกฎาคม 2548)

อาจารย์วาทิและอาจารย์เสนีย์ ทรัพย์สิน สอนการใช้เครื่องมือ “ตีตุต” ซึ่งเป็นแท่งโลหะสำหรับใช้ตอกหนังให้เป็นลายต่างๆ มีขนาดต่างๆ กัน ตั้งแต่เบอร์ 8 – 12 ขนาดใหญ่ที่สุดคือเบอร์ 8 การฝึกจะให้ฝึกตอกเป็นลายกลมๆ บนกระดาษแข็งก่อน แล้วจึงตอกเป็นลายอื่นๆ ได้แก่ ลายดอกจิก ลายวงกลมต่อกันเป็นเส้นตรง เส้นโค้ง ลายคลื่น และลายดอก การตอกจะต้องมีเชียงรอง เชียงที่ใช้เป็นเชียงที่ทำจากไม้หยา ซึ่งไม้ที่ดีที่สุด

สำหรับการตอกหนังเพราะเนื้อไม้แข็งแรง เมื่อกัด ตูดจะไม่จมลงในเนื้อไม้และดึงไม้ ขณะเดียวกันก็ต้องหมั่น
จัมปากตูดในเทียนไขเพื่อให้ตอกได้ลื่น

หลังจากนั้นจึงฝึกตอกลดลายบนกระดาษเป็นรูปต่างๆ เช่น หน้าพระ หน้านาง หน้าลิง ฯลฯ เมื่อกัด
กระดาษได้คนละ 3 – 4 จึงเปลี่ยนมาตอกหนังบางๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดข้อเปรียบเทียบระหว่างการตอกกระดาษ
กับการตอกหนัง ขณะเดียวกันการให้เด็กได้ตอกหนังบางๆ ก็เป็นการให้กำลังใจเด็กว่าเรียนวันแรกก็ได้จับหนัง
จริงแล้ว

นอกจากการสอนใช้เครื่องมือแล้ว อาจารย์ทั้งสองได้นำวิธีการดูแลรักษาเครื่องมือให้มีคุณภาพดี
อยู่เสมอ ในขณะเดียวกันได้สอนให้ผู้เรียนทุกคนเคารพเครื่องมือทุกชิ้นเพราะถือว่าเครื่องมือคือ “ครู” นอกจากนี้
ยังสอนให้ผู้เรียนทุกคนใช้อุปกรณ์ทุกอย่างอย่างรู้ค่าและประหยัด

การฝึกฝนการใช้เครื่องมือจะต้องทำอย่างต่อเนื่อง เพราะการแกะหนังให้เกิดลดลายที่สวยงามจะต้อง
มาจากทักษะการใช้เครื่องมือได้อย่างชำนาญ อย่างไรก็ตามหลังจากที่อาจารย์กลับไปก็มีเด็กมาฝึกใช้เครื่องมือ
อีกเพียง 1- 2 ครั้งๆ ละ 3 -4 คนเท่านั้น ซึ่งเด็กจะแกะเป็นตัวหนังตะลุง (นำแบบมาจากตัวหนังตะลุงกระดาษที่
ซื้อมา) เพื่อจำหน่ายในงานเทศกาลของวัด

การแกะหนังใหญ่นี้ได้รับคำชมจากผู้เข้าร่วมสังเกตการณ์ว่าเป็นโครงการที่ดีมาก แต่ยังเป็นกังวลใน
เรื่องมีผู้เรียนจำนวนน้อย จากความกังวลในข้อนี้ทำให้การอบรมครั้งต่อมาชาวบ้านจึงพยายามประชาสัมพันธ์
โครงการแกะหนังใหญ่เพื่อหาคนมาเรียนเพิ่ม

2) การอบรมการแกะสลักหนังใหญ่ ครั้งที่ 2 (3 – 4 กันยายน 2548)

การอบรมในครั้งนี้นี้ยังคงเป็นการฝึกความชำนาญในการใช้ตูด และเริ่มฝึกหัดใช้มีดแกะหนัง ใบมีดทำ
จากใบเหลียนมาดัดตามขวาง (ทแยง) แล้วนำมาขัดแต่งให้แหลมคม ต่อเข้ากับด้ามไม้ทรงโค้งมน มีดใช้ตัดและ
เจาะหนังให้เป็นลดลายและตัดเจาะหนังบางส่วนออกไป เช่น ดวงตา ปาก หนวด ฯลฯ ซึ่งการใช้มีดผู้เรียนมัก
บ่นว่ายาก เพราะนอกจากจะต้องมีจังหวะในการบังคับมีดให้ไปข้างหน้า การเกร็งข้อมือ เพื่อให้มีดตรงลาย และ
ความยากเนื่องจากความหนาของหนังวัวแล้ว ยังต้องระมัดระวังอันตรายจากคมมีดอีกด้วย

เครื่องมือแกะหนัง

ฝึกใช้ตุ้ตุดอกกระดาด

ลอกลายด้วยการพ่นสีสเปรย์บนแบบให้เกิดลายบนกระดาด

สอนการใช้เหล็กเขียนลายบนหนัง

อาจารย์วาที สอนการใช้มีดแกะหนังให้กับ
ครูณรงค์ศักดิ์ สาคระรัง ครูโรงเรียนวัดบ้านดอน

สืบเนื่องจากการอบรมในครั้งที่หนึ่ง หลังจากทีอาจารย์วาทีและอาจารย์เสนีย์กลับไปแล้ว คุณวุฒิดักดี สนิทราชบุรี ได้แกะกระดาษเป็นรูปปลาทองมาเป็นแบบให้เด็กฝึกใช้เครื่องมือตอกหนังด้วย อย่างไรก็ตาม เด็กๆ มาฝึกใช้เครื่องมือน้อยมาก ซึ่งมีสาเหตุหลายประการ ได้แก่ การประสานงานกันระหว่างเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม กับเด็กยังมีไม่มากพอ วันเวลาที่ฝึกแกะหนังตรงกับวันเสาร์ – อาทิตย์ เด็กส่วนใหญ่มักอยู่บ้านดูโทรทัศน์หรือมีกิจกรรมอื่น เช่น เด็กชายวีรพงษ์ นิมา ซึ่งเป็นผู้เข้าฝึกอบรมกล่าวว่า “วันเสาร์ต้องไปเรียนวาดภาพ” เป็นต้น นอกจากนี้ยังขาดคนที่สามารถควบคุมเด็กได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงปรึกษากับอาจารย์อำนาจ มณีแสง และเจ้าอาวาส วัดบ้านดอนว่าจะจัดการอย่างไรกับปัญหาดังกล่าว ขณะเดียวกันผู้วิจัยได้มีโอกาสคุยกับอาจารย์พรเพ็ญ กลิ่นน่ม นวล เรื่องหลักสูตรหนังใหญ่ และการอบรมการแกะสลักหนังครั้งที่หนึ่ง อาจารย์มีความสนใจการแกะหนังมาก ดังนั้นจึงเห็นว่าการดึงครูเข้ามาช่วยในการอบรมแกะหนังน่าจะช่วยให้เด็กมาฝึกแกะหนังอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อหลักสูตรท้องถิ่นวิชาหนังใหญ่ ที่สามารถนำการแกะหนังไปเป็นกิจกรรมเสริมให้กับเด็กที่เรียนวิชานี้ได้ ดังนั้น ครูณรงค์ วัชรวิทย์ และครูพรเพ็ญ กลิ่นน่ม นวล จึงเข้าร่วมในการอบรมครั้งนี้ ด้วย หลังการอบรมครั้งที่สองนี้ ครูทั้งสองท่านได้นำเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มาฝึกใช้เครื่องมือแกะกระดาษ อีกสองครั้งในวันพุธที่ 7 และ 14 กันยายน 2548 นอกจากนี้นายสนุก มณีแสง ได้นำเชียงตำจากไม้กระถินณรงค์มามอบให้เพื่อให้ใช้ตอกหนัง

ครูพาเด็กพาฝึกใช้เครื่องมือตอกกระดาษ

3) การอบรมการแกะหนังใหญ่ ครั้งที่ 3 (9 – 16 ต.ค. 2548)

การอบรมแกะหนังในครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมหลากหลายมากขึ้นและมีจำนวนมากขึ้น มีผู้เข้าอบรมประมาณ 20 คนมีทั้งผู้เรียนกลุ่มเดิมและผู้เข้าเรียนใหม่ มีทั้งนักเรียน ครู และชาวบ้าน ในวัยตั้งแต่ 10 ปี จนถึงอายุมากกว่า 60 ปี การสอนจึงมีครบกระบวนการการผลิตหนังตั้งแต่การฝึกใช้เครื่องมือ ตัดตุ้ม มีด การลงสีตัวหนัง การฟอกหนัง รวมถึงการผลิตใบมีดสำหรับขูดหนัง

การลงสีตัวหนัง

อุปกรณ์

1. สีส้มอาหารสีต่างๆ ได้แก่ สีแดง สีส้ม สีเหลือง สีเขียว หมึกเขียนอักษรสีดำ และสีน้ำเงิน สีส้มอาหารสามารถซึมลงไปในเรื่องหนังได้ดีทำให้สีติดทนนานไม่หลุดลอกง่าย และไม่เป็นอันตรายต่อร่างกายผู้ผลิต
2. เส้นหวายขนาดยาวประมาณ 15 เซนติเมตร เหลาปลายทั้งสองข้างพอประมาณ
3. ยูรีเทนและแลคเกอร์ผสมกันในอัตราส่วน 3:1 ใช้เคลือบตัวหนังหลังจากทาสีเสร็จแล้ว

วิธีการลงสี

เมื่อแกะสลักลวดลายบนผืนหนังแล้วจะเป็นการระบายสี โดยใช้เส้นหวายจุ่มสีแล้วนำมาทาบนผืนหนัง การทาสีจะต้องออกแรงกดและขยี้ปลายปลายเล็กน้อยเพื่อให้สีซึมลงในเนื้อหนังได้ดี ส่วนสีดำจะต้องระบายเป็นสีสุดท้ายเพื่อไม่ให้สีละลายปนกับสีอื่น เมื่อสีแห้งสนิทแล้วจึงเคลือบด้วยยูรีเทนผสมกับแลคเกอร์ นำไปผึ่งลมให้แห้ง

การระบายสีบนตัวหนัง

ครูโรงเรียนวัดบ้านดอนเข้าร่วมการอบรมแกะหนัง

ผลงานฝีมือผู้เข้าอบรมการแกะหนัง

วิธีฟอกหนัง

1. นำหนังวัวสดวางบนพื้นซีเมนต์เอาด้านในของหนังขึ้นข้างบน แล้วใช้มีดที่ทำจากใบเลื่อยขูดไขมันและพังผืดออกให้หมด
2. ซ้ำหนังด้วยการนำหัวน้ำส้มสายชู (ตรานางงาม) ซึ่งเป็นหัวน้ำส้มที่มีความเข้มข้นสูงมากมาใช้ในงานอุตสาหกรรม หรือเป็นหัวเช็ดน้ำส้ม ราดให้ทั่วแผ่นหนัง น้ำส้มหนึ่งขวดต่อหนังหนึ่งผืน แล้วม้วนแผ่นหนังใส่ในถังหมักไว้ 1 คืน (หากต้องการเอาขนวัวไว้ ไม่ต้องหมักหนัง ให้นำตากได้เลย)
3. นำหนังที่หมักไว้หนึ่งคืนมาวางราบบนพื้นแล้วขูดขนออกด้วยมีด
4. นำแผ่นหนังซึ่งให้ตั้งบนสะดึงไม้รูปสี่เหลี่ยม แล้วล้างด้วยน้ำสะอาดและขัดด้วยแปรงเพื่อกำจัดเศษขนและไขมันออกให้หมด จากนั้นนำไปตากให้หนังแห้งสนิทซึ่งใช้เวลา 2-3 วัน

เมื่อหนังแห้งสนิทแล้วจึงแกะออกจากสะดึง แล้วขูดหนังด้านในด้วยมีดที่ทำจากใบเลื่อย เพื่อกำจัดเศษไขมันที่เหลือบนแผ่นหนังและเพื่อให้หนังบาง ส่วนหนังด้านนอกหรือด้านที่เป็นขนต้องขัดด้วยกระดาษทรายขัดเหล็ก เบอร์ 1000 แล้วเช็ดด้วยผ้าชุบน้ำหมาดๆ ทั้งสองด้าน หลังจากนั้นนำหนังไปใช้ได้ตามต้องการ

อาจารย์เสนีย์สาธิตการแร่พังผืดและไขมันจากหนังผู้เข้าอบรมดู

“ซ้ำหนัง” ด้วยหัวน้ำส้ม

หลังจากหมักหนังด้วยน้ำส้มไว้หนึ่งคืนจึงนำมาขูดขนออก

นำหนังวัวซึ่งให้ตั้งบนเสต้งไม้นำไปตากแดดให้แห้ง

เมื่อหนังวัวแห้งสนิท นำมาชุบน้ำมันที่เหลืออก เพื่อให้หนังสะอาดและบาง

การฝึกอบรมครั้งนี้อาจารย์วาที และอาจารย์เสนีย์ นำตัวหนังแบบต่างๆ มาให้ผู้เข้าอบรมฝึกแกะ ได้แก่ หน้าพระราม หน้านาง หน้าหนุมาน และเอาใจเด็กๆ ด้วยการนำแบบรูปโดราเอมอน และอุลตราแมน ซึ่งเป็นที่สนใจของเด็กๆ มาก หลังจากฝึกอบรมได้ 2-3 วัน ผู้เรียนบางคนมีผลงาน ตัวหนังที่ระบายสีเรียบร้อยแล้ว นำมาแขวนโชว์ไว้ ขณะเดียวกันคณะสภากาชาดวัฒนธรรมวัดเสารังทอง จังหวัดสมุทรปราการ ได้มาศึกษาดูงานเรื่องหนังใหญ่ของวัดบ้านดอน ได้ให้ความสนใจในกระบวนการแกะหนังมากจึงขอซื้อผลงานฝีมือผู้ฝึกอบรมไป 4 ตัว รวมเป็นเงิน 1,100 บาท ซึ่งการจำหน่ายชิ้นงานได้ สร้างความภูมิใจและแรงจูงใจให้กับผู้เรียนที่จะผลิตผลงานมากขึ้น สำหรับเงินที่จำหน่ายตัวหนังได้ผู้เข้าฝึกอบรมมีมติให้นำไปซื้อหนังวัวมาฟอกเก็บไว้อีก ดังนั้นเงินจำนวนนี้จึงนำไปซื้อหนังวัวจากโรงฆ่าสัตว์มาฟอกอีกหนึ่งผืน เป็นเงิน 1,000 บาท และซื้อหัวน้ำส้มฟอกหนังอีก 175 บาท การติดต่อซื้อหนังวัวและ การซื้อน้ำส้มสายชู ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนในการติดต่อเจรจาซื้อขาย การหาสถานที่ ซึ่งคนในพื้นที่ทำได้ดีกว่าคนจากภายนอกเพราะรู้จักทุกคน และพื้นที่ ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกให้

เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ได้มาก ขณะเดียวกันก็ทำให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการฝึกอบรมและวิจัย

การอบรมแกะหนังครั้งที่ 3 นี้ ได้ขยายกลุ่มผู้เรียนออกไป จากเดิมที่มีเพียงเด็กกลุ่มนักเชิดหนังในครั้งแรก ในครั้งต่อมาจึงเริ่มขยายสู่กลุ่มครู ซึ่งครูก็ช่วยดึงนักเรียนให้เข้ามาฝึกอบรม ส่วนการอบรมในครั้งนี้ 3 ผู้เรียนมีทั้งกลุ่มครูจากโรงเรียนวัดบ้านดอน นักเรียน กลุ่มเด็กเชิดหนัง นักธุรกิจ ซึ่งการที่มีจำนวนผู้เรียนมากขึ้นและหลากหลายอาจเนื่องมาจากการปัจจัยหลายประการ ดังนี้

1. ช่วงเวลาเป็นปิดเทอมที่เด็กๆ มีเวลาว่าง
2. ผู้ปกครองเห็นว่าเด็กๆ ว่างจึงส่งมาเรียนแกะหนัง เพื่อให้เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ซึ่งผู้ปกครองของเด็กที่เข้ามาเรียน และผู้ปกครองท่านนี้ก็ร่วมเข้าฝึกอบรมด้วย กล่าวว่ “ช่วงปิดเทอมเด็กๆ ว่างก็อยากจะหาอะไรให้ทำ พอรู้ว่าที่วัดมีสอนแกะหนังก็เลยตัดสินใจพามาเรียน ไม่ได้คาดหวังให้ลูกเก่งหรือแกะได้สวยหรอกแต่อยากฝึกเรื่องสมาธิเพราะเขาสมาธิสั้น ผมเองก็เรียนด้วยก็รู้สึกเพลินแล้วก็อยากจะส่งเสริมหนังใหญ่ในเรื่องอื่นๆ ด้วย ..”
3. มีการประชาสัมพันธ์ที่ดีขึ้น ส่วนใหญ่จากการบอกต่อของชาวบ้าน

อาจารย์วาทิให้คำแนะนำการแกะหนังต่อ
ผู้เข้าอบรม ในการอบรมวันสุดท้าย

ส่วนหนึ่งของผู้เข้าร่วมอบรมการแกะหนัง

ภายหลังการอบรมครั้งนี้สิ้นสุดลงได้เกิดความเคลื่อนไหวในเรื่องหนังใหญ่พอสมควร เช่น กลุ่มครูจากโรงเรียนวัดบ้านดอนได้กล่าวว่าจะกลับไปปรับหลักสูตรการสอนหนังใหญ่ โดยจะนำการแกะหนังเข้าไปไว้ในหลักสูตร เพื่อให้เด็กนักเรียนได้ฝึกแกะหนัง สำหรับเป็นของที่ระลึก นอกจากนี้ได้ร่างโครงการที่จะไปเรียนการแกะหนังอย่างจริงจังที่จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่เนื่องจากระยะเวลาที่มีจำกัดจึงทำให้โครงการถูกระงับไป แต่อาจติดต่อให้อาจารย์วาทิ ทรัพย์สิน มาสอนแกะหนังที่โรงเรียนวัดบ้านดอน ส่วนเด็กกลุ่มเชิดหนังที่เข้ารับการอบรมแกะหนังใหญ่มีความคิดว่าจะจัดตั้งชมรมหนังใหญ่วัดบ้านดอน มีการเก็บเงินสมาชิกโดยนำเงินเบี้ยเลี้ยงที่

ได้จากการฝึกซ้อมเชิดหนังมาลงหุ่นกันซื้อหนังสำเร็จมาแกะเป็นของที่ระลึกจำหน่าย ซึ่งอาจารย์วาที ทรัพย์สิน ได้กรุณาส่งรูปแบบพวงกุญแจ และที่คั่นหนังสือที่ทำจากหนังมาให้เด็กๆ เป็นตัวอย่าง นอกจากนี้ เด็กชายธวัชชัย ศรทะสังข์ ได้ซื้อตุ๊กตุนาฬิกาเล็กสำหรับแกะหนังเป็นของที่ระลึก

เด็กกลุ่มเชิดหนังบางคนได้นำตัวหนังใหญ่ของวัดบ้านดอนชุดใหม่มาเป็นต้นแบบสำหรับแกะตัวหนังใหญ่ขึ้นใหม่ ตัวแรกที่แกะคือตัวเสนาชื่อเจ้าพร ตัวนี้มีโอกาสนำออกแสดงหนึ่งครั้งในการสาธิตให้กับผู้มาดูงานวัดบ้านดอน ต่อมาขายให้กับผู้มาดูงานคณะนี้ ต่อมาจึงแกะตัวเจ้าพรขึ้นใหม่และแกะหนังจับลิ้นหาค่า จับสองขึ้นอีกหนึ่งตัว โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะนำหนังใหญ่ที่แกะขึ้นใหม่นี้มาออกแสดงเพื่อหารายได้ ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มผู้ใหญ่

นอกจากนี้ได้เกิดปัญหาเรื่องขาดคนดูแลเครื่องมือและการใช้หนังที่ฟอกแล้ว เนื่องจากหลังจากที่อาจารย์และศูนย์กลับไปแล้วมีคนเข้ามาฝึกแกะหนังอีกจำนวนหนึ่ง ใช้น้ำก็ไม่ดูแลรักษา ทำให้เครื่องมือกระจาย บางส่วนชำรุด สูญหาย เพราะเครื่องมือจัดวางอยู่บนศาลาวัดอันเป็นที่ๆ คนผ่านไปมาหยิบฉวยได้ง่าย ผู้วิจัยภาคสนามจึงให้เด็กช่วยย้ายอุปกรณ์การแกะหนังและแผ่นหนังฟอกทั้งหมดไปเก็บไว้ที่โรงเก็บหนัง และขอให้เด็กชายธวัชชัย ศรทะสังข์ ช่วยดูแลหากมีคนมาใช้เครื่องมือควรมีหลักฐานการเบิกใช้เครื่องมือ ขณะเดียวกันกลุ่มผู้ใหญ่ ที่ประกอบด้วยครูโรงเรียนวัดบ้านดอน คณะกรรมการหนังใหญ่บางท่าน มีความเห็นพ้องต้องกันว่า ให้หลวงพ่อดำตั้งอาจารย์นงลักษณ์ สาครัง เป็นผู้ดูแลและควบคุมการใช้เครื่องมือ เนื่องจากเป็นผู้สนใจมาเข้าอบรมการแกะหนัง นอกจากนี้เป็นครูสอนวิชาหนังใหญ่ และเป็นเลขาคณะกรรมการหนังใหญ่ด้วย อีกทั้งเป็นคนดีมีจิตสาธารณะและสามารถควบคุมเด็กได้ ซึ่งทางวัดจึงได้ออกหนังสือแต่งตั้งอาจารย์นงลักษณ์ เป็นผู้ดูแลเครื่องมืออย่างเป็นทางการ

การจัดทำหนังสือ "หนังใหญ่วัดบ้านดอน"

โครงการจัดทำหนังสือ "หนังใหญ่วัดบ้านดอน" มีวัตถุประสงค์เพื่อบันทึกและรวบรวมความรู้เกี่ยวกับหนังใหญ่วัดบ้านดอน และเพื่อเผยแพร่ความรู้ไปสู่การรับรู้ของผู้คนในระดับกว้าง นอกจากนี้เป็นข้อมูลสำหรับการค้นคว้าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต รวมถึงเป็นการประชาสัมพันธ์โครงการของศูนย์ด้วย โดยเน้นให้เห็นความงามของลวดลายหนังใหญ่วัดบ้านดอน คณะหนังใหญ่ บทพากย์ และชีวิตของผู้คนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่ โดยมีรายละเอียดในหนังสือดังนี้

- ประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่วัดบ้านดอน เน้นการนำเสนอข้อมูลหนังใหญ่ที่เขียนขึ้นโดยเจ้าของวัฒนธรรมและที่เป็นการศึกษาของนักวิชาการจากภายนอก โดยรวบรวมเนื้อหาจากเอกสารและการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน

- คณะหนัง แสดงให้เห็นการก่อตัว วัดอุปประสงค์ การดำเนินงาน ชีวิตของผู้คนในคณะเชิดหนัง วงปีพากย์ ผู้พากย์ และผู้สร้างสรรคบทพากย์ และอุปกรณ์การแสดง

- ความย่อเรื่องราวตอนกำเนิดสองกุมารซึ่งเป็นตอนที่คณะหนังใหญ่ใช้แสดงในปัจจุบัน

- ภาพหนังใหญ่ที่ใช้แสดงตอนกำเนิดสองกุมาร ทั้งที่เป็นคลังสะสมเดิมและที่สร้างขึ้นใหม่พร้อมกับบทพากย์

- การอบรมการแกะสลักหนังใหญ่ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ศูนย์ฯ เข้าไปส่งเสริมให้กับชุมชนวัดบ้านดอน

ระยะเวลาดำเนินการ ตั้งแต่เดือนกันยายน 2548 ถึง พฤษภาคม 2549 โดยมีอาจารย์สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร เป็นที่ปรึกษาและบรรณาธิการหนังสือ

ทางศูนย์ฯ ร่วมกับวัดบ้านดอน เรียนเชิญคณะกรรมการหนังใหญ่มาประชุมเพื่อรับรู้และชี้แจง รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นของชุมชนในเรื่องโครงร่างหนังสือ โครงการจัดทำหนังสือ เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2548

ผู้เข้าประชุมประกอบด้วยคณะกรรมการหนังใหญ่วัดบ้านดอน ครูโรงเรียนวัดบ้านดอน เจ้าหน้าที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และอาจารย์วาทิ ทรัพย์สิน ผู้เข้าประชุมส่วนใหญ่เห็นด้วยกับโครงร่างที่ศูนย์ฯ นำเสนอ ซึ่งทางศูนย์ฯ จะส่งความคืบหน้าของงานให้ดูเป็นระยะๆ ขณะนี้ การดำเนินการอยู่ในช่วงการเขียน และเลือกภาพประกอบหนังสือ

จากโครงการจัดทำหนังสือนี้พบข้อสนใจในเรื่องของบทพากย์หนังใหญ่ที่ทางวัดบ้านดอนได้เก็บรักษาไว้ บทพากย์มี 2 ฉบับ เป็นเอกสารเขียนด้วยลายมือลงในสมุดปกแข็ง ไม่ทราบแน่ชัดว่าคัดลอกขึ้นตั้งแต่เมื่อใด จากการสอบถามเจ้าอาวาส อาจารย์อำนาจ มณีแสง และคุณวัลลภ แสงอรุณ ทำให้ทราบว่าบทพากย์นี้เล่มหนึ่งเป็นของนายเจิม ขอบอรัญ อีกเล่มหนึ่งเป็นของนายเฉลิม มณีแสง ซึ่งทั้งสองเคยเป็นนายโรงของหนังใหญ่วัดบ้านดอน บทพากย์ทั้งสองฉบับมีความต่างกันในเรื่องของการเริ่มเรื่องและการจบเรื่อง ฉบับแรกเรื่องราวเริ่มต้นตั้งแต่พระรามรับตัวนางสีดากลับมาจากกรุงลงกา พระรามให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหารเพราะเข้าใจผิดว่าหลงรักทศกัณฐ์ นางสีดาไปอยู่กับพระฤๅษีแล้วให้กำเนิดพระบุตรซึ่งเป็นพระโอรสของพระราม จนถึงตอนที่พระรามกำลังจะออกอุบายรับนางสีดากลับเข้าเมือง ซึ่งบทพากย์เล่มนี้ปรากฏเรื่องราวตอนสีดาลุยไฟ ซึ่งเป็นการแสดงหนังที่ขึ้นชื่อของหนังใหญ่วัดบ้านดอนในอดีต ส่วนบทพากย์อีกเล่มหนึ่งเนื้อหาเริ่มตั้งแต่นางสีดาให้กำเนิดพระบุตรจนถึงตอนที่พระรามให้พระบุตรกับพระลบไปรับนางสีดากลับเมือง ซึ่งฉบับแรกเนื้อเรื่องมีความยาวกว่าจากการสอบถามอาจารย์อำนาจ ได้ความว่าบทพากย์ของนายเจิมนั้น ตนเพิ่งเคยเห็นเพราะทายาทของนายเจิมนำกลับไปเก็บรักษาไว้นานแล้ว แต่ไม่รู้ว่านำกลับมาให้วัดเก็บรักษาอีกเมื่อใด บทพากย์ที่ใช้ปัจจุบันปรับปรุงจากบทพากย์ของนายเฉลิมซึ่งเป็นอาของอาจารย์อำนาจ ดังนั้นจึงไม่มีตอนสีดาลุยไฟ ซึ่งตนเองก็สงสัยอยู่เหมือนกันว่าการแสดงสีดาลุยไฟที่เคยดูตอนสมัยเด็กอยู่ส่วนไหนของเรื่อง เมื่อเห็นบทพากย์นี้ จึงทราบว่าการเล่นนี้ยังอยู่ในตอนใดของเรื่อง

นอกจากนี้ยังมีบทพากย์ทั้งสองฉบับยังมีความแตกต่างกันในเรื่องของตัวอักษรที่ใช้เขียนด้วยซึ่งบทพากย์ทั้ง 2 ฉบับนี้ อาจารย์สุวรรณาได้นำมาคัดลอกและปริวรรตแล้ว

4. สรุปบทเรียนจากการทำงานภาคสนาม

4.1 พิพิธภัณฑ์กับชุมชน

ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่มีอาคาร จัดสร้างอาคารเพื่อจัดเก็บและจัดแสดงหนังใหญ่ อาคารพิพิธภัณฑ์เป็นอาคารคอนกรีตชั้นเดียว อาคารแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2536 เพื่อจัดเก็บตัวหนัง ส่วนที่สองสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 สำหรับจัดแสดง คู่มือทัศนศึกษาและฟังบรรยายสรุปความเป็นมาและการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน และเริ่มเปิดให้เข้าชมในปีเดียวกัน พิพิธภัณฑ์เปิดให้เข้าชมโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย หาก

จะเข้าชมต้องแจ้งให้เจ้าอาวาสทราบและหากต้องการชมการเจ็ดหน้ต้องแจ้งล่วงหน้า โดยมีวิทยากรนำชมสลับสับเปลี่ยนกันสองท่านคือพระครูปลัดวิรัตน์ อคฺคธมฺโม เจ้าอาวาสวัดบ้านดอน และอาจารย์อำนาจ มณีแสง นอกจากนี้จัดให้มีการแสดงเจ็ดหน้ใหญ่ให้ชมที่วัดในกรณีที่ผู้ชมต้องการชมการแสดง และออกแสดงในสถานที่ต่างๆ ตามที่มีผู้ว่าจ้าง ในแง่ของความสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑ์กับชาวบ้าน พบว่าชาวบ้านโดยทั่วไปไม่ได้ให้ความสำคัญกับพิพิธภัณฑ์มากนัก ส่วนใหญ่มองว่าเป็นโรงเก็บหน้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เคยเข้าชมในพิพิธภัณฑ์ ส่วนผู้สูงอายุยังคงมีความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของหน้ใหญ่ ส่วนใหญ่เชื่อว่าครุหน้แรง หากเข้าไปทำอะไรไม่ถูกไม่ควรอาจทำให้เจ็บไข้ได้ ดังนั้นจึงไม่เข้าไปในพิพิธภัณฑ์ ส่วนชาวบ้านที่เข้าร่วมเป็นกรรมการหน้ใหญ่นั้นมีบางส่วนให้ความสำคัญกับพิพิธภัณฑ์โดยพยายามพัฒนาปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ให้ดีขึ้น เช่น ปรับปรุงรูปแบบการเก็บหน้โดยเก็บในลิ้นชักเหล็กที่สามารถเลื่อนเข้าออกได้ หางบประมาณจัดสร้างห้องจัดแสดงและบรรยายสรุปหน้ใหญ่ ซ่อมแซมตัวหน้ที่ชำรุดและจัดสร้างตัวหน้ชุดใหม่เพื่อใช้แสดงแทนหน้ชุดเก่าที่ชำรุดมาก ซึ่งมีลักษณะการทำแบบค่อยเป็นค่อยไปตามกำลังที่ชุมชนและวัดสามารถทำได้ โดยงบประมาณที่นำมาปรับปรุงได้มาจากหลายแห่ง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล โรงงานอุตสาหกรรมที่พีไอ เงินช่วยเหลือจากคณะกรรมการหน้ใหญ่วัดบ้านดอน พลังศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อวัดและคนในชุมชน และนอกชุมชนที่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์หน้ใหญ่ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะให้ความสำคัญและพัฒนารูปแบบการแสดงหน้ใหญ่มากกว่าการจัดการพิพิธภัณฑ์

4.2 การทำงานร่วมกับชุมชน

จากประสบการณ์การทำงานภาคสนามของนักวิจัย พบว่าในการทำงานร่วมกับชุมชน ชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง การเข้ามาร่วมงานอยู่ลักษณะของการเป็นผู้ให้ข้อมูล การมาเข้าประชุม แต่หากต้องการให้มาช่วยเหลืองานพิพิธภัณฑ์โดยสม่าเสมอ นั้นเป็นเรื่องยาก เพราะส่วนใหญ่ต้องหาเลี้ยงชีพ เนื่องจากสังคมของบ้านดอนเป็นลักษณะสังคมเมือง ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ดังนั้นจึงไม่มีเวลามากนัก โดยเฉพาะงานพิพิธภัณฑ์เป็นสิ่งที่ไม่ได้ช่วยให้ชีวิตของเขาดีขึ้น ดังนั้นผู้ที่เข้ามาร่วมงานจึงเป็นกลุ่มที่มีใจรักในหน้ใหญ่จริงๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในคณะกรรมการหน้ใหญ่ ได้แก่ อาจารย์อำนาจและป้าเสถียร มณีแสง คุณวัลลภ แสงอรุณ อาจารย์ประเทือง เขตสมุทร ซึ่งก็ถือเป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนคณะกรรมการหน้ใหญ่ที่มีประมาณ 30 คน อย่างไรก็ตามการปฏิบัติที่ได้เข้าเนื่องจากต้องรอเวลาว่างของกลุ่มที่มาร่วมงาน

การติดต่อประสานงานกับคนในชุมชนที่มาร่วมงานกับศูนย์ฯ ในระยะแรกค่อนข้างมีปัญหาเพราะไม่รู้ว่าจะควรติดต่อกับใครหรืออำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ใคร จึงมักประสานกับท่านเจ้าอาวาสและอาจารย์อำนาจ มณีแสง แต่การดำเนินการต่อมักล่าช้า เนื่องจากทั้งสองท่านมีภารกิจมาก และมักมีความเกรงอกเกรงใจซึ่งกันและกัน เช่นบางครั้งผู้วิจัยนำข่าวสารหรือโครงการจากศูนย์ฯ มาแจ้งกับอาจารย์อำนาจ อาจารย์จะให้ลองไปคุยกับหลวงพ่ หากผู้วิจัยไปแจ้งกับหลวงพ่ หลวงพ่ก็จะบอกว่าเดี๋ยวจะลองปรึกษากับอาจารย์อำนาจดูอีกที แต่ทั้งสองท่านจะประสานได้ดีที่สุดในเรื่องของการติดต่อกับโรงเรียน ข้อมูล เอกสาร การร่วมสังเกตการณ์ และการเรียกคณะกรรมการหน้ใหญ่มาประชุม ส่วนการประสานงานเรื่องต่างๆ เช่น ที่พักอาศัย สถานที่ อาหาร การนัดผู้เจ็ด เมื่อมีการจัดกิจกรรมจะต้องประสานกับป้าเสถียร มณีแสง และอาจารย์ประเทือง เขตสมุทร (ไวยาวัจกรของ

วัดบ้านดอน) จะได้ผลการดำเนินการที่รวดเร็วและแน่นอนกว่า เช่น ในการอบรมแกะสลักหนังครั้งแรก ผู้วิจัยประสานงานกับหลวงพ่อก็ให้ช่วยนัดเด็กที่จะมาเรียนแกะหนัง เพราะเด็กที่จะมาเรียนต้องมาซ้อมเชิดที่วัดเป็นประจำ แต่หลวงพ่อนัดผิดวันคือนัดมาก่อนหน้าหนึ่งวัน เมื่อถึงวันรุ่งขึ้นคือวันจริงที่จะต้องเรียน จึงไม่มีเด็กมา ดังนั้นจึงต้องตามตัวเด็กที่จะเรียนถึงบ้าน แต่หากประสานงานกับป้าเสถียรป้าจะโทรนัดเด็กให้ทันที เน้นย้ำวันเวลา และกำชับให้เด็กบอกต่อเพื่อนด้วย เด็กจึงมากันอย่างพร้อมเพรียงหากป้านัด ส่วนคุณวัลลภ แสงอรุณ (นายโรง) จะเป็นกำลังสำคัญในการปฏิบัติงานทั้งการให้ข้อมูลของตัวหนังแต่ละตัว การร่วมสังเกตการณ์เมื่อศูนย์ฯ เข้าไปจัดกิจกรรม และเป็นแรงงานช่วยในกิจกรรมของศูนย์ฯ ด้วย ส่วนคุณวุฒิดีศักดิ์ สนธิราษฎร์ให้ความช่วยเหลือในการประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

นอกจากนี้ องค์การเพื่อการพัฒนาชุมชนระยอง (พชร.) ยังเป็นหน่วยงานที่ช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมของศูนย์ฯ ทางวิทยุชุมชน ทั้งการเชิญผู้วิจัยภาคสนามไปสัมภาษณ์ออกอากาศในรายการวิทยุชุมชนคนเก่ง เพื่ออธิบายการเข้าไปทำงานของศูนย์ฯ ในพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน รวมทั้งช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมที่ศูนย์ฯ มานุษยวิทยาสิรินธรเข้าไปทำในแต่ละครั้งด้วย

4.3 ทิศทางของพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนในอนาคต

การศึกษาพบว่าพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่อาจพัฒนาไปได้ในส่วนต่างๆ ดังต่อไปนี้

การสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับหนังใหญ่

ผู้วิจัยพบว่าอายุของหนังใหญ่วัดบ้านดอน ยังไม่ได้ศึกษาอย่างแน่ชัด ชาวบ้านเชื่อว่าตัวหนังชุดเก่าที่ทางวัดเก็บรักษาไว้มีอายุกว่า 200 ปี เพราะคุณหญิงผะอับ โปะชะกษณะ ที่เคยเข้าไปศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี ได้เคยเข้ามาดูตัวหนังของวัดบ้านดอนแล้วให้ความเห็นว่าตัวหนังของวัดบ้านดอนมีลวดลายประณีตงดงามมากน่าจะเป็นฝีมือช่างหลวงสกุลช่างอยุธยา จากจุดนี้ชาวบ้านจึงเข้าใจว่าหนังของตนทำขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา บางท่านเชื่อว่าตัวหนังชุดนี้มีลวดลายคล้ายกับ “หนังใหญ่ชุดพระนครไหว” ที่ทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 เอนก นาวิกมูล ได้กล่าวถึงอายุของหนังใหญ่วัดบ้านดอนไว้ในหนังสือหนังตะลุง - หนังใหญ่ ว่าน่าจะเป็นผลิตจากฝีมือช่าง 2 สกุล คือ สกุลช่างกรุงเทพฯ และสกุลช่างอยุธยา แบบสกุลช่างอยุธยาจะมีเนื้อหนังละเอียดกว่าสกุลช่างกรุงเทพฯ แต่ข้อที่หนังชุดนี้สร้างขึ้นเมื่อใดนั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด

นอกจากนี้อาจารย์วาทิ ทรัพย์สิน จากภาควิชาศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ได้เข้ามาสอนการแกะหนังใหญ่ที่วัดบ้านดอน ตั้งแต่ช่วงเดือนกรกฎาคม – ตุลาคม 2548 ได้ให้ความคิดเห็นเรื่องอายุของหนังใหญ่วัดบ้านดอนว่าเราสามารถกำหนดอายุของ หนังใหญ่อย่างคร่าวๆ ได้จากเครื่องมือที่ใช้ตอกหนัง โดยอาจารย์ชี้ให้เห็นว่าลวดลายบนตัวหนังที่เกิดจากการตอกด้วยตัวตุ้ตู่ มักจะเป็นรูปกลมๆ ขนาดสม่ำเสมอ และรอยตอกค่อนข้างคม ซึ่งการใช้ตุ้ตู่ตอกหนังอย่างแพร่หลายนั้นอยู่ในช่วง 60 – 70 ปีมาแล้ว หากลวดลายมีขนาดไม่เท่ากันจะเกิดจากการใช้เหล็กแผ่นนำมาฉaven แล้วตอกลงบนหนังลวดลายบนหนังจึงไม่สม่ำเสมอและมักเห็นรอยฉavenของเหล็กที่ติดอยู่บนตัวหนังด้วย ซึ่งลวดลายในลักษณะนี้น่าจะมีอายุเก่ากว่าหรือเกิดขึ้นก่อนการตอกหนังแบบแรก เพราะเป็นการตอกหนังแบบที่ยังไม่มีการประดิษฐ์ตุ้ตู่ขึ้นใช้ ซึ่งอาจารย์วาทิ ได้ให้ความเห็นว่าตัวหนังชุดเก่าของวัดบ้านดอนอาจจะมีการผลิตขึ้น 2 ครั้งชุดที่มีลวดลายการตอกไม่สม่ำเสมอ

น่าจะมีอายุกว่าร้อยปีแล้ว ส่วนบางตัวที่มีร่องรอยการตอกสั้มน่าจะผลิตขึ้นเมื่อประมาณ 50 – 60 ปีมานี้ ซึ่งชาวบ้านบางกลุ่มไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็นของอาจารย์ว่าที่เพราะชาวบ้านเชื่อว่าตัวหนังชุดเก่ามีความเก่าแก่และมีอายุกว่า 200 แล้ว

จากข้อมูลดังกล่าวหากมีการศึกษาอย่างจริงจังก็จะทำให้ข้อมูลของหนังใหญ่มีความถูกต้องมากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ของหนังใหญ่ของไทยด้วย ซึ่งการวิธีการที่จะกำหนดอายุของหนังใหญ่วัดบ้านดอนอาจใช้วิธีติดต่อผู้มีความรู้ด้านหนังใหญ่มาศึกษาลวดลายเพื่อเปรียบเทียบหาอายุที่ใกล้เคียงของหนังใหญ่ชุดนี้

โครงการลอกลายหนังใหญ่วัดบ้านดอน

โครงการนี้มีลักษณะที่ต่อเนื่องมาจากโครงการจัดทำหนังสือ “หนังใหญ่วัดบ้านดอน” ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักในการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนในรูปแบบของภาพถ่าย และเป็นช่องทางในการเผยแพร่มรดกสำคัญชุดนี้ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ ส่วนโครงการลอกลายหนังใหญ่ชุดเดิมมีวัตถุประสงค์สำคัญในการสืบทอดหนังใหญ่ที่สูญหายไปในทุกขณะ กระบวนการลอกลายหนังใหญ่จึงถือได้ว่าเป็นกิจกรรมเพื่อการรักษาและสืบสานให้งานศิลปกรรมคงอยู่ และยังเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนในท้องถิ่นเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน และเป็นการอนุรักษ์ลวดลายและเทคนิคการแกะสลักหนังใหญ่ที่มีความงดงามยากที่จะหาช่างฝีมือในปัจจุบันที่สามารถผลิตงานได้อย่างที่ช่างในอดีต อีกทั้งยังเป็นประโยชน์หากทางวัดต้องการที่จะสร้างตัวหนังที่มีลวดลายแบบเดิมก็สามารถนำแบบที่ลอกลายไว้แล้วมาเป็นต้นแบบสร้างตัวหนังขึ้นได้ ทั้งนี้ โครงการฯ ดำเนินไปด้วยความร่วมมือระหว่างกลุ่มชาวบ้านที่มีความสนใจในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม อาจารย์และนักศึกษาทางด้านศิลปะไทยในฐานะผู้ปฏิบัติการทางศิลปะ (อาจารย์ว่าที่ ทรัพย์สิน และนักศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี) และศูนย์ฯ ในฐานะสื่อกลางให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางการพัฒนาทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นและเพื่อสนับสนุนความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

การทำงานประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 2 ขั้นตอน คือ การลอกลายจากหนังใหญ่ด้วยกระดาษไข และการทำสำเนาพิมพ์เขียวเพื่อเก็บไว้ใช้ในการแกะสลักหนังใหญ่ในอนาคต

การลอกลายและอบรมชาวบ้านจะมีขึ้นในช่วงเดือนเมษายน – พฤษภาคม 2549 โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ระหว่างวันที่ 8 – 22 เมษายน 2549 และ ระยะที่ 2 ระหว่างวันที่ 16 – 24 พฤษภาคม 2549

บทที่ 6

บทบทวนการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรม:

กรณีพิพาทที่ท้องถิ่น

โดย ชีวสิทธิ์ บุญเกียรติ

1. แนวคิดและลำดับขั้นการพัฒนาพิพิธภัณฑ์
2. ในสนามปฏิบัติการ: ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตัวละคร และสถานการณ์
3. ข้อเสนอการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรม
 - 3.1 การพัฒนาองค์ความรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ความรู้และทักษะการทำทะเบียนและการจัดการวัตถุเบื้องต้น

การพัฒนาองค์ความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรม
 - 3.2 การประชุมเครือข่าย/การประชุมเชิงปฏิบัติการ: การสื่อสารข้ามพิพิธภัณฑ์

บทที่ 6

บทบทวนการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรม: กรณีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ในระหว่างการทำงานที่ผ่านมา (กันยายน 2547 – กุมภาพันธ์ 2549) โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2¹ โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้ทำงานใน 2 ลักษณะ คือ

1. การศึกษาและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นกรณีศึกษา
2. การแบ่งปันประสบการณ์การวิจัยและพัฒนาต่างกล่าวกับเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ที่ศูนย์ฯ ได้ดำเนินการสำรวจและจัดประชุมไปแล้วในโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 1 ในรูปแบบของการจัดประชุมเครือข่ายและการประชุมเชิงปฏิบัติ²

จากลักษณะการทำงานดังกล่าว โครงการฯ จัดลำดับการทำงานเป็น 4 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ (1) การคัดเลือกพื้นที่เพื่อวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือที่เรียกว่า “กรณีศึกษา” (2) การอบรมและคัดเลือกเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามสำหรับการเก็บข้อมูลและปฏิบัติการพัฒนากับชุมชน (3) การดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในแต่ละพื้นที่ และ (4) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการของเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จำนวน 2 ครั้ง³ เมื่อการประชุมเชิงปฏิบัติการเสร็จสิ้นลง โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2 ปีที่ 1 ได้ดำเนินมาถึงปลายทาง

การทำงานเท่าที่ผ่านมาถือเป็นการทดลองการวิจัยและพัฒนาที่พยายามปรับตัวให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ การวางแผนทางปฏิบัติการอยู่บนพื้นฐานของความคิดสำคัญในการพัฒนา ได้แก่ การทำงานความเข้าใจกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็น “เจ้าของ” พิพิธภัณฑ์ ด้วยกระบวนการทางมานุษยวิทยา การวิเคราะห์และเสนอทางเลือกในการพัฒนาด้วยหลักเกณฑ์พิพิธภัณฑ์วิทยา และการพัฒนาการมีส่วนร่วมของผู้คนภายในชุมชน ด้วยกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคม

ด้วยรูปแบบและเนื้อหาการทำงานเช่นที่กล่าวมานี้ โครงการฯ ได้รับบทเรียนที่ใครวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อเสนอเป็นข้อสังเกต ข้อคิด และทางเลือกให้กับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในการพัฒนาให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและสังคมภายนอกได้ดีมากยิ่งขึ้น และสำหรับตัวผมแล้ว ถือได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรม ที่มีความสำคัญในการกระตุ้นให้คนได้พิจารณางานที่ทำอยู่ว่ามีความเหมาะสมและเป็นคุณค่าต่อการบ่มเพาะทางปัญญาต่อสมาชิกในสังคมได้มากน้อยเพียงใด

¹ หมายถึง ทีมงานวิจัยของโครงการ ต่อไปจะใช้คำว่า “โครงการฯ” และหากข้อวิเคราะห์หรือวิจารณ์ใดที่มาจากผู้เขียน ต่อไปจะใช้คำว่า “ผม”

² คำเรียกที่ใช้แตกต่างกันนี้มาจากการประเมินการจัดประชุมในครั้งที่ 1 และนำผลจากการประเมินผลมาใช้ในการปรับเปลี่ยนเนื้อหาและรูปแบบการประชุมในครั้งที่ 2 ด้วยเหตุนี้ ชื่อเรียกการประชุมทั้ง 2 ครั้งจึงมีความแตกต่างกัน (รายละเอียดการประชุมอยู่ในภาคผนวก ข. และ ค.)

³ ครั้งที่ 1 การจัดประชุมเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (ภาคกลาง-ตะวันตกและภาคตะวันออก) ณ วัดไร่ขิง จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 25 – 27 พฤศจิกายน 2548 และ ครั้งที่ 2 กระประชุมเชิงปฏิบัติการ (ภาคเหนือ) ณ วัดโหล่หิน จ.ลำปาง เมื่อวันที่ 3 – 5 กุมภาพันธ์ 2549

1. แนวคิดและลำดับขั้นการพัฒนาพิพิธภัณฑ์

เมื่อเริ่มการทำงาน ประเด็นที่ยากมากที่สุดของการทำงานกลับอยู่ที่ว่า การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ควรจะมีตัวแบบหรือไม่ ทั้งนี้ หากมองย้อนไปถึงหน้าที่หลักๆ ของพิพิธภัณฑ์คือ คลังสะสม (collections) การแสวงหาความรู้ (research) และการเผยแพร่ความรู้ (communication) การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ควรอยู่บนการพัฒนา 3 สิ่งนี้ให้กระจ่างชัดในการทำงานพิพิธภัณฑ์ นั่นหมายถึง การทำงานความเข้าใจว่าสถานการณ์ของพิพิธภัณฑ์ที่เข้าไปดำเนินโครงการวิจัยและพัฒนา มีสภาพและบทบาทของตนเองต่อสังคมอย่างไร มีธรรมชาติและปฏิบัติการต่อวันอย่างไร และท้ายที่สุด กิจกรรมการพัฒนาที่จะนำไปต่อพื้นที่นั้นควรมีลักษณะอย่างไรบ้าง โจทย์ของการทำงานเบื้องต้นจึงอยู่ภายใต้ชุดคำถามที่โครงการฯ พยายามมองกรณีศึกษาไปในทิศทาง ดังนี้

การสำรวจสภาพทั่วไป

- ลักษณะทางกายภาพของชุมชน
- ลักษณะประชากรของชุมชน
- ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา

การสำรวจพิพิธภัณฑ์ที่เป็นกรณีศึกษา

- ลักษณะทางกายภาพของพิพิธภัณฑ์ (สถานที่ตั้ง อาคาร สถาปัตยกรรมแวดล้อม เครื่องหมายนำทาง)
- ความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์กับชุมชน
- ชุมชนคาดหวังอะไรจากพิพิธภัณฑ์ (“ตัวละคร” หลายกลุ่มมองพิพิธภัณฑ์)
- ความเป็นไปได้ในการได้การสนับสนุนกับการทำงานในอนาคต (คน เงิน)

ว่าด้วยงานสะสม

- ลักษณะงานสะสม (ประเภทของงานสะสม วัสดุของงานสะสม)
- การจัดการกับงานสะสม
- ข้อเสนอแนะเบื้องต้น

ว่าด้วยการทำวิจัย

- การวิจัยเกี่ยวกับวัตถุ
- การวิจัยเกี่ยวกับชุมชน (เนื้อหาที่เชื่อมโยงกับพิพิธภัณฑ์)
- ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการวิจัย

ว่าด้วยการสื่อสาร

- สภาพของการจัดแสดง (แนวทางการนำเสนอ ป้ายคำบรรยาย วัตถุที่ใช้ในการสื่อสารอื่น ๆ)
- การจัดกิจกรรมเพื่อการเข้ามาใช้สถานที่ (ภายในชุมชน) ทั้งที่เป็นกิจกรรมของโรงเรียนและที่ดำเนินงานโดยส่วนอื่นๆ ของสังคม

บุคคลภายนอกที่เข้ามาใช้สถานที่ (รวบรวมจากเอกสารขอเข้าชม การสอบถาม บ้านที่อื่นๆ
ที่แสดงให้เห็นถึงการใช้พื้นที่พิพิธภัณฑ์โดยบุคคลภายนอก)

ข้อมูลจากข้อสังเกตต่างๆ ที่ตั้งไว้ นำไปสู่การจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาภายใต้กรอบ
ความรู้ทางพิพิธภัณฑ์วิทยา⁴ การกำหนดกิจกรรมในระยะเริ่มแรก เน้นที่การสร้างความรู้ความเข้าใจกับชาวบ้านว่า
(1) พิพิธภัณฑ์ที่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้และทำงานได้อย่างต่อเนื่องควรมีลักษณะเป็นอย่างไรและปัจจัยใดบ้าง
ที่ช่วยเกื้อหนุนให้เกิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในลักษณะดังกล่าว และ (2) การจัดการเบื้องต้นกับวัตถุในคลังสะสม
เช่น การทำความสะอาดและการทำทะเบียนวัตถุ

จุดมุ่งหมายของกิจกรรมพยายามดึงให้ชุมชนเข้ามาปฏิบัติการร่วมกัน ฉะนั้น ทั้งผู้รับผิดชอบหลักของ
พิพิธภัณฑ์ เจ้าหน้าที่โครงการ และชาวบ้านในชุมชน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์
ปฏิบัติการ ด้วยเหตุนี้ ในขั้นตอนการเตรียมบุคคลร่วมงานพิพิธภัณฑ์ จึงมุ่งหมายที่จะเปิดโลกทัศน์และโน้มน้าว
ให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะดำเนินการได้ดีจะต้องมาจากความร่วมมือของหลายๆ ฝ่าย โครงการฯ ได้เลือก
วิธีการจัดทัศนศึกษาให้ชาวบ้านมีโอกาสชมพิพิธภัณฑ์ที่โครงการฯ เห็นว่าเป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงาน เช่น
แหล่งโบราณคดี โป่งมะนาว จ.ลพบุรี พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จ.สมุทรสงคราม พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวี บุรณ
เขตต์ จ.พิษณุโลก ตลาดสามชุก จ.สุพรรณบุรี

พิพิธภัณฑ์เหล่านี้ล้วนมีจุดเด่นที่แตกต่างกันไป แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวและตลาดสามชุกเป็น
ตัวอย่างที่ดีของความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่างๆ ในชุมชน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวีแสดงให้เห็นตัวอย่างของการ
ปรับตัวของพิพิธภัณฑ์เพื่อความอยู่รอด และพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารเปิดพรมแดนของพิพิธภัณฑ์ที่มีได้อยู่เพียง
อาคารจัดแสดงเรื่องราวของชุมชนเท่านั้น หากแต่พื้นที่โดยรอบพิพิธภัณฑ์สามารถเสนอตัวตนในฐานะแหล่ง
เรียนรู้สำหรับบุคคลภายนอกได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม การจัดทัศนศึกษาเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของการสร้างความเข้าใจและการสร้างความ
ตระหนักถึงหน้าที่ของชุมชนในการทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น แต่ความสำเร็จในการดึงฝ่ายต่างๆ ในชุมชนให้เข้า
มาทำงานกับพิพิธภัณฑ์มิใช่สิ่งที่ทำได้เบ็ดเสร็จในคราวเดียว บทเรียนสำคัญที่ทำให้โครงการฯ ได้มองเห็นปัจจัยทาง
สังคมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการพัฒนางานวัฒนธรรม คือ (1) เศรษฐกิจหรือ “การทำมาหากิน” เป็นปัจจัยอันดับ
แรกที่ทำให้ทำงานพัฒนา(งาน)วัฒนธรรมต้องคำนึงถึงในปฏิบัติการกับท้องถิ่น เพราะนัยหนึ่งงานวัฒนธรรมดูเหมือน
จะไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ความอยู่รอดหรือ “ปากท้อง” ของชาวบ้าน และ (2) การเมืองหรือความสัมพันธ์
เชิงอำนาจระหว่างสมาชิกในชุมชน หลายครั้งที่โครงการฯ จะต้องทบทวนความสัมพันธ์ของบุคคลที่เป็นแกนนำ
ในงานพัฒนา หรือเป็นผู้ให้ข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมในงานสนาม เพราะบุคคลนั้นๆ มีความสัมพันธ์เฉพาะ
กับกลุ่มคนหนึ่ง และด้วยความสัมพันธ์เฉพาะนี้อาจทำให้การได้ข้อมูลชุมชนไม่ครบถ้วน และอาจกลายมาเป็น
ปัจจัยให้ความบางกลุ่มไม่ได้เข้าร่วมในการทำงานพิพิธภัณฑ์

⁴ โปรดดูรายงานการสำรวจพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด จ.นครปฐม เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2548 (ภาคผนวก ง.1) และรายงานการสำรวจ
พิพิธภัณฑ์วัดโหล่หินหลวง เมื่อวันที่ 6-7 มกราคม 2548 (ภาคผนวก ง.2)

เมื่อกิจกรรมการสร้างความเข้าใจและแนวร่วมงานพิพิธภัณฑ์ดำเนินการได้ระยะหนึ่ง เครื่องมือชิ้นต่อไป ได้แก่ การเริ่มต้นให้ความรู้พิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการ การทำความรู้จักกับคลังสะสมของตนเองหรือการทำทะเบียนวัตถุที่โครงการฯ พยายามเสนอให้ชุมชนใช้ในการพัฒนา ทั้งนี้ การจัดอบรมงานทะเบียนวัตถุจัดขึ้นที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด จ.นครปฐม เพียงแห่งเดียว โดยมีนักเรียนของโรงเรียนวัดท่าพูดเป็นผู้เข้ารับการอบรม และลงทะเบียนวัตถุอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมดังกล่าวเป็นช่องทางให้เห็นว่า การอบรมทำทะเบียนวัตถุสามารถเป็นพื้นที่ของการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี⁵

ในขณะที่กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์อีก 2 แห่ง การจัดทำทะเบียนเป็นไปในลักษณะที่ต่างออกไป เจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามประจำกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้ลงทะเบียนวัตถุ (หนึ่งใหญ่) พร้อมไปกับนายโรงและปราชญ์ท้องถิ่น การทำงานที่จะอาศัยชาวบ้านหรือนักแสดงของคณะหนึ่งใหญ่เป็นไปได้อย่างจำกัด เพราะคณะแสดงให้ความสำคัญกับงานแสดงมากกว่าการจัดเก็บและดูแลวัตถุของพิพิธภัณฑ์ หากพิจารณาให้ดี จะเห็นว่า หนึ่งใหญ่เป็นวัตถุที่มีลักษณะเฉพาะ ต่างออกไปจากกรณีศึกษาอีก 2 แห่ง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุมีลักษณะที่จำกัดเฉพาะวงของนักแสดงและคณะแสดง ด้วยเหตุนี้ การสร้างสำนึกร่วมของชุมชนจึงปฏิบัติแตกต่างออกไปเช่นกัน (รายละเอียดจะปรากฏในหัวข้อ 2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง : ตัวละครและสถานการณ์)

ส่วนที่พิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง การทำทะเบียนดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม ผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์ (อบต.ทรงศักดิ์ แก้วมูล) และอาสาสมัครของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งมาทำงานได้เพียงระยะเดียว การทำงานในส่วนทะเบียนของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ไม่มีความคืบหน้ามากนัก ด้วยข้อจำกัดของคน และทักษะพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการ ด้วยเหตุนี้ การอบรมทำทะเบียนวัตถุจะเป็นจุดหมายของการทำงานในระยะต่อไป

จากการสร้างกิจกรรมกระตุ้นแนวร่วมพิพิธภัณฑ์ สู่การแลกเปลี่ยนความรู้ในการจัดการวัตถุพิพิธภัณฑ์ งานในระยะต่อมากจะเป็นงานที่มีความซับซ้อนมากที่สุด แต่เป็นงานที่มีความสำคัญต่อฐานความรู้พิพิธภัณฑ์ ได้แก่ การศึกษาบริบทสังคมและวัฒนธรรมของวัตถุ โครงการฯ ได้ใช้วิธีการสืบค้นเรื่องราวด้วยคำบอกเล่า เพราะวิธีการดังกล่าวสามารถดึงชาวบ้านให้สนใจต่อวัตถุในพิพิธภัณฑ์ ข้อมูลจากความทรงจำของชาวบ้านเป็นกลยุทธ์สำคัญที่จะผลักดันให้พิพิธภัณฑ์ก้าวเข้าสู่ชีวิตของชุมชน นอกจากนี้ ชาวบ้านมองเห็นบทบาทของตนเองต่อพิพิธภัณฑ์ เรื่องราวทางวัฒนธรรมของผู้คนจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของการจัดแสดงในอนาคต อย่างไรก็ตาม โครงการฯ พึงระลึกเสมอว่า กิจกรรมที่จัดเวทีให้ผู้คนมาบอกเล่าและถ่ายทอดความรู้และความรู้สึกที่มีต่อชุมชนเป็นงานระยะสั้นที่ไม่อาจจะสร้างฐานข้อมูลความรู้ให้พิพิธภัณฑ์ได้แต่อย่างใด

การสร้างฐานความรู้ของพิพิธภัณฑ์จะต้องประกอบด้วยความรู้หลายอย่างชุด ทั้งการวิธีการศึกษาวัตถุ (โบราณคดี มานุษยวิทยาวัตถุ ประวัติศาสตร์ศิลปะ) การศึกษาทางมานุษยวิทยาเพื่อเข้าใจภาพรวมของสังคมและการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเข้าใจความเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันดีว่า การศึกษาและเสริมต่อความรู้ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญและการสั่งสมประสบการณ์ รวมทั้งความสนใจของผู้ศึกษา ในขณะที่การพัฒนา(งาน)วัฒนธรรมจะเน้นการมีส่วนร่วมเป็นเบื้องต้น เนื้อหาทางสังคมและวัฒนธรรมจากการศึกษาอาจไม่ใช่สาระหลักในเบื้องต้น โครงการฯ จึงต้องปรับ

⁵ อ่านรายละเอียดได้จากรายงานการอบรมเชิงปฏิบัติการ การทำทะเบียนโบราณวัตถุ ในภาคผนวก ง.3

วิธีการถ่ายทอดทักษะและประสบการณ์การศึกษา และคาดหวังเพียงว่า การโน้มน้าวใจให้คนในชุมชนเข้าร่วมงานพิพิธภัณฑ์ ด้วยการเป็นแหล่งข้อมูล อาจเป็นเครื่องหมายที่บ่งชี้ถึงความสำเร็จในระดับหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ ข้อท้าทายของการพัฒนาจึงอยู่ที่ว่า เราจะพัฒนาคนให้ทำหน้าที่ดูแล สร้างความรู้ และทำกิจกรรมกระตุ้นคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดเนื้อหาของการบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนในพิพิธภัณฑ์ หรือการจัดเก็บประวัติศาสตร์บอกเล่า หรือเนื้อหาวิชาการอื่นๆ จะกระทำได้อย่างไร บทเรียนที่สำคัญที่สุดมิได้มาจากการดำเนินโครงการวิจัยและพัฒนานี้เท่านั้น หากการสังเกตความเป็นไปของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในหลายแห่งได้ย้ำให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหลายแห่ง ดูจะไม่ได้นำความเป็นไปในอนาคต ไม่ว่าจะด้วยระบบของการบริหารจัดการ การเสริมต่อความรู้ แต่ทั้งนี้ อาจเป็นไปได้หรือไม่ว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในบางแห่ง อาจไม่ใช่หนึ่งในวิถีวัฒนธรรมชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ที่มีสถานภาพ ตัวละคร และการจัดองค์การที่เป็นรูปธรรม ผมใคร่ขอให้เก็บข้อสังเกตนี้ไว้ เพื่อนำไปสู่การถกเถียงต่อไป (รายละเอียดจะปรากฏในหัวข้อ 4 : บทสรุปและข้อเสนอการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรมในอนาคต

2. ในสนามปฏิบัติการ : ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตัวละคร และสถานการณ์

เมื่อโครงการฯ ได้ประยุกต์แนวคิดของการพัฒนางานพิพิธภัณฑ์ สู่กิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ควบคู่ไปกับการทำงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยา ผมตั้งข้อสังเกตในหลายๆ ขั้นตอนของการดำเนินงานโดยพยายามทำความเข้าใจกับสภาพของการทำงาน ผู้ที่เกี่ยวข้อง และการเผชิญหน้าต่อโจทย์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในเส้นทางของการพัฒนา สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายกรณีเป็นปัจจัยบวกที่ส่งเสริมให้การพัฒนาพิพิธภัณฑ์เป็นไปในทิศทางเชิงบวก แต่ในอีกหลายกรณี สนามเป็นบทเรียนสำคัญที่ทำให้โครงการได้เรียนรู้และจะนำมาปรับใช้ต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์รวมถึง(งาน)วัฒนธรรมในอนาคต

อย่างที่ได้เขียนไปแล้วว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนานี้ประกอบด้วยตัวละครหลัก 3 ส่วน ได้แก่ เจ้าหน้าที่โครงการฯ ผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์ และชาวบ้านในชุมชน ข้อสังเกตที่จะได้แสดงต่อไปนี้ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการและผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์ มากกว่าจะเป็นการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์และชาวบ้าน เพราะข้อจำกัดของผมอยู่ที่การได้รับข้อมูลสนามโดยผ่านเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม และความสัมพันธ์กับผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์เป็นครั้งคราว ด้วยเหตุนี้ ผมขอย้ำว่าการวิพากษ์ต่อการทำงานโครงการฯ มาจากความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่โครงการส่วนกลาง (หรือเรียกได้ว่า ผู้จัดการกิจกรรมพัฒนา – ในที่นี้คือผมเอง) และเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม ส่วนตัวละครอีกสองตัวจะกล่าวถึงเป็นครั้งคราวจากการที่ได้มีโอกาสสัมผัสในระหว่างการจัดกิจกรรมหรือประชุมในวาระอื่นๆ

ทักษะและความสนใจของเจ้าหน้าที่ภาคสนาม เป็นปัจจัยในอันดับต้นของงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของโครงการฯ ที่แตกต่างกันระหว่างกรณีศึกษาทั้ง 3 แห่ง เจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามประจำพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุด จ. นครปฐม มีความรู้พื้นฐานของกระบวนการพัฒนา และด้วยบุคลิกภาพที่ “เข้ากัน” กับเด็กในชุมชนจึงทำให้เจ้าหน้าที่เลือกนักเรียนของโรงเรียนวัดท่าพุดเป็นผู้ปฏิบัติการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ พร้อมทั้งการสนับสนุนจากโรงเรียนที่เอื้อเวลาเรียนในบางชั่วโมงของคาบเรียนในการทำกิจกรรมกับพิพิธภัณฑ์ นอกจากนี้ ปัจจัยในเรื่องของระยะทางระหว่างศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรเป็นอีกเหตุผลหนึ่งให้การทำงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นไปได้

ตามลำดับที่โครงการฯ ได้ตั้งไว้ คือ จากการทำความเข้าใจเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์สู่การลงมือปฏิบัติ โครงการฯ สามารถไปและกลับระหว่างสนามกับศูนย์ฯ เพื่อกำหนดทิศทางกิจกรรม

แต่ปัญหาที่ยังคงเป็นข้อท้าทายสำหรับปฏิบัติการพัฒนาในอนาคตได้แก่ ความสับสนของการทำงาน พิพิธภัณฑ์ เด็กนักเรียนจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลของการทำกิน การผันตนเองสู่แรงงานในโรงงาน หรือการเรียนต่อในระดับชั้นที่สูงกว่าภายนอกชุมชน ในที่นี้ ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลอย่างมากต่อการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรมในแง่ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่จะมี หรือเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง มากน้อยเพียงใด

กรณีของนักวิจัยภาคสนามในพื้นที่วิจัยพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอนเป็นไปในอีกลักษณะหนึ่ง เจ้าหน้าที่ภาคสนามมีความรู้พิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการ เจ้าหน้าที่ฯ จึงกลายเป็นแรงงานหลักในการทำทะเบียนวัตถุ การสร้างแนวร่วมกิจกรรมด้วยงานทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑ์จึงไม่เกิดขึ้น แต่การสร้างความสัมพันธ์ร่วมในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์กลับใช้การอบรมการแกะสลักหนึ่งใหญ่ในการสร้างความตระหนักต่อมรดกท้องถิ่น⁶ ส่วนนักวิจัยภาคสนามประจำกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์วัดโหล่หินหลวง กลับใช้การสร้างนิทรรศการชั่วคราวเป็นกิจกรรมสร้างแนวร่วมการพัฒนา แต่ในความเป็นจริงแล้ว การพัฒนาพิพิธภัณฑ์วัดโหล่หินหลวงมีความต้องการพัฒนางานทะเบียนวัตถุด้วยเช่นกัน เจ้าหน้าที่ภาคสนามฯ ได้ร่วมมือกับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ในการลงมือทำทะเบียน แต่การทำงานกลับไม่ได้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ด้วยผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ไม่สามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง และปัจจัยอีกประการที่สำคัญคือ การสนับสนุนความรู้และทักษะพิพิธภัณฑ์จากส่วนกลางก็จำกัดไปด้วย

ความสามารถในการจัดการของเจ้าหน้าที่ส่วนกลางของโครงการ เป็นที่ต้องยอมรับกันว่า ความรู้และทักษะพิพิธภัณฑ์เป็นเรื่องที่ต้องเรียนรู้ และปรับความรู้เหล่านั้นให้เหมาะสมกับการทำงานจริงของพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง ในเบื้องต้นของการดำเนินงาน โครงการฯ เน้นย้ำว่าพิพิธภัณฑ์มีความต้องการอะไร โดยเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามจะเป็นผู้เก็บข้อมูลและถ่ายทอดข้อมูลเหล่านั้นให้เจ้าหน้าที่ส่วนกลาง ท้ายสุด ปัญหาหรือโจทย์ของความต้อการมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันหลายประการ การให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการกับวัตถุ การสืบค้นเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุ และเรื่องราวทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ โครงการฯ จึงใช้วิธีการอบรมและให้ความรู้พิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการในฐานะเครื่องมือที่เจ้าของพิพิธภัณฑ์จะต้องสามารถลงมือทำได้ด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดประการสำคัญของการทำงานในช่วงหนึ่งปีที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า โครงการฯ ควรเตรียมพร้อมบุคลากรในด้านทักษะและความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการให้มากขึ้น เพราะจากการอบรมความรู้และการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ดำเนินการไปในเดือนกันยายน 2547 เนื้อหาการอบรมเน้นเพียงความเข้าใจพิพิธภัณฑ์ในบริบทสังคมและวัฒนธรรม และการให้มุมมองในการวิเคราะห์พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น แต่ในขณะเดียวกัน โครงการฯ กลับมองข้ามการพัฒนาทักษะของเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามก่อนการลงมือหรือในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ในสนาม

ด้วยเหตุนี้ การอบรมและให้ความรู้พิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการกับชาวบ้านจึงจำกัดอยู่เพียงการจัดกิจกรรม โดยเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง การจัดอบรมในทุกพื้นที่กรณีศึกษาอยู่ในลักษณะที่จำกัดมีใช้น้อย ในครั้งนี้ ผมขอให้

⁶ รายละเอียดการอบรมและบทวิเคราะห์จากกิจกรรมอบรมการแกะสลักหนึ่งใหญ่อ่านได้ในภาคผนวก ง.4

ข้อคิดเห็นไว้ว่า หากคณะบุคคลใดต้องการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เน้นความร่วมมือระหว่างนักวิชาการจากภายนอกกับชาวบ้าน กลุ่มบุคคลนั้นๆ จะต้องคำนึงถึงการพัฒนาความรู้และทักษะของนักวิชาการจากภายนอกเอง ก่อนการเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ในภาคสนาม ผมขอยืนยันว่า แบบแผนการทำงานพิพิธภัณฑ์เป็นเพียงเครื่องมือบางอย่างที่จะอำนวยความสะดวกให้การทำงานพิพิธภัณฑ์เป็นไปด้วยความสะดวกเท่านั้น มิใช่การไป “ยัดเยียด” หรือกดทับความรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว เพราะโครงการฯ ล้วนตระหนักว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือชุมชนหลายแห่งน่าจะมีองค์ความรู้หรือทักษะการจัดการวัตถุที่เป็นของตนเองในระดับหนึ่ง⁷

ทางเลือกการสร้างสำนึกร่วมของชุมชนด้วยแนวคิด “มรดกวัฒนธรรม” การสร้างพันธมิตรหรือแนวร่วมพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการเป็นเรื่องที่ทำหยาบมากที่สุดสำหรับงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โครงการฯ พูดยกกันเสมอว่า การทำงานหรือกิจกรรมใดๆ ก็ตามที่จะเกิดขึ้นกับกรณีศึกษาจะต้องเป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโครงการฯ ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ กับชุมชนในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม ทั้งการให้ความรู้เบื้องต้นในการจัดการวัตถุและการสืบค้นเรื่องราวทางสังคมและวัฒนธรรม ล้วนเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดดังกล่าว คือ การเรียนรู้เครื่องมือที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถใช้งานได้เองในอนาคต

กิจกรรมการอบรมการทำทะเบียนที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด จ.นครปฐมแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กระบวนการอบรมได้เปิดพื้นที่ให้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในช่วงอายุที่ต่างกันได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือความรู้ในอดีตที่คนในรุ่นปัจจุบันไม่มีโอกาสเห็นหรือได้สัมผัส ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ชาวของจำนวนหนึ่งหมดหนทางไปจากสังคม และชาวของเหล่านั้นถูกนำมาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ ด้วยความคิดที่ว่าสิ่งเหล่านั้นคือ “ของมีค่า” อย่างไรก็ตาม “ของมีค่า” ไม่ถูกใช้ประโยชน์ในแง่ของการถ่ายทอดความรู้แต่อย่างใด กิจกรรมอบรมการทำทะเบียนวัตถุจึงเป็นเวทีการส่งต่อความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ และนำไปสู่การถ่ายทอดเรื่องเล่าทางสังคมและวัฒนธรรมไปในขณะเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม เวทีของการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เด็กที่มาทำงานไม่มีโอกาสพบปะผู้อาวุโสของชุมชนในทุกครั้งที่มาทำทะเบียนวัตถุ โครงการฯ จึงน่าจะเก็บประเด็นนี้ไว้พิจารณาในการวางแผนงานที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ความสืบเนื่องของการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ด้วยวิธีใด และที่สำคัญองค์ความรู้เหล่านั้นจะได้รับการบันทึกอย่างไรให้เป็นระบบ ทั้งนี้ทั้งนั้น จุดมุ่งหมายสำคัญของการถ่ายทอดและบันทึกเรื่องราวหรือเรื่องเล่าอยู่ภายใต้แนวคิดของ “วัฒนธรรมไร้รูป” ที่ต้องการส่งผ่านความรู้ชุดนั้นจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ผมขอตั้งข้อสังเกตอีกประการหนึ่งว่า ความรู้ที่ผูกโยงหรือเกี่ยวข้องกับวัตถุในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น มิใช่ความรู้ที่อยู่ในความสนใจของผู้คนทั่วไป เพราะในหลายกรณี ผู้คนในสังคมยังมองความรู้ว่าเป็นเพียงเครื่องมือทำมาหากิน ในจุดนี้ สำหรับผมแล้ว กรอบความคิดดังกล่าวได้กลายเป็นข้อจำกัดในการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรม เพราะเจ้าหน้าที่ภาคสนามถูกตั้งคำถามว่า หากมาทำงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์จะได้รายได้อย่างไร หรือ

⁷ ข้อสังเกตนี้ควรพัฒนาเป็นโครงการวิจัย “ปฏิบัติการกับวัตถุ” แบบดั้งเดิม สำหรับการอนุรักษ์ เพื่อเสนอให้เห็นทางเลือกการอนุรักษ์วัตถุที่ไม่อิงกับการอนุรักษ์วัตถุที่ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว เพราะเมื่อสำรวจสถานภาพงานอนุรักษ์ในปัจจุบัน วิธีปฏิบัติการกลับอิงรูปแบบการจัดการที่เป็น “วิทยาศาสตร์” อย่างมาก ในขณะที่ “ปฏิบัติการกับวัตถุ” แบบดั้งเดิมน่าจะมีอยู่ไม่น้อยในวัฒนธรรมไทย

การนำเอาพิพิธภัณฑ์ไปผูกโยงกิจกรรมเพื่อหารายได้พิพิธภัณฑ์ โดยขาดการพิจารณาว่างานพิพิธภัณฑ์มิใช่จุดประสงค์เบื้องต้นของการทำงาน

ผมขอยกตัวอย่างการสร้างสำเนาร่วมในกระบวนการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอีกหนึ่งกรณี การทำงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอนด้วยกระบวนการแกะสลักหนึ่งใหญ่ เป็นประเด็นที่น่าสนใจในการทบทวนความรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์ วัตถุในคลังสะสมของพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอนมีลักษณะเฉพาะ และมีนัยทางสังคมที่แตกต่างไปจากวัตถุในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอีก 2 กรณีศึกษา วัตถุพิพิธภัณฑ์หรือหนึ่งใหญ่เชื่อมโยงกับการแสดง การฟื้นฟูการแสดงหนึ่งใหญ่ตามประวัติของคณะแสดงสะท้อนให้เห็นถึงการสร้าง “ภาพตัวแทน” บางอย่างของชุมชนหรือคณะแสดง ในทำนองของการสร้างเอกลักษณ์

ตัวหนึ่งทดแทนชุดหนึ่งเดิมถูกสร้างขึ้น ตัวหนึ่งชุดเดิมจึงกลายมาเป็นวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอนไปโดยปริยาย คณะหนึ่งใหญ่ให้ความสนใจต่อการแสดง มากกว่าการจัดแสดงวัตถุของพิพิธภัณฑ์ แต่ไม่ได้หมายความว่า คณะหนึ่งใหญ่ไม่ได้สนใจการถ่ายทอดความรู้ของวัตถุต่อสาธารณชน เพราะ “ห้องจัดแสดง” ที่อยู่ติดกับคลัง เป็นที่แสดงตัวอย่างในชุดหนึ่งเก่า พร้อมการจัดฉายวีดิทัศน์เมื่อมีผู้มาชม และนอกจากนี้ การแสดงหนึ่งใหญ่เองถือเป็นชุดความรู้ที่ตีความหนึ่งใหญ่ได้อย่างน่าสนใจไม่มากนักน้อย แต่หากใช้สายตาของนักพิพิธภัณฑ์วิทยาของพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอนแล้ว การพัฒนาคลังสะสมและการจัดการวัตถุเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งยวด ในขณะที่ความต้องการของคณะหนึ่งใหญ่และชุมชน กลับให้ความสำคัญต่อการแสดงและการหารายได้ การร้องขอให้โครงการฯจัดกิจกรรม อบรมการแกะสลักหนึ่งใหญ่จึงเกิดขึ้น ภายใต้ความคิดที่ว่า คณะหนึ่งใหญ่ต้องการความรู้และทักษะดังกล่าวในการสร้างหนึ่งทดแทนชุดหนึ่งที่ใช้ในการแสดง ในปัจจุบัน รวมถึงการนำทักษะดังกล่าวไปใช้ในการทำของที่ระลึกเพื่อหารายได้เพิ่มเติมในอนาคต

เมื่อมาถึงจุดนี้ การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงอาจไม่ใช่การใช้ความรู้และทักษะพิพิธภัณฑ์วิทยาในแง่ของการจัดการคลังสะสมและการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับวัตถุอย่างที่เป็นปฏิบัติกัน ในกรณีพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน ชุมชนในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมได้เลือกการแกะสลักหนึ่งใหญ่ในการพัฒนาองค์ความรู้ของพิพิธภัณฑ์ การแกะสลักหนึ่งใหญ่ถือเป็นการเพิ่มเติมความหมายของคลังหนึ่งใหญ่ต่อผู้คนในชุมชน หรืออย่างน้อยกับคณะแสดง คนจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับหนึ่งใหญ่มาก่อนได้มีโอกาสใกล้ชิดหรือให้ความสนใจต่อมรดกมากขึ้น ความรู้ที่สัมพันธ์กับวัตถุสะสม แต่ไม่ใช่การจัดการวัตถุพิพิธภัณฑ์หรือการสร้างความหมายของวัตถุในเชิงงานภัณฑารักษ์ เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

อย่างไรก็ดี ผมขอให้ตั้งคำถามข้อหนึ่งในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ด้วยกระบวนการและความรู้ที่นอกเหนือไปจากงานภัณฑารักษ์ เราจะแปลงความสนใจต่อมรดกในคลังสะสมให้เจ้าของวัฒนธรรมมาใส่ใจการพัฒนาการจัดเก็บวัตถุ (รวมถึงการจัดแสดง) และองค์ความรู้เกี่ยวกับวัตถุสำหรับการทำงานในอนาคตได้อย่างไร เพราะโครงการฯ จะต้องไม่ลืมว่า ปรัชญาและหน้าที่พื้นฐานของการทำพิพิธภัณฑ์ ได้แก่ การอนุรักษ์คลังสะสม การสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และการถ่ายทอดเนื้อหาดังกล่าวยุติสาธารณชนด้วยรูปแบบต่างๆ ตามความเหมาะสมและศักยภาพของพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง

3. ข้อเสนอการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรม

หนึ่งในการทำงานพัฒนา(งาน)วัฒนธรรม ในกรณีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ “การสร้างเวที” ในทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเวทีถ่ายทอดความรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยตนเอง เพื่อส่งต่อความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานพิพิธภัณฑ์ระหว่างคนทำงานพิพิธภัณฑ์ หรือเวทีของการอบรมชุดความรู้พิพิธภัณฑ์วิทยา มานุษยวิทยา หรือการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระหว่างนักวิชาการจากภายนอกและชุมชน เพื่อประยุกต์ “เครื่องมือ” เหล่านั้นต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตามความเหมาะสมในแต่ละแห่ง

3.1 การพัฒนาองค์ความรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

หากเรายอมรับร่วมกันว่า การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นการเพิ่มศักยภาพพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในการจัดการพิพิธภัณฑ์ตนเองในทุกๆด้าน ข้าวของ ข้อมูล และการสื่อสาร กิจกรรมการพัฒนาควรประกอบด้วยงานอย่างน้อย 3 ลักษณะ

ความรู้และทักษะการทำทะเบียนและการจัดการวัตถุเบื้องต้น

การอบรมความรู้ประเภทดังกล่าวนี้ถือเป็นคำแนะนำให้เจ้าของ/ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์/ชุมชน ตระหนักถึง การทำความเข้าใจและการพัฒนาองค์ความรู้ทั้งในเชิงกายภาพและเนื้อหาที่อยู่เบื้องหลังวัตถุ การให้คำแนะนำ อาจประกอบด้วยแนวทาง การสาธิต แต่ที่สำคัญมากไปกว่านั้นคือ การลงมือปฏิบัติ การให้ความรู้ชุดดังกล่าวจะไม่มีประโยชน์แต่อย่างใดเลย หากเจ้าของ/ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์/ชุมชนไม่ได้ปฏิบัติการจริงและทำงานอย่างต่อเนื่อง เพราะความรู้และทักษะดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดอย่างมากจากหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบโดยตรงต่อเรื่อง พิพิธภัณฑ์ แต่ด้วยข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่และงบประมาณดำเนินการ จึงทำให้หน่วยงานราชการนั้นเองไม่สามารถติดตามผลหรือไม่สามารถประเมินความเหมาะสมของความรู้และทักษะที่ได้ถ่ายทอดต่อพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

การทำทะเบียนและการจัดการวัตถุเบื้องต้นถือเปิดโอกาสให้เจ้าของวัฒนธรรมใกล้ชิดกับมรดก วัฒนธรรมให้กับชุมชน

การทำงานทะเบียนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบันทึกเรื่องราวทางวัฒนธรรม แม้เนื้อหาบางส่วนในทะเบียนวัตถุอาจมีลักษณะที่แตกต่างไปจากการบันทึกของภัณฑารักษ์ที่ได้รับการศึกษาทางวิชาการที่แตกต่างออกไป แต่ประเด็นสำคัญกลับอยู่ที่ว่าความรู้ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับวัตถุจะได้รับการบันทึกไว้ในเอกสาร (1) ข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพที่ตาเห็น (2) ประวัติและความเป็นมา ทั้งที่เป็นความเชื่อหรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ (3) หน้าที่การใช้งานตามให้ผู้ให้ข้อมูลในชุมชนมีประสบการณ์ร่วมกับวัตถุ ทั้งที่เป็นประสบการณ์ตรงและคำบอกเล่า

จุดมุ่งหมายสำคัญของงานทะเบียนคือ การบันทึกคำบอกเล่าให้อยู่ในรูปของเอกสาร ข้อมูลทางสังคม และวัฒนธรรมเหล่านี้ อาจเรียกว่าเป็น “มรดก/วัฒนธรรมที่ไร้รูป” ตามที่หน่วยงานระหว่างประเทศที่รับผิดชอบงานวัฒนธรรมพยายามกระตุ้นให้องค์กรทางวัฒนธรรมอย่างพิพิธภัณฑ์ให้ความสนใจกับการบันทึกข้อมูลดังกล่าวมากขึ้น นอกจากการเก็บสะสมและอนุรักษ์ “มรดก/วัฒนธรรมที่จับต้องได้” แต่องค์ประกอบที่สำคัญของการทำทะเบียนวัตถุในบริบทพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ ผู้คนต่างชั่วอายุได้มีโอกาสสนทนาผ่านสิ่งของของ

พิพิธภัณฑ์ **เรื่องเล่า**จะถูกร้อยพันและส่งผ่านไปยังสมาชิกของชุมชนที่มีอายุที่น้อยกว่า โดยการส่งต่อนั้นเกิดขึ้นใน 2 ลักษณะ ทั้งทางวาจาและลายลักษณ์อักษร

นอกจากงานทะเบียนแล้ว การจัดการวัตถุเบื้องต้นถือเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่เอื้อให้สมาชิกได้ใกล้ชิดคลั่งคลึงของพิพิธภัณฑ์ ในขณะเดียวกัน การสอดแทรกความรู้ในการทำควมสะอาดและการจัดตั้งวัตถุที่ป้องกันการบอบสลาย สามารถสร้างความรู้สึกรักหวงแหนต่อวัตถุพิพิธภัณฑ์⁸ มากยิ่งขึ้น เมื่อพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทำความรู้จักและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับวัตถุพิพิธภัณฑ์อย่างเป็นระบบ ผลของการพัฒนาดังกล่าวจะช่วยการทำงานขั้นอื่นๆ มีความสะดวกมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาองค์ความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรม

จากการศึกษาวัตถุสู่การสร้างภาพสังคมและวัฒนธรรมในบริบทที่กว้างออกไป การพัฒนางานพิพิธภัณฑ์ในขั้นต่อมาเป็นการรวบรวมและเรียบเรียงเรื่องราวของชุมชนและท้องถิ่น การพัฒนาองค์ความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างมากในการให้ตีความวัตถุ ให้สิ่งของที่อาจพิจารณาว่าเป็น “ของเก่า” เกิดความหมายมากขึ้น กิจกรรมที่จะนำชาวบ้านในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมสร้างองค์ความรู้ดังกล่าวคือ การถ่ายทอด “เครื่องมือ” ของนักชาติพันธุ์วรรณา นักมานุษยวิทยา และนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเครื่องมือการศึกษาจะต้องได้รับการปรับให้เหมาะสมกับความรู้พื้นหลังและศักยภาพของคนในชุมชนที่จะศึกษาชุมชนและท้องถิ่นของตนเอง

งานทางชาติพันธุ์วรรณา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอาจดูซับซ้อน แต่หากการศึกษาเกิดจากการจัดแบ่งเนื้อหาที่มาจากกระดมความคิดร่วมกันระหว่างชาวบ้านและนักวิชาการจากภายนอก และกำหนดเป้าหมายในการทำงานศึกษาไปแต่ละประเด็น ความรู้จากการศึกษาดังกล่าวจะค่อยๆ พัฒนาเป็นองค์รวมหรือภาพรวมทางสังคมและวัฒนธรรม บทบาทระหว่างคนในชุมชนและนักวิชาการจากภายนอกอาจมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ชาวบ้านอาจเริ่มต้นจากการศึกษาในประเด็นย่อยประเด็นหนึ่งที่ต่างกัน และนักวิชาการจากภายนอกสามารถทำหน้าที่ “ร้อยรัด” ประเด็นเหล่านั้นขึ้นเป็นภาพรวม ทั้งนี้ จะต้องไม่ลืมว่า นักวิชาการภายนอกคงต้องให้ความเคารพต่อเจ้าของวัฒนธรรมในการตัดสินใจที่จะบันทึกเรื่องราวของตนไปเช่นไร

การถ่ายทอดเครื่องมือ พร้อมไปกับการสร้างองค์ความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยเวลาในการพัฒนา ทั้งการพัฒนาคนที่เข้าใจและสามารถใช้เครื่องมือ และการพัฒนาเรื่องราวที่จะประติดปะต่อเรื่องราวจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง และการเชื่อมต่อเรื่องราวเหล่านั้นเข้ากับวัตถุในพิพิธภัณฑ์ การเก็บข้อมูลควรได้รับการบันทึกอย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์ การสำเนาหลักฐานบางอย่าง มโนคติที่ควรเกิดขึ้นในระหว่างการพัฒนาองค์ความรู้ คือ

- (1) ข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมควรมาจากมวลชน มิใช่ตัวบุคคล อย่างน้อยที่สุด การเปิดเวทีในการวิพากษ์และแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องราวที่ได้รับการเก็บรวบรวมโดยสมาชิกคนใดคน

⁸ อย่างไรก็ตาม ในตอนนี้ ขอให้ท่านสรุปผลการจัดอบรมทะเบียนและทำความสะอาดวัตถุเบื้องต้น กรณีพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด จ.นครปฐม รายละเอียดปรากฏในภาคผนวก ง.3 หัวข้อเรื่อง “ทักษะการมองวัตถุพิพิธภัณฑ์ในมุมมองของชาวบ้าน”

หนึ่งในพื้นที่ เป็นสิ่งที่พึงกระทำเพื่อให้ชุมชนมีความเข้าใจร่วมกันเสมอว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นของชุมชน

- (2) เครื่องมือที่ชาวบ้านเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับนักวิชาการนี้ สามารถจะนำไปใช้สร้างความรู้ต่างๆ ต่อไปในอนาคต เมื่อใดก็ตามที่ชาวบ้านต้องการบอกเล่าเรื่องใดเรื่องหนึ่งในสังคมเพิ่มเติม ความรู้ในพิพิธภัณฑ์ไม่ใช่องค์ความรู้ที่ได้รับการรวบรวม เรียบเรียง และเบ็ดเสร็จภายในครั้งเดียว หากแต่พิพิธภัณฑ์จะต้องเพิ่มเติมและเสริมความรู้ต่อเนื่องไป

อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงจากการทำงานวิจัยและพัฒนาทำให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีข้อจำกัดในการผลักดันให้เป็นองค์กรที่มีความเติบโตทางวิชาการ เฉกเช่นพิพิธภัณฑ์เชิงสถาบันโดยทั่วไป เพราะชีวิตของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นไปตามชีวิตและการทำงานมากขึ้นของคนในชุมชน สภาพความสนใจของผู้คนในชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในขณะที่งานวิชาการของพิพิธภัณฑ์เชิงสถาบันคือ ชีวิตของคนทำงานในพิพิธภัณฑ์ แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะไม่สามารถผลักดันตนเองเป็นองค์กรทางสังคม ที่เข้ามามีบทบาทต่อผู้คนในชุมชนได้อย่างแท้จริง ในหลายกรณีที่พิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งโดยผู้คนหลายฝ่าย ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถเป็นหนึ่งในศูนย์กลางของชีวิตชุมชนได้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

การนิยามความเติบโตของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอาจต้องหันมาพิจารณาการคงอยู่ของพิพิธภัณฑ์เป็นประเด็นหลัก นั่นหมายถึงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังคงได้รับความดูแลจากชุมชนอย่างน้อยเพียงใด และเมื่อใดก็ตามที่ชุมชนพร้อมสำหรับการนำเครื่องมือในการพัฒนาองค์ความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมมาใช้ในการศึกษา และการนำประเด็นที่ต้องการวิเคราะห์และวิจารณ์ร่วมกัน ชุมชนพึงตัดสินใจร่วมกันเองในการทำงานศึกษา เรียบเรียง และเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะต่อไป

3.2 การประชุมเครือข่าย/การประชุมเชิงปฏิบัติการ : การสื่อสารข้ามพิพิธภัณฑ์

แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอีกลักษณะหนึ่ง คือ การสร้างเวทีสนทนาระหว่างคนทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

จากประสบการณ์ของโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 1 โครงการฯ เล็งเห็นถึงความสำคัญของการเปิดโอกาสให้คนทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นด้วยกันเองได้สนทนาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของการทำงานพิพิธภัณฑ์ด้วยกัน เวทีดังกล่าวเป็นโอกาสของการปลดปล่อยความรู้สึก และก่อให้เกิดสัมพันธภาพที่นำไปสู่การเป็นมิตรระหว่าง “เพื่อนร่วมอุดมการณ์” อย่างไรก็ตาม การสร้างเวทีในการประชุมในโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2 กลับมีลักษณะที่แตกต่างออกไปบางประการ

การจัดประชุมประกอบขึ้นด้วยกลุ่มเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑ์ใน 3 กลุ่มเนื้อหา ได้แก่

- 1) กลุ่มเนื้อหาว่าด้วยกิจกรรมและความสัมพันธ์กับตัวละครต่างๆ ในชุมชน เพื่อสนับสนุนและใช้พื้นที่พิพิธภัณฑ์
- 2) กลุ่มเนื้อหาว่าด้วยการกระตุ้นและแสดงตัวอย่างการทำงานวิจัยทางสังคมและวัฒนธรรมโดยคนท้องถิ่น
- 3) กลุ่มเนื้อหาว่าด้วยความรู้เบื้องต้นในการจัดการและการดูแลวัตถุ

การจัดประชุมในลักษณะเช่นนี้ ทำให้โครงการฯ ค้นพบว่า บทสนทนาระหว่างการประชุมเปลี่ยนไปจากการกล่าวถึงเพียงลักษณะหรือรูปแบบการทำงานที่เป็นของพิพิธภัณฑ์ใดพิพิธภัณฑ์หนึ่งเพียงอย่างเดียว เนื้อหาในกลุ่มที่หนึ่งจะเป็นส่วนพิพิธภัณฑ์มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานมากที่สุด เพราะคนทำงานพิพิธภัณฑ์ต้องสัมพันธ์กับกลุ่มคนหลายลักษณะในชุมชน กิจกรรมและความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงมีลักษณะที่แตกต่างไปตามแต่ละพิพิธภัณฑ์ การสนทนาในประเด็นดังกล่าวนี้ ดึงให้คนวงประชุมมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกร่วมได้ดี

กลุ่มเนื้อหาที่สองเป็นประเด็นที่มีความท้าทายมาก เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่า ความรู้และทักษะในการทำวิจัยไม่ใช่สิ่งที่เรียนรู้ได้ในเพียงชั่วข้าม หากจะต้องมาจากการสั่งสมประสบการณ์และความรู้ของผู้ที่สนใจศึกษา วัตถุประสงค์สำคัญของการกำหนดกลุ่มเนื้อหาดังกล่าวในการประชุมคือ การกระตุ้นและเสนอแนวทางการทำงานเบื้องต้นว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถเพิ่มเติมคุณค่าด้วยการเล่าเรื่องราวของวัตถุในพิพิธภัณฑ์เพื่อให้สะท้อนความเป็นชุมชนและท้องถิ่นผ่านสื่อในพิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการสร้างคลังข้อมูลความรู้ท้องถิ่นของผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุ องค์ความรู้ดังกล่าวจะได้รับการบันทึก และสามารถส่งผ่านไปยังชั่วอายุคนต่อไป

การประเมินความสัมฤทธิ์ผลของการจัดกลุ่มเนื้อหาที่สองเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก นั่นหมายความว่าโครงการฯ ได้เสนอกรณีของการพัฒนาองค์ความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นกรณีศึกษาของโครงการเอง หรือเป็นโครงการที่ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโดยชาวบ้านที่ดำเนินการโดยกลุ่มวิจัยอื่นๆ แต่โครงการฯ ไม่อาจทราบได้ว่าเครื่องมือหรือตัวอย่างวิธีการทำวิจัยเช่นนั้นจะสามารถนำไปใช้ในปฏิบัติงานจริงของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมากน้อยเพียงใด แต่หากพิจารณาเพียง “เสียง” ตอบกลับของผู้ที่เข้าร่วมประชุม เนื้อหาดังกล่าวสร้างความสนใจหรือกระตุ้นให้คนทำงานพิพิธภัณฑ์กลับไปคิดหนทางของตนเองต่อไป⁹

ส่วนกลุ่มเนื้อหาสุดท้ายเป็นกลุ่มเนื้อหาที่สร้างความน่าสนใจต่อผู้เข้าร่วมประชุมอย่างมาก แม้เนื้อหาบางส่วนเช่นการอนุรักษ์วัตถุพิพิธภัณฑ์จะเป็นสิ่งที่ผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนไม่น้อยได้รับรู้จากการเข้าร่วมอบรมกับหน่วยงานราชการอื่นที่เคยมีมาก่อนหน้านั้น แต่ด้วยรูปแบบของการให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้ทดลองทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มในการสร้างชิ้นงานสำหรับประโยชน์ในการจัดเก็บหรือจัดแสดงวัตถุบางประเภท ผู้เข้าร่วมประชุมจึงเกิดความรู้สึกสนุกในการเรียนรู้วิธีการอนุรักษ์วัตถุที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการทำงานพิพิธภัณฑ์ของตนเอง

นอกจากองค์ประกอบของเนื้อหาจะแตกต่างไปจากการประชุมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 1 แล้ว การกำหนดผู้เข้าร่วมประชุมก็มีลักษณะที่แตกต่างไปด้วยเช่นกัน โครงการฯ ได้คัดเลือกตัวแทนพิพิธภัณฑ์ที่เข้าร่วมประชุมจำนวนประมาณ 25 แห่ง รวมไปถึงการเชิญผู้ที่สามารถพัฒนาเป็นแนวร่วมในการทำพิพิธภัณฑ์ที่เป็นกรณีศึกษา โครงการฯ หวังว่า จำนวนผู้เข้าร่วมประชุมที่น้อยจะเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกันเองได้มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ความสนใจของผู้เข้าร่วมประชุมเองเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะนำความสำเร็จมาสู่การประชุม เพราะ

⁹ โปรดอ่านการประเมินผลการประชุมทั้ง 2 ครั้งได้ในภาคผนวก ข. และ ค.

หากผู้เข้าร่วมประชุมมาจากพิพิธภัณฑ์ประเภทที่คล้ายคลึงกัน หรือมีความสนใจในทำนองเดียวกัน จะทำให้การแลกเปลี่ยนและเรียนรู้เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน

งานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นหนึ่งในการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรมที่มีความประสงค์เพิ่มศักยภาพของคนทำงานพิพิธภัณฑ์ให้มีความเข้าใจหรือเรียนรู้เครื่องมือในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของตนเองให้ทำหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ในการสะสมและสื่อสารความรู้กับสาธารณชนในทุกๆระดับ การพัฒนาพิพิธภัณฑ์คงไม่ใช่การกำหนดรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ที่ควรจะเป็น แต่เป็นการสร้างความตระหนักว่า พันธะและกระบวนการทำงานที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถทำได้มีอะไรบ้าง นั่นหมายถึง เมื่อพิพิธภัณฑ์ได้เลือกพัฒนาตนเองด้วยวิธีการใดก็ตาม พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกำลังพัฒนาการเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมระหว่างคนกลุ่มชนเดียวกัน หรือข้ามกลุ่มสังคมไปได้ดียิ่งขึ้น และนี่เองคือการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรมให้เกิดการสื่อสารและส่งต่อองค์ความรู้ระหว่างชั่วอายุคนได้ดีมากยิ่งขึ้นเช่นกัน

ภาคผนวก ก.

การอบรมนักวิจัยภาคสนาม

"ความรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและการพัฒนา"

วันที่ 4 - 6 ตุลาคม 2547

ห้องประชุม 207 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

การอบรมนักวิจัยภาคสนาม

"ความรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นและการพัฒนา"

4 - 6 ตุลาคม 2547

การจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นและการพัฒนา จัดขึ้นเมื่อวันที่ 4 - 6 ตุลาคม 2547 ณ ห้องประชุม 207 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) วัตถุประสงค์ของการอบรมครั้งนี้ นอกเหนือจากให้ความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นแก่ผู้เข้าอบรม ยังเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการคัดเลือกเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามเพื่อปฏิบัติงานในพื้นที่กรณีศึกษา

ในกระบวนการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น งานปฏิบัติการร่วมกับชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑสถานต้องเป็นไปอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เห็นความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มโครงการ ระหว่างดำเนินงาน การจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ ด้วยเหตุนี้ การสังเกตการณ์ การร่วมประกอบกิจกรรม และรายงานการทำงานต่างๆ ในพื้นที่กรณีศึกษาจำเป็นต้องมีผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่โดยตรงเพื่อให้การทำงานดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

โดยเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามจะต้องทำหน้าที่หลักอย่างน้อย 3 ประการ คือ (1) รายงานความเคลื่อนไหวต่างๆ ของกิจกรรมการวิจัยและพัฒนา (2) ร่วมประกอบกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยและพัฒนางานพิพิธภัณฑสถาน และ (3) เสนอรายงานวิเคราะห์เฉพาะประเด็นเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานที่ถูกเลือกเป็นกรณีศึกษา

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น การสร้างความเข้าใจในหน้าที่และบทบาทของเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้การดำเนินงานสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ รวมไปถึงวิธีการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินไปในลักษณะที่ผู้วิจัยหรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น หรือกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน โดยที่ชาวบ้านหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นที่เป็นกรณีศึกษานั้นๆ เป็นผู้ตัดสินใจดำเนินการและบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์และความรู้ในท้องถิ่นด้วยตนเอง

เนื้อหาของการจัดอบรมประกอบด้วยความรู้ทางวิชาการและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษาชุมชนและงานพิพิธภัณฑสถาน โดยวิทยากรที่เกี่ยวข้องจากสาขาต่างๆ ทั้งนักมานุษยวิทยา นักวิชาการพิพิธภัณฑสถาน ผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้เจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามเกิดมุมมองและแนวทางการทำงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นเบื้องต้น และนำไปสู่การพัฒนางานเชิงลึกในภาคสนามต่อไป

นอกจากนี้ เพื่อให้การอบรมเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นและการพัฒนาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในวงที่กว้างออกไป ศูนย์ฯ จึงเปิดโอกาสให้ผู้ทำงานในพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นสามารถเข้าร่วมการอบรม ทั้งนี้ ความรู้ที่ได้รับจะเป็นแนวทางเบื้องต้นในการทำงานพัฒนาพิพิธภัณฑสถานของตนเอง

เนื้อหาในการอบรมครั้งนี้ประกอบด้วยกลุ่มความรู้ 4 กลุ่มหลักๆ ได้แก่ (1) ความรู้เบื้องต้นของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น (2) ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑสถานและพิพิธภัณฑสถานศึกษา (3) การดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น และ (4) การศึกษาและการทำงานร่วมกับชุมชน ดังรายละเอียดตามกำหนดการต่อไปนี้

วันจันทร์ที่ 4 ตุลาคม 2547

1. ความรู้เบื้องต้นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
 - เวลา 09.00 – 10.30 น. ประสบการณ์การทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อสร้างสำนึกชุมชน
วิทยากร รศ. ศรีศกร วัลลโถม
 - เวลา 10.40 – 12.10 น. การทำงานเครือข่าย : ประสบการณ์ “ชมรมเพื่อนพิพิธภัณฑ์แห่งนครปฐม”
วิทยากร คุณวิษณุ เอมประณีตร
2. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑ์ศึกษา
 - เวลา 13.00 – 14.30 น. พิพิธภัณฑ์ : การอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม
วิทยากร อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต
 - เวลา 14.40 – 16.10 น. วัตถุประสงค์และความหมาย
วิทยากร คุณประภัสสร โพธิ์ศรีทอง

วันอังคารที่ 5 ตุลาคม 2547

3. การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
 - เวลา 09.00 – 10.30 น. การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : กรณีพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร
จ.สมุทรสงคราม
วิทยากร อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ
4. การศึกษาและการทำงานร่วมกับชุมชน
 - เวลา 10.40 – 12.10 น. แนวทางการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา
วิทยากร ผศ.ดร. จวีร์วรรณ ประจวบเหมาะ
 - เวลา 13.00 – 15.30 น. กระบวนการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในงานพัฒนาชุมชน
วิทยากร ผศ. สายันต์ ไพเราะญจิตร

วันพุธที่ 6 ตุลาคม 2547

- เวลา 09.00 – 10.30 น. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน
องค์กรปกครองท้องถิ่น และนักวิชาการ : กรณีพิพิธภัณฑ์บ้านโป่งมะนาว จ.ลพบุรี
วิทยากร รศ.สุรพล นาถะพินธุ
- เวลา 10.40 – 12.30 น. สัมมนาประสบการณ์ทำงานภาคสนาม
หน้าที่ การกิจของเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม
วิทยากร ดร. ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล

การอบรมเน้นการจัดกลุ่มอบรมขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมอบรมและวิทยากร และยังเป็นการศึกษาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดอบรมสำหรับเครือข่ายในเวทีภูมิภาคต่อไป ในครั้งนี้ มีผู้เข้าอบรมรวมทั้งสิ้น 25 คน ประกอบด้วย ผู้แทนจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จำนวน 12 คน ผู้แทนจากบริษัทเอกชนที่เกี่ยวข้องกับงานการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร จำนวน 5 คน ผู้แทนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จำนวน 2 คน ผู้เข้าอบรมเพื่อการคัดเลือกเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม จำนวน 6 คน นักศึกษาระดับปริญญาโทมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน 1 คน

ในการนี้ ศูนย์ฯ ได้ประเมินผลการอบรมโดย (1) การประเมินจากผู้เข้าร่วมอบรมทั้งที่เป็นการประเมินด้วยแบบสอบถามในการวัดระดับความพึงพอใจ และข้อเสนอแนะ (2) การประเมินจากผู้จัดทำโครงการ เพื่อวางแผนงานในการทำงานวิจัยและพัฒนาขั้นต่อไป

ผลการประเมินโดยสรุปกล่าวได้ว่า การอบรมครั้งนี้อยู่ในความสนใจของผู้ที่ทำงานในสายงานดังกล่าว ในการประเมินผลหัวข้อความเหมาะสมและสอดคล้องของเนื้อหาการอบรม การจัดวิทยากรกับเนื้อหาการอบรม สถานที่จัดการอบรม และประโยชน์ที่ได้รับจากการอบรม มีผู้เข้าร่วมประชุมมากกว่า 85 % ให้คะแนนประเมินความพึงพอใจในระดับ 4 และ 5 ของแต่ละเกณฑ์ประเมิน

อย่างไรก็ดี ระดับคะแนนของเอกสารประกอบการอบรมอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า 60% ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่าบทความต่างๆ มีลักษณะเป็นบทความทางวิชาการที่เหมาะสมสำหรับนักวิจัยภาคสนามของศูนย์ฯ มากกว่าผู้ที่ปฏิบัติงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ดังนั้น หากจะต้องมีการจัดอบรมเนื้อหาในลักษณะคล้ายกันนี้ในโอกาสต่อไป ศูนย์ฯ จะปรับปรุงบทความต่างๆ ให้มีลักษณะเป็นเชิงปฏิบัติการมากขึ้น เพื่อให้เหมาะกับการนำไปใช้ของผู้ที่ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

เอกสารประกอบการอบรม

บทความที่จะใช้ประกอบการอบรมเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภาคสนามมีรายการดังต่อไปนี้

1. ศรีศักร วัลลิโภดม. “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน”, **สังคมและวัฒนธรรมชุมชนคนยี่สาร**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2545, 9 – 22.
2. ประวิตร โรจนพฤกษ์. “การเมืองเรื่อง “ความจริงแท้” ทางวัฒนธรรม : บทสำรวจเชิงทฤษฎี”, วารสารฟ้าเดียวกัน ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 เมษายน – มิถุนายน 2546, 56 – 75.
3. บางส่วนจากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ วิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 1 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
 - ส่วนที่ 1 ความหมายสากลของพิพิธภัณฑ์และพัฒนากาของ “พิพิธภัณฑ์แห่งกรุงสยาม”
 - ส่วนที่ 2 ความหมายของสิ่งของ จากการสะสมถึงพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรป
 - ส่วนที่ 3 การก่อตัวของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไทยในบริบทนโยบายรัฐ
 - ส่วนที่ 5 ความหลากหลายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
 - ส่วนที่ 6 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในฐานะองค์กรทางวัฒนธรรม : ประเด็นสำหรับการพิจารณาความเข้มแข็งและความต้องการ

4. อัฐมา โกตาพานิชวงษ์. "การรื้อฟื้นเมืองเก่าอยู่: การโยกย้ายที่ดีและการสร้างพื้นที่ทางสังคมของชนชั้นกลาง". **มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โยกย้ายที่ดีในสังคมไทยร่วมสมัย**. พัฒนา กิตติอาษา (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2546, 49 – 88.
5. สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. "กระบวนการรื้อฟื้นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตของชุมชนมอญ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี". **มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โยกย้ายที่ดีในสังคมไทยร่วมสมัย**. พัฒนา กิตติอาษา (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2546, 89 – 140.
6. ยาวนุช เวศร์ภักดา. "วาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น". **มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โยกย้ายที่ดีในสังคมไทยร่วมสมัย**. พัฒนา กิตติอาษา (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยา สิรินธร, 2546, 141 – 182.
7. Dominique Poulot. "Identity as Self-Discovery: The Ecomuseum in France", **Museum Culture: Histories, Discourses, and Spectacles**. Daniel J. Sherman (ed.). Minneapolis: the University of Minnesota Press, 2000. pp. 66-84.
8. Galla, Amareswar. "Culture and Heritage in Development: Ha Long Ecomuseum, a Case Study From Vietnam", *Human Research* Vol. IX, No. 1, 2002.

การประเมินผลการอบรม

การอบรมเน้นการจัดกลุ่มอบรมขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมอบรมและวิทยากร และยังเป็นการศึกษาแนวทางที่เหมาะสมในการอบรมสำหรับการประชุมในเวทีภูมิภาคต่อไป ในการนี้ มีผู้เข้าอบรมรวมทั้งสิ้น 25 คน ประกอบด้วย ผู้แทนจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จำนวน 12 คน ผู้แทนจากบริษัทเอกชนที่เกี่ยวข้องกับงานการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร จำนวน 5 คน ผู้แทนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จำนวน 2 คน ผู้เข้าอบรมเพื่อการคัดเลือกเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม จำนวน 6 คน นักศึกษาระดับปริญญาโทมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน 1 คน

เนื้อหาในการประเมินผล คือ (1) การประเมินจากผู้เข้าร่วมอบรมทั้งที่เป็นการประเมินด้วยแบบสอบถามในการวัดระดับความพึงพอใจ และข้อเสนอแนะ (2) การประเมินจากผู้จัดทำโครงการ เพื่อวางแผนงานในการทำงานวิจัยและพัฒนาต่อไป

การแสดงผลการประเมินด้วยการวัดความพึงพอใจในการอบรมแสดงผลด้วยระบบประเมินผลร้อยละ จากระดับความพึงพอใจ 5 ระดับ นั่นคือ (1) เป็นระดับความพึงพอใจน้อยที่สุด ... (5) เป็นระดับความพึงพอใจมากที่สุด จากนั้น จะเป็นการรวมจำนวนคำตอบในแต่ละระดับ และคิดเป็นร้อยละ เพื่อการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างในแต่ละระดับความพึงพอใจ

ภาคผนวก ก. การอบรมนักวิจัยภาคสนาม
"ความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและการพัฒนา"

ระดับความพึงพอใจ	ความเหมาะสมและความสอดคล้องในเนื้อหาการอบรม	สถานที่จัดการอบรม	เอกสารประกอบการอบรม	ความเหมาะสมในการจัดวิทยากรกับเนื้อหาการอบรม	ประโยชน์ที่ได้รับจากการอบรม
1	0.00	0.00	5.88	0.00	0.00
2	0.00	0.00	11.76	0.00	0.00
3	11.76	11.76	23.53	0.00	0.00
4	35.29	35.29	23.53	52.94	23.53
5	52.94	52.94	35.29	47.06	76.47

จากตารางการแสดงผลการประเมินความพึงพอใจ คะแนนการประเมินในระดับ 4 และ 5 ของแต่ละเกณฑ์การประเมิน อยู่ในระดับมากกว่า 85 % แสดงให้เห็นว่า การอบรมดังกล่าวนี้อยู่ในความสนใจของผู้ที่ทำงานในสายงานดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ระดับคะแนนของเอกสารประกอบการอบรมอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า 60% ทั้งนี้ เป็นข้อสังเกตว่า บทความต่างๆ มีลักษณะเป็นบทความทางวิชาการที่เหมาะสมสำหรับนักวิจัยภาคสนามของศูนย์ มากกว่าผู้ที่ปฏิบัติงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ หากจะต้องมีการจัดอบรมเนื้อหาในลักษณะคล้ายกันนี้ ศูนย์ จะปรับปรุงบทความต่างๆ ให้มีลักษณะเป็นเชิงปฏิบัติการมากขึ้น เพื่อให้เหมาะกับการนำไปใช้ของผู้ที่ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้เข้าอบรม

1. เป็นกระบวนการที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น ควรให้ผู้เข้ารับการอบรมขยายผลพัฒนาชุมชนของตนเองหรือใกล้เคียง และรายงานผลการพัฒนาต่อศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และทางศูนย์มีการติดตามผลของการดำเนินการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นใหม่ ๆ ซึ่งเห็นว่าทุกท้องถิ่น ทุกชุมชนควรมีพิพิธภัณฑ์เป็นของตนเอง จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและประเทศชาติได้อย่างดียิ่ง
2. ควรพาไปศึกษาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนอกสถานที่ เพื่อได้ศึกษาจากแหล่งเรียนรู้จริง
3. เสนอให้มีการจัดพิมพ์คำบรรยายในการอบรม เพื่อเป็นฐานในการค้นคว้าข้อมูลต่อไป
4. ควรจัดเอกสารให้เพียงพอสำหรับผู้เข้าร่วมอบรม/ วิทยากรเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาชุมชน ควรเลือกให้ตรงกับสิ่งที่ผู้รับการฝึกอบรมจะนำไปใช้ได้ ไม่ใช่การเกริ่นประวัติศาสตร์การศึกษาชุมชนในเชิงทฤษฎีและภาพรวมที่มีเนื้อหากว้างเกินไป
5. แอร์เย็น ได้ความรู้ดีครับ
6. อุณหภูมิในห้องอบรมค่อนข้างเย็น และอยากให้ขยับตำแหน่งการฉายภาพบนผนัง เพราะบางส่วนของภาพถูกบดบังด้วยเครื่องขยายเสียง
7. เนื้อหาหลายชิ้นเน้นโบราณคดี ซึ่งคิดว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นน่าจะครอบคลุมมิติความสัมพันธ์อื่น ๆ ของวัตถุ แม้แต่วัตถุที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบัน

8. การจัดกระบวนการประชุมอย่างนี้คือความถูกต้องหลากหลายของการจัดดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ฯ เข้มแข็งยั่งยืนสืบสานประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิตต่อไปได้
9. สว่างไสวแนวปฏิบัติ คุณวิษณุ เอมประณีตร, แจ่มแจ้งชัดเจนหลักการ อ.ปฐมฤกษ์ เกตุทัต
10. ยอยากให้อัดเผยแพร่ความรู้งานพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านตามต่างจังหวัด เพื่อเผยแพร่ความรู้แก่ชาวบ้านและกลุ่มเป้าหมาย และฝึกทำ workshop ตามสถานที่จริง สถานการณ์จริง ชาวบ้านจะได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างทั่วถึง การจัดอบรมครั้งนี้ดีมาก วิทยากรมีความรู้มาก

สรุปเนื้อหาการอบรม

เนื้อหาในการอบรมประกอบด้วยกลุ่มความรู้ 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) ความรู้เบื้องต้นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (2) ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑ์ศึกษา (3) การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และ (4) การศึกษาและการทำงานร่วมกับชุมชน

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้สรุปและเรียบเรียงเนื้อหาของการจัดอบรมครั้งนี้ลงเผยแพร่เป็น “เกร็ดความรู้พิพิธภัณฑ์” ในจุลสารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑ์ “ก้าวไปด้วยกัน” ฉบับปฐมฤกษ์ (ตุลาคม – พฤษภาคม 2547) เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อเครือข่ายพิพิธภัณฑ์และผู้สนใจในวงกว้างต่อไป เนื้อหาคำบรรยายโดยสรุปมีดังนี้

- ประสบการณ์ทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อสร้างสำนึกชุมชน
บรรยายโดย รศ. ศรีศกร วลลิโกดม มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์
- การทำงานเครือข่าย : ประสบการณ์เพื่อนพิพิธภัณฑ์แห่งจังหวัดนครปฐม
บรรยายโดย คุณวิษณุ เอมประณีตร พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย
- พิพิธภัณฑ์ : การอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม
บรรยายโดย อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วัตถุประสงค์การสร้างควมหมาย
บรรยายโดย อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง มหาวิทยาลัยมหิดล
- แนวทางการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา
บรรยายโดย ผศ.ดร. จีวีวรรณ ประจบเหมาะ
- การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : กรณีพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม
บรรยายโดย อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร
- การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน องค์การปกครองท้องถิ่น และนักวิชาการ : กรณีพิพิธภัณฑ์บ้านโป่งมะนาว จ.ลพบุรี
บรรยายโดย รศ.สุรพล นาถะพินธุ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- กระบวนการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในงานพัฒนาชุมชน
บรรยายโดย ผศ. สายันต์ ไพรชาญจิตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทที่ 1

พิพิธภัณฑสถานในบริบทชีวิตพื้นบ้าน:

ข้อสังเกตจากกรณีศึกษา

โดย ดร. ปรีตตา เณติมเฝ้า กอนันตกุล

ความนำ

1. โจทย์การวิจัยและวิธีดำเนินงาน

1.1 โจทย์การวิจัย

1.2 วิธีการศึกษาและการทำงาน

2. ภาพรวมของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย

3. ข้อสังเกตเรื่อง ชีวิตประจำวันของพิพิธภัณฑสถานแบบชาวบ้าน

3.1 พิพิธภัณฑสถานในบริบทโครงสร้างความสัมพันธ์ในท้องถิ่นและระหว่างท้องถิ่นกับภายนอก

3.2 การจัดการภายในพิพิธภัณฑสถาน และพิพิธภัณฑสถานวิทยาแบบชาวบ้าน

3.3 พิพิธภัณฑสถานกับตัวตนของคนท้องถิ่น

บทที่ 2

สรุปภาพรวมการดำเนินงานและกิจกรรม วิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: กรณีศึกษา โครงการระยะที่ 2 ปีที่ 1

1. การจัดอบรมนักวิจัยภาคสนาม
2. การดำเนินงานวิจัยและพัฒนา ร่วมกับพิพิธภัณฑ์กรณีศึกษา
 - 2.1 พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม
 - มัคคุเทศก์นำชมพิพิธภัณฑ์: กิจกรรมร่วมกับกลุ่มเยาวชน
 - กิจกรรมทัศนศึกษางานพิพิธภัณฑ์
 - กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ "ทำทะเบียนโบราณวัตถุ"
 - กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ "สืบค้นประวัติท้องถิ่นท่าพูด"
 - การทำห้องคลังวัตถุที่พิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด
 - 2.2 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง
 - กิจกรรมทัศนศึกษางานพิพิธภัณฑ์
 - นิทรรศการย่อย และจดหมายข่าว: ช่องทางการสื่อสารฯ
 - นิทรรศการภาพถ่ายและการเสวนาหัวข้อ "ไหล่หินในอดีต"
 - การเก็บข้อมูลในท้องถิ่นเพื่อจัดทำหนังสือ "ท้องถิ่นไหล่หิน"
 - 2.3 พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง
 - การสำรวจสภาพตัวหนังและทำทะเบียนหนังใหญ่
 - กิจกรรมอบรมการแกะสลักหนังใหญ่
 - การจัดทำหนังสือ "หนังใหญ่วัดบ้านดอน"
 - กิจกรรมอนุรักษ์สวดลายตัวหนังเก่าด้วยการลอกลาย
3. การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการสำหรับเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
 - 3.1 ครั้งที่ 1 เวทีภาคกลาง-ตะวันตก และภาคตะวันออก ที่วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
 - 3.2 ครั้งที่ 2 เวทีภาคเหนือ ที่วัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง

บทที่ 3

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม:

รายงานภาคสนาม

โดย จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธุ์

1. พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด

- 1.1 ประวัติความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์
- 1.2 วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์
- 1.3 การจัดการพิพิธภัณฑ์
- 1.4 ผู้รับผิดชอบงานของพิพิธภัณฑ์
- 1.5 เศรษฐกิจของพิพิธภัณฑ์

2. กิจกรรมที่ทำร่วมกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดในระยะที่ 1 (ธันวาคม 2547 - พฤษภาคม 2548)

- 2.1 ระยะเริ่มต้น
- 2.2 ระยะทดลองงาน
- 2.3 ระยะตกต่ำ

3. ปัญหาของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด

4. การปฏิบัติงานร่วมกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดในระยะที่ 2 (มิถุนายน - ธันวาคม 2548)

- 4.1 ส่วนที่ทำต่อเนื่องจากระยะที่ 1
- 4.2 ส่วนที่ทำร่วมกับหน่วยงานในชุมชนท่าพูด
 - การทำงานร่วมกับโรงเรียนวัดท่าพูด
 - การทำงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลไร่ขิง
- 4.3 กิจกรรมที่ทำร่วมกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด และชุมชนท่าพูด
 - การอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ทำทะเบียนโบราณวัตถุ”
 - การทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่
 - การอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “สืบค้นเรื่องราวท้องถิ่น”

5. สิ่งที่ต้องดำเนินการร่วมกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูดในระยะต่อไป

- 5.1 ส่วนที่ต้องทำงานต่อเนื่อง

5.2 ส่วนที่น่าจะดำเนินการในอนาคต

6. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการทำงานร่วมกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดท่าพูด

บทที่ 4

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง:

รายงานภาคสนาม

โดย ปราโมทย์ ภัคดีณรงค์

ทรงศักดิ์ แก้วมูล

1. บทนำ
2. กระบวนการสร้างความเชื่อของคนไหล่หิน
 - 2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับครุบา
 - 2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับวัดและโบราณวัตถุ
3. พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล่หินหลวง
4. สภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดไหล่หินหลวง
5. ความเคลื่อนไหวงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์
 - 5.1 ความเคลื่อนไหวงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในระยะที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2548)
 - การทัศนศึกษางานพิพิธภัณฑ์ ครั้งที่ 1
 - การทัศนศึกษางานพิพิธภัณฑ์ ครั้งที่ 2
 - สถานการณ์และการเปลี่ยนยุทธวิธีหลังการทัศนศึกษา
 - 5.2 ความเคลื่อนไหวงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในระยะที่ 2 (มิถุนายน – ธันวาคม 2548)
 - สถานการณ์หลังปรับเปลี่ยนยุทธวิธี
 - นิทรรศการและการเสวนา “ไหล่หินในอดีต คุณค่าทางประวัติศาสตร์”
6. กระบวนการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในตัวผู้ปฏิบัติงาน
7. บทสรุปและทิศทางของการสนับสนุนพิพิธภัณฑ์

ภาคผนวก ข.

การประชุมเครือข่ายเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

(ภาคกลาง - ตะวันตก และภาคตะวันออก)

วันที่ 25 - 27 พฤศจิกายน 2548

วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

การประชุมเครือข่ายเพื่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ครั้งที่ 1
โครงการการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
วันที่ 25 – 27 พฤศจิกายน 2548

1. หลักการและเหตุผล

หนึ่งในกิจกรรมของโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นระยะที่ 2 คือ การประชุมเครือข่าย ซึ่งเป็นรูปแบบของกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาแล้วในโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 1 อย่างไรก็ตาม เนื้อหาของการประชุมจะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการแนวทางการทำงานของโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 2 ที่เน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเรียนรู้วิธีการทำงานพิพิธภัณฑ์ที่แตกต่างกันในแต่ละแห่ง ด้วยเหตุนี้ การจัดประชุมเครือข่ายจึงเป็นการคัดเลือกผู้ที่ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์ ที่มีความเคลื่อนไหวและสามารถทำหน้าที่เป็นตัวอย่างที่จะแบ่งปันวิธีการและกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่อื่น ได้เข้าใจและตระหนักถึงการจัดกิจกรรมประเภทต่างๆ การแก้ปัญหาเกี่ยวกับข้อจำกัดของการทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือแนวทางอื่นๆ ที่สามารถประยุกต์ใช้กับพิพิธภัณฑ์ของตนเอง

อนึ่ง การคัดเลือกพิพิธภัณฑ์เข้าร่วมประชุมเครือข่าย ในครั้งนี้ จะมีได้จัดแบ่งพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ดังเช่นที่ทำมาในโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 1 พิพิธภัณฑ์ที่จะเข้าร่วมในการประชุมเครือข่ายมีจำนวนประมาณ 25 แห่ง ในพื้นที่ภาคกลาง-ตะวันตกและภาคตะวันออก ทั้งนี้ การเลือกพิพิธภัณฑ์ที่อยู่ในพื้นที่ 2 ภูมิภาคนี้ มาจากความสะดวกในการเดินทาง และความต้องการให้เกิดการแลกเปลี่ยนลักษณะการทำงานของพิพิธภัณฑ์ใน 2 พื้นที่ที่แตกต่างกัน

2. วัตถุประสงค์

- 2.1. เพื่อสร้างเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ที่ทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
- 2.2. เพื่อพัฒนาทักษะพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการ และเรียนรู้ลักษณะการทำงานที่แตกต่างในแต่ละพิพิธภัณฑ์
- 2.3. เพื่อติดตาม ประเมินผล และเสริมสร้างแนวร่วมในเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
- 2.4. เพื่อปรับปรุงข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ที่เข้าร่วมการประชุม

3. กำหนดการ *

วันศุกร์ที่ 25 พฤศจิกายน 2548

- 12.30 – 13.00 น. รวมพลผู้ที่ต้องการขึ้นรถที่ศูนย์ฯ และออกเดินทางไปวัดไร่ขิง จ.นครปฐม
- 13.00 – 14.00 น. เดินทางถึงวัดไร่ขิง จ.นครปฐม และเก็บสัมภาระในห้องพัก
- 14.45 – 15.00 น. เปิดการประชุม
- 15.00 – 15.45 น. แนะนำโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2 และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาและรูปแบบการประชุมเครือข่าย
- 15.45 – 16.00 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 16.00 – 17.30 น. ผู้เข้าร่วมประชุมแนะนำตัว และกล่าวถึงความต้องการในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ที่ดำเนินการ
- 18.00 น. รับประทานอาหารเย็น

วันเสาร์ที่ 26 พฤศจิกายน 2548 : แลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำงานพิพิธภัณฑ์

- 09.00 – 10.30 น. **ทำอย่างไรให้โรงเรียนและพิพิธภัณฑ์ร่วมมือกันได้ : ทำไมบางแห่งทำได้ บางแห่งทำไม่ได้**
วิทยากร อาจารย์รุจิรา เซาวัชรธรรม พิพิธภัณฑ์วัดจันเสน จ.นครสวรรค์
คุณจุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธุ์ นักวิจัยภาคสนาม โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- 10.30 – 10.50 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.50 – 12.20 น. **ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้ไม่แพ้นักวิชาการ**
วิทยากร รศ. ศรีศักร วัลลิโภดม มุลนิธิ เล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์
อาจารย์สัญญา สุตล้ำเลิศ โรงเรียนไร่ขิงวิทยา
อาจารย์สุภาพรณ์ จินตามณีโรจน์ คณะโบราณคดี ม.ศิลปากร
- 12.20 – 13.15 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.15 – 15.00 น. **นักวิจัยท้องถิ่นทำงานอย่างไร**
วิทยากร อาจารย์วิภาดา เกตุกล้า ยา โรงเรียนวัดสำโรง จ. จันทบุรี
อาจารย์ลิขิต สุเมธานุสรณ์ โรงเรียนวัดท่าหัวแหวน จ. จันทบุรี
- 15.00 – 15.15 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 15.10 – 17.00 น. **พิพิธภัณฑ์เลี้ยงตัวเองได้จริงหรือไม่**
วิทยากร อาจารย์วาที ทรัพย์สิน บ้านหนังสือชาติ ทรัพย์สิน จ.นครศรีธรรมราช
คุณวีระพงษ์ กังวานนวกุล ตัวแทนกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จ. เชียงราย
- 18.00 น. รับประทานอาหารเย็น

* กำหนดการอาจเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

วันอาทิตย์ที่ 27 พฤศจิกายน 2548 : แลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำงานพิพิธภัณฑ์

- 09.00 – 10.30 น. การอนุรักษ์วัตถุที่ชาวบ้านควรรู้และทำได้
วิทยากร อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง
- 10.30 – 10.45 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.45 – 12.15 น. ฝึกปฏิบัติการอนุรักษ์วัตถุบางประเภท
- 12.15 – 13.15 น. รับประทานอาหารกลางวัน
- 13.15 – 15.00 น. จัดแสดงง่ายงามตามแบบพื้นบ้าน
วิทยากร อาจารย์ภูธร ภูมะธน กรณีนุชโฮสโกณศิลป์ วัดเชิงท่า จ.ลพบุรี
คุณพัชรี ศรีมัยกุล พิพิธภัณฑ์บ้านฝิ่น จ.เชียงราย
- 15.00 – 15.30 น. พักรับประทานอาหารว่างและเดินทางสู่พิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด จ.นครปฐม
- 15.30 – 17.00 น. ประสบการณ์การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กรณีพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด
โดยชาวบ้านท่าพูด จากนั้น สรุปงานและสร้างเครือข่ายการทำงานพิพิธภัณฑ์

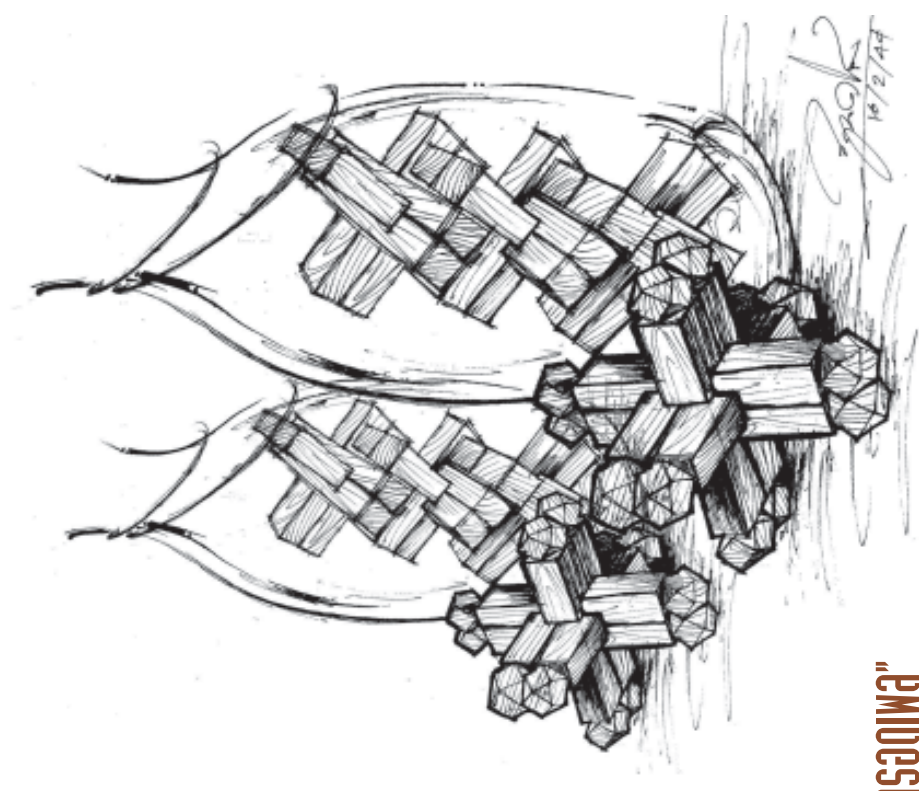
3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 3.1. ผู้รับผิดชอบหรือผู้ที่ปฏิบัติการในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ลักษณะการปฏิบัติงาน การแก้ปัญหา และการสร้างสรรค์กิจกรรมทางวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์
- 3.2. แนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาและรูปแบบการประชุมเครือข่ายในครั้งต่อไป ให้มีความเหมาะสมกับการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนและเรียนรู้การทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น
- 3.3. ข้อมูลและความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ที่เข้าร่วมประชุมเครือข่าย

ก้าวไปด้วยกัน

จุฬารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสิรินธร(องค์การมหาชน)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มกราคม - มีนาคม 2549

"โครงการ"

ของเล่นโบราณชุมชนท่าพุฒ จ.นครปฐม

ผู้บริโภคร (ผู้มาเยี่ยมชม) หน้าที่ของผู้ผลิต คือ การทำให้บพหรือที่สวยามดังดูผู้ซื้อ (อันหมายถึง การนำเสนอที่นำเสนอ)

2. Public Relations (การประชาสัมพันธ์) เช่น การใช้บุคคลที่มีชื่อเสียง มาทำข่าวหรือนำเสนอเรื่องราวของพิพิธภัณฑและวัตถุที่นำเสนอ เป็นต้น

3. Pissadan หรือ พิสดาร ในภาษาไทยนั้นเอง คนเรามักชอบดูของ ที่แปลกและไม่เคยเห็นที่ไหนมาก่อน นี่จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ผู้ทำงานใน พิพิธภัณฑต้องไม่หยุดนิ่งทางความคิดและนำเสนอสิ่งแปลกใหม่อยู่เสมอ

อย่างไรก็ตาม เพื่อดูว่าแผนการตลาดที่ใช้ประสบผลสำเร็จแค่ไหน ต้องมีกระบวนการตรวจสอบผลงานที่ทําเป็นระยะ (Monitoring) ด้วย

หมายเหตุ: บรรณารักษิการมีความเห็นว่าการใช้แนวคิดทางด้านการตลาดมาประยุกต์กับ งานพิพิธภัณฑเป็นสิ่งที่ล่อล่อจํากัดอยู่ไม่พอ เพราะวัตถุวัฒนธรรมและความหมายทางสังคม ของพิพิธภัณฑที่ถูกลดทอนเป็นเพียง “สินค้า” ที่คํานึงถึงผู้บริโภค จํานวนผู้บริโภค อันจะหมายถึง รายได้ที่เพิ่มมากขึ้น แนนอนว่าเศรษฐกิจของพิพิธภัณฑที่ยอมเกี่ยวข้องกับควมอยู่รอด แต่พิพิธภัณฑบางประเภทไม่ได้สร้างซึ่งบนฐานคิดของการหารายได้ หรือการแข่งขัน ดังนั้น “มุมมองทางการตลาดในงานพิพิธภัณฑ” จึงเป็นเรื่องที่คนพิพิธภัณฑพึงพิจารณาตาม ความเหมาะสมของพิพิธภัณฑในแต่ละแห่งเอง

สรุปเนื้อหา

การประชุมเครือข่ายเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑท้องถิ่น ครั้งที่ 1

เมื่อวันที่ 25 - 27 พฤศจิกายน 2548 ที่ผ่านมา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้จัดการประชุมเครือข่าย เพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑท้องถิ่นครั้งที่ 1 ขึ้น ณ วัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นหนึ่งกิจกรรมของโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑท้องถิ่นระยะที่ 2 โดยสำนักงานกองทุน สับสนุนการวิจัย(สกว.) ให้การสนับสนุน วัตถุประสงค์ของการประชุม ในครั้งนี้คือ การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ทำงาน พิพิธภัณฑท้องถิ่น เพื่อพัฒนาทักษะการปฏิบัติเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ และเรียนรู้ลักษณะการทำงานที่แตกต่างกัน ซึ่งเน้นการปฏิบัติการ โดยมุ่งหวังให้คนในท้องถิ่นที่ดูแลรับผิดชอบพิพิธภัณฑ สามารถนำไป ปฏิบัติสร้างสรรคกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ ได้เอง เพื่อหาของการประชุมประกอบไปด้วย การแลกเปลี่ยน ประสบการณ์เกี่ยวกับกิจกรรมของพิพิธภัณฑ อาทิเช่น การสร้าง กิจกรรมเยาวชน การจัดแสดง การอนุรักษ์วัตถุ การทํากิจโดยชาวบ้าน ตลอดจนกิจกรรมการสร้างรายได้ให้พิพิธภัณฑ

กองบรรณารักษิการเล็งเห็นว่า เนื้อหาของการประชุมจะยัง ประโยชน์ต่อผู้ทำงานด้านพิพิธภัณฑท้องถิ่น จึงได้สรุปเนื้อหาดังกล่าว เพื่อเป็นแนวทางในการทํางานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑท้องถิ่นต่อไป

ทำอย่างไรให้โรงเรียนและພິຖົກໜຶ່ງມີອັກໄດ້ :
 ທຳໂມຍາງແຫ່ງ ທຳໄດ້ຍາງແຫ່ງທຳໄດ້ໄດ້

อาจารย์จิก เขาธรรม พิธีกรทางแสง จังหวัดนครสวรรค์
คุณจุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธุ์ นักวิจัยภาคสนาม

อรุณจิรา เขาวนธรรม กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับท้องถิ่นและเชื่อมโยงมาสู่การใช้พิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่ในการเรียนการสอน โดยเริ่มจากพิจารณาขอบเขตพระราชบัญญัติการศึกษา ที่กล่าวถึงการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญเรื่องของการท้องถิ่น การกำหนดโครงสร้างพัฒนาที่กำหนดเครื่องมือและสื่อการเรียนรู้จัดทำแผนการสอนซึ่งจะนำไปสู่แหล่งการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นห้องสมุด หอวังวิทยาศาสตร์ สวทช. ยอม พิพิธภัณฑ์ หรือวัด ซึ่งก็จะโยงมาถึงเส้นหรือเกี่ยวกับท้องถิ่นว่ามีอะไรให้ศึกษา เมื่อกำหนดเครื่องมือแล้วจึงปรับแผนการสอน ปรับรูปแบบให้เหมาะสม จัดกิจกรรมการสอน แล้วรวบรวมผลการดำเนินงานเผยแพร่

อาจารย์โดยกตวออย่างกิจกรรมการเรียนรู้วิชาพุทธศาสนาในวัยอนุ
โดยพาเด็กไปเรียนที่วัด วัดมีสถาปัตยกรรม พิพิธภัณฑ์ อาคารประหยัพัฒนังงาน
ให้ศึกษา ทรพยการเหล่านั้จัดเป็นฐานความรู้ตามหมวดดังกลาว ซึ่งสามารถ
เชื่อมโยงไปสู่วิชาภาษาอังกฤษ สังคม ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ได้ช่วยกัน
ครูจะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็ก เช่น เรื่องประวัติศาสตร์เป็นเรื่อง
ใกล้ตัวในสายตาของนักเรียน เราจะทำอย่างไรให้คิดว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว
อย่างเรื่อง พ.ศ. กับ ค.ศ. ปีนี้ 2548 ตรงกับ ค.ศ. เท่าไร นักเรียนจะบันทึก
เหตุการณ์ของนักเรียนเมื่ออายุ 15 ปี โรงเรียนเป็นอย่างไร วัดเป็นอย่างไร
จากนั้นให้ย้อนเวลากลับไปไล่ไปจนถึงปีที่เกิด เด็กๆ จะสอบถามจากผู้ใหญ่และ
บันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง เด็กจะได้รู้ว่าเด็กเกิด พ.ศ. นั้นมีพันธุกับ ค.ศ. อะไร

และมีเหตุการณ์สำคัญอะไรในชุมชน เป็นต้น

กิจกรรมกับเด็กและชุมชนจะเป็นลักษณะเด่นของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ โดยเฉพาะเรื่องการค้าขายพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมงานกับมูลนิธิเล็ก - ประไพ วริยะพันธุ์ และเริ่มอบรมครูเทคนิคครูแรกในปี 2541 ปัจจุบันมีครูเทคนิคช่าง 9 รุ่น เด็กที่มาอบรมจะมาด้วยความสมัครใจ สองรุ่นแรกมูลนิธิเล็ก - ประไพ ไปช่วยฝึกอบรมให้ ทางครูผู้จัดได้เก็บเกี่ยวประสบการณ์จากรุ่นแรกว่าปัญหาอย่างไรบ้าง เช่น หก้านทองที่ยาว “แซว” เด็กจะแก้ปัญหาอย่างไร เรียกได้ว่าเป็นเรื่องทางเทคนิค ถ้ามีนักทองที่เชี่ยวชาญ คนช่างแกะ จะเป็นตัวช่วย เด็กรุ่นหลังจะเรียนรู้เทคนิคการค้าขายจากรุ่นพี่

คำตอบแบบเห็นเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่หาสนใจ ในตอนแรกก็พิถีพิถันทีไม่ใส่ คำตอบแทนให้ แต่เมื่อผู้ให้สินน้ำใจ ทางพิถีพิถันก็มาปรับเปลี่ยนเป็นว่า คำตอบแทนที่ได้ครึ่งหนึ่งนำมาบำรุงพิถีพิถัน เมื่อเด็กมีประสบการณ์ เด็กก็จะวางแผนการทำงานกันเอง อย่างกรณีค้าตอบแทน หลังจากที่ได้เงินสำหรับบำรุงพิถีพิถันแล้ว เด็ก ก็จะแบ่งกัน และอีกส่วนหนึ่งจัดสรรเข้ากองกลาง เป็นทุนสำหรับทัศนศึกษา เป็นต้น สิ่งที่เราจะต้องปลูกฝังก็คือ การได้ สิ่งตอบแทนที่นอกเหนือจากเงิน หรือให้รางวัลสิ่งตอบแทนที่ไม่ได้มาในรูปแบบเงินตรา แต่เป็นโอกาสทางการศึกษา ถือเป็น การตอบแทนชุมชน นอกจากนี้ ครู พระสงฆ์ หรือผู้มีความรู้ในท้องถิ่นเข้ามาช่วยในการฝึกอบรมเรา จะช่วยปรับ ข้อมูลเนื้อหาที่ถูกต้องให้เด็ก เสริมให้เด็กรู้จักรู้จักงานในมาก เรื่อง จรรยาบรรณ มารยาทที่ดี และต้องมีจิตสาธารณะ

นอกจากนี้พิพิธภัณฑ์ฯ ยังได้นำเยาวชนจากโรงเรียนใกล้เคียงมาร่วม
อบรมการนำชม จึงเกิดเป็นเครือข่ายภูมิภาคภาคี กิจกรรมดังกล่าวได้ขยาย
เครือข่ายและเพิ่มศักยภาพให้กับการท่องเที่ยวอีกด้วย เราจะเห็นได้ว่ากิจกรรม
ต่างๆ เกิดขึ้นได้จากความร่วมมือของชุมชน วัดจึงเสนอเป็นศูนย์รวมจัดกิจกรรม
เวลาว่างหรือพิพิธภัณฑ์มีประชุม จะได้รับความร่วมมือจากหัวหน้าหน่วยงาน
สถานศึกษา ผู้นำชุมชน อบต. และที่สำคัญคือ กรมการมาจากชาวบ้าน
หลวงพ่อดำจึงเสนอ ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า “กิจกรรมท่องเที่ยวที่มีอยู่ อยู่ละเลเยอเข้าถึง
ให้ทำอย่างสม่ำเสมอ เพราะเป็นกิจกรรมที่ได้จะทำได้ ทำได้พูด ได้คุยร่วมกัน
ให้เด็กได้ลองทำ โดยครุ่นนำเป็นตัวอย่าง” และด้วยเหตุนี้ พิพิธภัณฑ์กับโรงเรียน

¹เรียบเรียงโดย สรีนยา คำเมือง นักวิชาการศษยมาณฑลวิทยาสรีนคร

ถึงไปด้วยกันได้

จากนั้น เป็นการบอกเล่าประสบการณ์ของ จุฬามาศ ลิ้มรัตนพันธุ์ นักวิจัยภาคสนามของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ถึงการทำงานร่วมกับชุมชน และพิพิธภัณฑวัตถุแห่งชาติ จันทนครปฐม จากการช่วยเหลือผู้ใหญ่บ้านสำรวจแบบสอบถามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน(จปฐ.) ได้เปิดโอกาสให้ใกล้ชิดกับนักเรียนโรงเรียนวัดเขาพุทที่ได้รับทุนเคราะห์จากโรงเรียนใหม่ช่วย จากนั้นได้เริ่มนำเยาวชนมาฝึกหัดมีคัคคุเทศก์นำชม โดยคุณวิรัตน์ เกียรติ และคุณมานะ น้อยประชา ผู้ดูแลพิพิธภัณฑวัตถุแห่งชาติเป็นผู้ช่วยผู้ดูแลอีกด้วย

ผลตอบรับเป็นไปในทางที่ดี เด็กๆ ก็ได้รับคำชม กิจกรรมนี้เป็นจุดเริ่มต้นงานอาสาสมัครพิพิธภัณฑวัตถุในวันหยุด เด็กๆ เขามาช่วยทำความสะอาดงานทะเบียนวัตถุ แม้จะไม่ได้อะไรตอบแทน แต่เด็กก็เต็มใจมาทำงาน สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงคือ ผู้ปกครองเต็มใจให้เด็กมาทำงานกับเรา แต่ปัญหาคือ ไม่มีเด็กช่วยงานในช่วงปิดเทอม เพราะเด็กบางส่วนจบชั้น ม.3 แล้วจะต้องไปต่อ ม.4 ที่อื่น หรือเด็กก็กลัวจะต้องไปทำงานหาเงิน เพื่อแบ่งเบาภาระทางบ้าน พิพิธภัณฑ

จึงให้คำตอบแทนเป็นคาราบาว

ในช่วงเปิดเทอม พิพิธภัณฑวัตถุได้คิดค้นกิจกรรมอีกครั้ง โดยเปิดโอกาสให้รู้จักกับพระคุณคุณูปการที่มีต่อสังคมเรื่องอื่นๆ ส่วนนักเรียนในระดับประถมศึกษาก็ให้มาช่วยทำทะเบียนวัตถุ โดยมีเจ้าหน้าที่ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรให้ความรู้เบื้องต้นดังกล่าว เด็กๆ ได้ทำความสะอาดและลงทะเบียนวัตถุได้เอง และพัฒนาไปเป็นแกนนำจนถึงให้ความรู้กับเพื่อนได้ ข้อคำนึงในการทำงานร่วมกับเด็กคือ ต้องเอาใจใส่ตลอดเวลา ต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็ก และเขาใจทำงานให้ตรงกับนิสัย บางครั้งเด็กจะทำงานไม่ละเอียด เช่น งานลงทะเบียนวัตถุ ถ้าเขียนไม่ละเอียด จะทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาได้จึงต้องมีเทคนิคในการให้เด็กตรวจสอบกันเอง

สิ่งที่สำคัญคือ ความร่วมมือและการสนับสนุนงานพิพิธภัณฑวัตถุที่มาจากหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นพระนิเวศ กรมการวัตถุผู้ใหญ่ในชุมชน และครูในโรงเรียนองค์ประกอบเหล่านี้เป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่แสดงให้เห็นว่า พิพิธภัณฑวัตถุโรงเรียนหรือชุมชนร่วมมือกันได้อย่างไร

พิพิธภัณฑที่เลี้ยงตัวเองได้จริงหรือไม่¹

อาจารย์ว่าที่ ทรัพย์สิน และคุณวีระพงษ์ กังวานนกุล

คำถามที่ว่า พิพิธภัณฑที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้หรือไม่¹นั้น เป็นคำถามที่ท้าทายสำหรับคนทำพิพิธภัณฑเป็นอย่างมาก ในการประชุมเครือข่ายฯ ครั้งนี้อาจารย์ว่าที่ ทรัพย์สิน และคุณวีระพงษ์ กังวานนกุล ต่างก็มีความเห็นเกี่ยวกับการเลี้ยงตัวเองของพิพิธภัณฑในมุมที่นำเสนอใจแตกต่างกันออกไป

อาจารย์ว่าที่ ทรัพย์สิน พิพิธภัณฑบ้านหนองสุชาติ ทรัพย์สิน จ.นครศรีธรรมราช มองว่า พิพิธภัณฑที่เลี้ยงตัวเองได้นั้นจะต้องสามารถหาจุดเด่นของพิพิธภัณฑให้ได้ และทำจุดเด่นให้เป็นจุดขายของพิพิธภัณฑ เช่นเดียวกับพิพิธภัณฑบ้านหลังสุชาติที่จุดเด่นของพิพิธภัณฑคือ การเป็นพิพิธภัณฑหนึ่งตระกูล ซึ่งได้กลายมาเป็นจุดขายของพิพิธภัณฑแห่งนี้ในที่สุด

รายได้จากการรับจ้างแสดงหนังตะลุงตามงานต่าง ๆ รายได้จากการขายของที่ระลึกที่เกี่ยวข้องกับหนังตะลุง และเงินบริจาคจากคนที่เข้าชมพิพิธภัณฑเหล่านี้ล้วนมีส่วนทำให้พิพิธภัณฑบ้านหลังสุชาติสามารถอยู่รอดได้ การที่พิพิธภัณฑบ้านหลังสุชาติเลี้ยงตัวเองได้ไม่ใช่ในแง่ทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่พิพิธภัณฑบ้านหลังสุชาติยังอยู่รอดได้เนื่องจากการเป็นแหล่งเรียนรู้ที่อีกด้วย เนื่องจากพิพิธภัณฑมีการพัฒนาของพิพิธภัณฑอยู่ตลอดเวลา นอกจากพิพิธภัณฑจะเป็นแหล่งศึกษาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหนังตะลุงแล้ว ทางพิพิธภัณฑยังบริการถ่ายทอดความรู้ทางช่างทำหนังตะลุงแก่คนที่สนใจทั่วไปโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายด้วย ซึ่งสิ่งนี้ทางพิพิธภัณฑบ้านหลังสุชาติถือว่าเป็นการตอบแทนให้แก่แผ่นดินที่ไม่สามารถนำมามีราคาได้

นอกจากนี้ อาจารย์ว่าที่ ยังได้ให้ข้อคิดกับคนที่คิดจะทำงานพิพิธภัณฑว่า การจะทำพิพิธภัณฑให้เป็นต่ออายุ 3 สิ่งก็คือ 1) เวลา เพราะงานพิพิธภัณฑเป็นงานที่ต้องมีการดูแลและการจัดการมาก 2) ความรู้ เนื่องจากพิพิธภัณฑเป็นแหล่งเรียนรู้ ดังนั้นคนทำพิพิธภัณฑจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑของตัวเองและพร้อมที่จะแบ่งปันให้กับคนทั่วไป 3) ทน เนื่องจากงาน

¹เรียบเรียงโดย จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธุ์

นักวิจัยภาคสนาม โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

พิพิธภัณฑเป็นงานบริการให้กับสังคม ดังนั้นงานพิพิธภัณฑจึงไม่สามารถสร้างรายได้ที่ร่ำรวยให้กับคนทำพิพิธภัณฑได้

สำหรับคุณวีระพงษ์ กังวานนกุล พิพิธภัณฑเลนใต้ (พิพิธภัณฑของเลน) อ.แม่อวชัย จ.เชียงราย แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเลี้ยงตัวเองของพิพิธภัณฑว่า ถ้าพิพิธภัณฑสามารถเปิดตัวเองให้เป็นพื้นที่สาธารณะให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมและรู้สึกว่าเป็นเจ้าของพิพิธภัณฑพร้อมกันได้ พิพิธภัณฑแห่งนี้ก็จะสามารถอยู่รอดและเลี้ยงตัวเองได้ กรณีพิพิธภัณฑของเลนของชาวชุมชนแม่อวชัยที่ได้รับความช่วยเหลือจากทุกฝ่ายในชุมชนเป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นทาง อบต.ที่ให้ทุนสนับสนุนในการก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ ตลอดจนรับผิดชอบเรื่องค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ให้กับทางพิพิธภัณฑทุกเดือน

โรงเรียนยังได้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิพิธภัณฑด้วยการจัดหลักสูตรเพื่อให้นักเรียนเข้ามาใช้พื้นที่ของพิพิธภัณฑในการเรียนรู้มากขึ้น ประกอบกับกลุ่มคนแดนเก่าได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการดูแลงานของพิพิธภัณฑ อีกทั้งยังเป็นกลุ่มที่ทำของเล่นไว้ขายเป็นของที่ระลึกอีกด้วย รายได้จากการขายของที่ระลึกและเงินปันผลจากกลุ่มตลาดทางเลือกชุมชน เป็นอีกส่วนหนึ่งให้พิพิธภัณฑสามารถเลี้ยงตัวเองได้

สิ่งสำคัญที่ควรระวังจะฝากไว้ในการทำงานพิพิธภัณฑคือ การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้ สะสมความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชน(คนที่เข้าชมพิพิธภัณฑ) เพราะถือเป็นการเปิดโอกาสให้มีการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน และท้ายที่สุดก็นำไปสู่การพัฒนาตัวเองของพิพิธภัณฑ

มุมมองเรื่อง “พิพิธภัณฑเลี้ยงตัวเองได้จริงหรือไม่” ในเวทีการประชุมเครือข่ายฯ ที่ผ่านมานั้น มีความคิดเห็นที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะเรื่องการเก็บค่าเข้าชมพิพิธภัณฑกับการตั้งค่าธรรมเนียม สิ่งไหนเป็นสิ่งที่ควรทำมากกว่ากัน ในท้ายที่สุดก็ไม่สามารถหาข้อสรุปที่ชัดเจนได้ว่าจะไหนเป็นที่ควรทำมากกว่ากัน ทั้งนี้เนื่องจากพิพิธภัณฑแต่ละแห่งต่างมีลักษณะเฉพาะตัว มีเงื่อนไข มีปัจจัยที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นพิพิธภัณฑทุกพิพิธภัณฑควรเลือกวิธีการที่คิดว่าเหมาะสมกับพิพิธภัณฑตัวเองมากที่สุด โดยพยายามอยู่บนพื้นฐานความสบายใจของคนทำพิพิธภัณฑเป็นสำคัญ

ชาวบ้านเป็นนักวิจัยได้ไม่แพ้พันวิชากร¹

ร.ศ.ศรีศักร วัลลิโภดม มุลณี เล็ก - ประไพ วัชรินพันธุ์
อ.สัญญา สุตลาเลิศ โรงเรียนเรไรวิทยา
ดำเนินรายการโดย ผ.ศ.สุภาภรณ์ จินดาณัฏฐ์โรจน์
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม เริ่มต้นด้วยคำถามในงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นว่า มีอยู่ 2 เรื่องที่คนทำงานต้องคำนึงถึง คือ ทำไม่ และ อย่างไร เรื่อง อย่างไร เป็นเรื่องที่มาจากกระบวนการเรียนรู้ คือต้องเรียนรู้และเอาประสบการณ์มาคุยกันว่า ทำไม่บางที่ทำได้สำเร็จ บางที่ทำไมไม่สำเร็จ

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นประสบความสำเร็จเพราะการทำงานสามารถกลับไปสู่องค์กรชุมชนท้องถิ่นเดิมได้ เช่น พิพิธภัณฑ์จินเสน จังหวัดนครสวรรค์ การจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไม่เส้นทางทำไดด้วยคนข้างนอกหรือหากทำได้ก็ชั่วคราวเป็นพักๆ ที่ทำสำเร็จได้มาจากความร่วมมือของคนในท้องถิ่นหลายๆ ฝ่าย พระสงฆ์ของศุภเจาผู้หลักผู้ใหญ่ ผู้ดูแลแก่ที่ให้ความรู้ โดยไม่เอาอะไร คือมีหัวใจเป็นคนท้องถิ่นอีกตัวอย่างหนึ่ง คือพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ความสำเร็จ

¹ เรียบเรียงโดยศิริพร ศรีสินธุ์

นักวิจัยประจำ โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ของ “ยี่สาร” อยู่ที่คนในมีสำนึกท้องถิ่นสูง เวลาจัดประชุมคนที่มาร่วมคือคนแก่ ซึ่งเขามีความรู้และอยากจะให้ข้อมูลจากใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นการของพิพิธภัณฑ์ เราต้องพยายามไม่ให้ข้อมูลจากใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นการนำไปสู่ความรู้แบบองค์รวม ทำให้รูกรากเหง้าและการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น

หัวใจของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอยู่ที่ประวัติศาสตร์สังคม และ “พื้นที่” ที่มีหลายชุมชนอยู่ด้วยกัน มีคนหลายชาติพันธุ์มาอยู่ร่วมกัน แต่งานข้ามกัน ใช้เวลายาวนานหลายชั่วอายุคน จนมีจุดร่วมที่สำคัญร่วมกันจากประวัติและชื่อสถานที่ สามารถโยงไปถึงสังคมว่าคนอยู่ร่วมกันอย่างไรสัมพันธ์กันอย่างไร ความรู้เช่นนี้เป็นความรู้แบบองค์รวม งานวิจัยท้องถิ่นจะสำเร็จได้ ต้องให้คนท้องถิ่นเป็นนักวิจัยร่วมกับนักวิชาการจากภายนอก

เพราะฉะนั้น การทำงานต้องอาศัยคนท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งเขามีข้อมูลอยู่มาก แต่นักวิชาการภายนอกต้องช่วยเรื่องการสังเคราะห์เพื่อสืบค้นข้อมูลมาแล้วเอามาคุยกัน ให้เขาตรวจสอบว่าถูกไหม ทำอย่างไรให้เห็นภาพเคลื่อนไหวตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยมีพี่เลี้ยงคอยตั้งคำถามแล้วไปค้นต่อ ทำสัก 3 - 4 ครั้ง จะได้ความรู้ที่ทุกฝ่ายเห็นร่วมกัน นำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ที่สำคัญ สร้างเป็นประเด็นการจัดแสดง

ด้วยเหตุนี้ การจัดแสดงของจึงไม่ใช่การเอากระบวนกรรมมาตั้งไว้โดยไม่รู้อะไรทำไม่ แต่ควรจัดให้มีความหมาย คือ **เห็นของต้องเห็นคน** เมื่อได้ความรู้มาแล้วก็จัดเวทีให้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ไม่มีใครดีกว่าใคร มาเจอกันแลกเปลี่ยนกัน คือได้เรียนรู้ความหลากหลาย ความรู้ที่เกิดขึ้นก็ถ่ายทอดให้แกเด็ก การจะถ่ายทอดให้เด็กได้ต้องมีส่วนท้องถิ่น เพราะฉะนั้นไม่ใช่เด็กเป็นศูนย์กลาง หรือมีครูเป็นศูนย์กลาง แต่มีท้องถิ่นเป็นศูนย์กลาง

จากนั้นอาจารย์สัญญา สุตลาเลิศ ได้กล่าวถึงการทำงานสืบค้นประวัติศาสตร์ของวัดท่าพุท อาจารย์สอนหนังสือที่โรงเรียนเรไรวิทยา และมีความเป็นคนที่นอกที่เข้าไปมีส่วนร่วม และจากที่ได้มีโอกาสร่วมงานกันทำให้มีความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น ปราชญ์ชาวบ้านก็พร้อมจะมาให้ข้อมูล โรงเรียนก็สนใจ รวมถึงชาวบ้านวัดท่าพุท โดยเฉพาะท่านเจ้าวาสองค์ก่อน ท่านเป็นพระที่ขบขุดบันทึก สิ่งที่เกิดขึ้นก็กลและสิ่งของที่ท่านเก็บสะสมมีมากมายบนภูมิปัญญาของท่าน อาจารย์ได้อาศัยข้อมูลจากตรงนั้นมาก

เพราะคนไทย ไม่เคยจดบันทึก²

อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงวิธีการทำงานที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อความรู้สึกรับถ่ายทอดในพิพิธภัณฑ์ได้ นั่นคือ การจดบันทึกที่เป็นวิธีการของนักมานุษยวิทยา หรือที่เรียกกันว่าชาติวรรณา (ethnography) นักวิจัยต้องเริ่มจากสถานที่ตั้งของท้องถิ่น สภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร ประวัติชุมชนเป็นมา อย่างไร ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีประเพณีอะไร มีความสัมพันธ์กันอย่างไร แต่งงานกันอย่างไร ใครเป็นใคร ใครสำคัญ สิ่งเหล่านี้ต้องรู้จักข้างใน ทำมาหากินอย่างไร มีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นอย่างไร รวมไปถึงเรื่อง ความเชื่อ เวลาเราไปศึกษาชุมชนมักเห็นแต่เรื่องประเพณีตามลักษณะ เราต้องเห็นที่ “พิธีกรรม” ไม่ใช่สัญลักษณ์ แล้วค่อยมาว่าเรื่องการปกครอง ฯลฯ ทำหน้าที่คือการเปลี่ยนแปลง มิติประวัติศาสตร์ต้องดูจากอดีตว่าเป็นมาอย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร อนาคตจะเป็นอย่างไร ทำให้มีโอกาสพบพาน ตั้งคำถาม การมองประวัติศาสตร์จะมีผลอะไรเลย หากไม่โยงไปถึงการมองอนาคต การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ทำหน้าที่สุดต้องเปิดปลาย (open ended) ให้คนได้คิดต่อ

ให้โดยบรรณาธิการ

นักวิจัยท้องถิ่นทำงานอย่างไร¹

อาจารย์ภาดา เกตุกลยา และอาจารย์ลิขิต สุ่มธานุสรณ์²

เป็นที่รู้กันดีว่า คนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกับวัตถุ ในการประชุมเครือข่ายฯ ครั้งนี้ อาจารย์ภาดา เกตุกลยา และอาจารย์ลิขิต สุ่มธานุสรณ์ ร่วมถ่ายทอดประสบการณ์การเก็บข้อมูลที่จำเป็นประโยชน์ต่องานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ทั้งสองท่านยอมรับว่าแรกทีเดียวยังไม่กล้าทำงานวิจัยและยังตั้งคำถามวิจัยไม่เป็น จึงปฏิเสธการทำวิจัยเสียตั้งแต่แรก แต่เพราะเริ่มมองเห็นว่า ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนบางอย่างสูญหายตายจากไปกับผู้สูงอายุของชุมชน อาจารย์ทั้งสองท่านจึงตัดสินใจร่วมทำงานวิจัยในโครงการฯ เพื่อให้นักเรียนเยาวชนได้มีข้อมูลไว้ศึกษาและเพื่อผู้วิจัยจะได้เรียนรู้ความเป็นมาของชุมชนด้วย นอกจากนี้ นักวิจัยที่เลี้ยงซึ่งเป็นนักวิชาการภายนอกคอยให้คำปรึกษาเกี่ยวกับวิธีวิจัยที่เหมาะสมและการตั้งประเด็นคำถาม ก็เริ่มเข้าใจงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ไม่ต้องใช้หลักวิชาการใดๆ เฉพาะ แม่แต่คำถามง่ายๆ เช่น ชื่อหมู่บ้าน หากนำมาตั้งเป็นคำถามในการวิจัย ย่อมทำให้เรารู้รากเหง้าของคนในชุมชนได้

อาจารย์ลิขิต เล่าว่า จากประเด็นคำถามเล็กๆ น้อยๆ นำเราไปสู่ความสนใจข้อมูลอื่นๆ ได้โดยไม่รู้ตัว แถมยังสามารถตั้งคำถามอื่นๆ ขึ้นเองได้บ่อย เช่น คุณครูเองมักชอบถามผู้สูงอายุถึงเรื่องโน้นเรื่องนี้ มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร ชอบถนอมอะไรประเพณีต่างๆ เก็บไว้เป็นข้อมูล

เรียบเรียงโดย ปราโมทย์ ภักดีณรงค์ นักวิทยาศาสตร์ โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาลิขิต

ระดมวิจัยโครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและชาติพันธุ์ เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น: กรณีศึกษาบ้านสำโรง ตำบลทรายขาว และบ้านสวนส้ม ตำบลละดอน อำเภอลอยดาว จังหวัดจันทบุรี” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อย่างไรก็ตาม ทีมวิจัยต้องพบอุปสรรคว่าคุณครูจะสามารถทำงานเก็บข้อมูลได้เฉพาะวันหยุดราชการ ฉะนั้นเพื่อให้สูญเสียเวลาที่มีต่อเตรียมประเด็นคำถามในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งให้ชัดเจน ว่าต้องการรู้เรื่องอะไรบ้าง จะหาข้อมูลเรื่องนั้นได้จากใคร การศึกษาทางประวัติศาสตร์ย่อมไม่พ้นกลุ่มผู้สูงอายุ ความทรงจำของผู้สูงอายุจึงมีคุณค่า ทั้งในแง่การได้ข้อมูลและการสร้างความภาคภูมิใจให้ผู้สูงอายุเหล่านั้นด้วย ทว่า อีกปัญหาที่พบคือผู้สูงอายุแต่ละคนจำได้บ้างไม่ได้บ้าง คนละส่วนสองส่วน ทีมวิจัยจึงจัดเวทีเสวนาในกลุ่มผู้สูงอายุ ได้ช่วยกันทบทวนความทรงจำในอดีต ซึ่งเป็นวิธีที่เราสามารถหาข้อมูลของคุณข้อมูลได้รวดเร็วขึ้น

เมื่อได้ข้อมูลแล้วก็จำเป็นต้องเรียบเรียงข้อมูล เราอาจใช้ช่วงเวลาอดีตถึงปัจจุบันเป็นตัวเรียงลำดับเหตุการณ์ ในขั้นตอนนั้นนักวิจัยที่เป็นคนท้องถิ่นจะสามารถทำได้เร็วเพราะรู้ว่าเป็นใคร เกี่ยวข้องกันอย่างไรในเหตุการณ์นั้น ในขณะที่นักวิจัยที่เสียจะช่วยให้เราในด้านการเขียน หรืออาจแนะนำให้เราเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เมื่อเราได้ภาพรวมแล้ว หากต้องมีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เราจะรู้ว่าการสัมภาษณ์ใคร ถามอะไรบ้าง

อาจารย์วิภาดา ทดลองยกตัวอย่างคำถามของการวิจัย เช่น อะไรเป็นสิ่งที่เห็นร่วมกันในชุมชน เราอาจได้คำตอบว่า “ศาลเจ้าที่” จากนั้นนักวิจัยท้องถิ่นจะถ่ายรูปศาลเจ้าที่ไว้แสดงในพิพิธภัณฑ งามประวัติ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับศาลเจ้าที่ ว่ามีรูปแบบเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาอย่างไร เพราะอะไร เป็นต้น

ข้อมูลในท้องถิ่นยังมีให้คนคว่าอีกมากตามแต่เราจะเห็นคุณค่าของเรื่องนั้นหรือไม่ เช่น เรื่องการทำมาหากิน การค้าขายไรต์ ดำเนินเรื่องเล่าต่างๆ ตลอดจนลักษณะทางชาติพันธุ์ของคนในชุมชน ดังนั้นการเก็บเรื่องราวต่างๆ ของท้องถิ่น เป็นขั้นตอนหนึ่งที่เป็นประโยชน์อย่างพิพิธภัณฑซึ่งคนท้องถิ่นมีศักยภาพที่ทำได้

การอนุรักษ์วัตถุชาวบ้านควรรู้และทำเองได้

อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง ได้กล่าวถึงงานด้านพิพิธภัณฑว่า ส่วนใหญ่คนมัก เข้าใจงานพิพิธภัณฑเป็นเรื่องวัฒนธรรมหรือเรื่องในอดีตเท่านั้น แต่ในความเป็นจริง วัตถุ สิ่งมีชีวิต ธรรมชาติรอบตัว รวมถึงความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ก็สามารถจัดเป็นพิพิธภัณฑได้ เช่น พิพิธภัณฑของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และพิพิธภัณฑแมลงในอินเดีย นอจากงานนี้ ได้กล่าวถึงประเภทและความสำคัญของวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ วัตถุในพิพิธภัณฑสามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ สิ่งที่มีธรรมชาติไม่ผ่านการดัดแปลงโดยมนุษย์ เช่น ชิ้นส่วนพืช สัตว์ แร่ธาตุ และสิ่งที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ คือ วัตถุที่มีสิ่งมีชีวิตมาดัดแปลง

อีกหนึ่ง วัตถุในพิพิธภัณฑสามารถอธิบายเรื่องราวต่างๆ ทั้งในเรื่องสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรรอบตัวเรา วิธีชีวิตของคนในการเลือกใช้วัตถุของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ความรู้ของคนที่ทำกรคนควา ศึกษา ทดลอง ความคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา และการพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมไปถึงลักษณะนิสัย รสนิยม ทักษะคิด ความเชื่อของคน เช่น การแต่งกายของไทยคน ผ้าพื้นเมืองของไทยทรงดำมีคุณสมบัติพิเศษ คือ ถ้าสวมเมื่ออากาศเย็นจะให้ความอบอุ่น เมื่ออากาศร้อนก็สามารถระบายความร้อนได้ดี สีสันเมื่อเปื้อนฝุ่นละอองก็มองเห็นง่ายแสดงถึงว่าเป็นคนรักความสะอาด รูปแบบการอยู่รวมกันของคน เรื่องราวของชุมชน วัฒนธรรมของประเทศไทย นอกจากนั้น วัตถุยังเป็นมรดกที่เป็นรูปธรรมของชุมชนที่ใช้เป็นสื่อถ่ายทอดเรื่องราวของคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และเป็นประจักษ์พยานของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป

อย่างไรก็ตาม วัตถุในพิพิธภัณฑย่อมมีความเสี่ยงไปตามกาลเวลา ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑจึงควรมีข้อพึงระวังวัตถุแต่ละประเภทในลักษณะต่างๆ ดังนี้

¹เรียบเรียงโดย นวพลพรณ บุญธรรม

นักวิจัยภาคสนาม โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ผ้า ส่วนใหญ่มักเป็นเต้ายและสีซีดเสียถูกแสง การจัดเก็บควรปิดด้วยม่านพลาสติก

กระดาดหวนสีหรือพิมพ์ จัดเก็บด้วยการใช้พลาสติกหุ้ม

ภาพถ่าย ถ้าเป็นภาพสีจะซีดเร็วกว่าภาพขาวดำเพราะมีส่วนผสมของสารเคมีเมื่อถูกแสงจะเกิดความเปลี่ยนแปลงได้เร็วกว่า การจัดแสดงควรใช้ภาพจำลองจัดแสดง ส่วนรูปจริงอาจทำแฟ้มเก็บ หากใช้ภาพจริงจัดแสดงควรให้แสงบริเวณที่จัดแสดงน้อยที่สุด

เหรียญโลหะ เมื่อถูกความชื้นมักเกิดสนิมและกัดกร่อน

เครื่องทองเหลือง หากหมองอาจใช้ห่มะขามและบัสโซ ชัดแก่หมอง (มีคำแนะนำจากหลวงพ่อดุสิตกระโดน จันทวงศ์ของว่าให้ใช้ข้าวสุกใส่ในอ่าง แล้วนำวัตถุทองเหลืองลงแช่ทิ้งไว้ 1 คืน วัตถุดังกล่าวจะสะอาดสดใส) การจัดเก็บไม่ควรให้สัมผัสกับอากาศ ควรจัดเก็บในซองยา กลองพลาสติก หรือจัดแสดงในตู้กระจกที่ปิดสนิท

พระพิมพ์ เมื่อถูกน้ำหรือความชื้น มักจะเปื่อยยุ่ย

จากนั้น เป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความคิดเห็นต่างๆ ผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งได้ถามว่า **วัตถุที่เป็นของสด** เช่น เครื่องใช้ใน การจัดแสดงพิธีที่มีกลิ่นเสีย ย จะแก้ไขอย่างไร วิทยากรแนะนำให้ควรใช้ของจำลอง หรือใช้ภาพถ่ายประกอบหรือใช้สื่ออื่นๆ เพราะการใช้ของสดใน พิธีอันจะทำให้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดและแมลงเข้ามา

ประเด็นต่อมา **ภาพเขียนสีบนกระจก** สีที่ใช้เขียนส่วนใหญ่เป็นสีน้ำมัน หากผลิตจากประเทศจีนมักมีคุณภาพต่ำกว่าภาพที่ผลิตโดยชาวบ้าน ส่วนใหญ่ กรอบใส่ภาพที่ทำจากไม้ก็มีปัญหาแมลงกัดกินต้องเปลี่ยนบ่อยๆ ควรใช้ ไม้เนื้อแข็งที่แมลงไม่กิน และอาจจัดเก็บด้วยการใช้ผ้าคลุมเพื่อป้องกันแสง จากคำถ่มเรื่องภาพเขียนสีนี้เอง ทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมท่านหนึ่งถามถึง ความเป็นไปได้ในการใช้เรซินเคลือบว่าเป็นการรักษาวัตถุหรือไม่ วิทยากรแสดง ความเห็นว่า การใช้พลาสติกเคลือบไม่ได้เป็นการป้องกันแสง นอกจากนี้ ยังไม่สามารถนำวัตถุที่เคลือบกลับมาสภาพเดิมได้ ด้วยเหตุนี้ ควรใช้การจำลองวัตถุ ไปจัดแสดง และควรเขียนอธิบายวัตถุที่จัดแสดงดังกล่าวเป็นวัตถุจำลอง

คำถามเกี่ยวกับการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผา ที่นำขึ้นจากแม่น้ำยังสร้าง

ความสนใจให้กับผู้เชี่ยวชาญประชุม เพราะการนำมาเก็บในห้องจะทำให้วัตถุหลุดลอกหรือไม่ วิทยากรกล่าวว่าการวัตถุถูกน้ำขึ้นจากน้ำจืดมักไม่เกิดปัญหาเพราะในชีวิตประจำวัน เครื่องปั้นดินเผาอันจะนำมาใช้ต้องแห้งให้เ็นตัวอยู่แล้ว และส่วนใหญ่เครื่องปั้นดินเผามีความพรุน น้ำและความชื้นสามารถระบายออกได้ แต่หากนำเครื่องปั้นดินเผาน้ำขึ้นจากน้ำเค็ม วัตถุจะเปลี่ยนสภาพได้ง่าย เพราะเกลือจะแย่งกันออกมา จึงควรนำมาแช่น้ำจืดเป็นเวลา 1 สัปดาห์

การจัดแสดงวัตถุบางชนิดอาจนำวัตถุทองถิ่นมาใช้ เพราะหาได้ง่าย ประหยัด และเพิ่มเสน่ห์ให้กับพิพิธภัณฑ์ เช่น หม้อกนกกลมอาจใช้เสียนรองก้น หรือรองด้วยถาดที่เย็บจากผ้าพื้นเมือง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการป้องกันวัตถุ โครงและแตกจากชั้นจัดแสดง นอกจากนี้ อาจนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการ ป้องกันวัตถุ เช่น ใช้พริกไทยใส่ในถุงโปร่งเพื่อไล่แมลง หรือใช้ห่มะขามข้าวสุก ผ้าไหม เป็นต้น

ประเด็นสุดท้ายที่วิทยากรได้ฝากเป็นข้อคิดให้กับผู้เข้าร่วมอบรม ได้แก่ การจัดเก็บและจัดแสดงวัตถุควรใช้สารเคมีให้น้อยที่สุดเพื่อความปลอดภัยของผู้ดูแล ระหว่างการทำงานควรใช้ผ้าปิดปากและจมูกเพื่อป้องกัน และควรระมัดระวังการจับต้อง วัตถุบางอย่างหากมีหลายชิ้น ผู้ดูแลอาจอนุญาตให้ ผู้ชมหยิบจับบางชิ้นได้ แต่บางชนิดก็ไม่ควรหยิบจับ

การจัดแสดงง่ายตามแบบบ้าน¹

อาจารย์ยุทธ ภูมธณ
คุณพัชร ศรีมัยกุล พิพิธภัณฑบ้านฝัน จ.เชียงราย

อาจารย์ยุทธ ภูมธณ นักวิชาการด้านพิพิธภัณฑนำเสนอประสบการณ์ของท่านที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑหอโสภณศิลป์ วัดเชิงท่า จังหวัดบุรีรัมย์ ก่อนอื่นท่านมีหลักเกณฑ์ส่วนตัวว่า การทำพิพิธภัณฑทำคนเดียวไม่ได้ เพราะแต่ละคนมีความถนัดต่างกัน ดังนั้นจึงต้องตั้งกรรมการก่อน แบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก คือกรรมการด้านการหาเงิน และกรรมการด้านวิชาการ ซึ่งด้านวิชาการอย่างน้อยควรประกอบด้วย ผู้มองภาพรวมได้ นักวิชาการที่มีความรู้เฉพาะเรื่อง อาทิ สถาปนิกหรือมัณฑนากร

ในส่วนของการเนื้อหาที่นำเสนอของพิพิธภัณฑ ต้องเลือกประเด็นสำคัญ ที่อยากให้ผู้ชมได้อะไรกลับไป ไม่ใช่ให้ได้ 100 อย่าง ดังนั้นพิพิธภัณฑหอโสภณศิลป์จึงเลือกที่จะนำเสนอเรื่องราวของพุทธศาสนา โดยจัดแสดงเรื่องราวพระรัตนตรัย หรือแก้ว 3 ดวง โดยใช้ของมีอยู่แล้วในวัดมาจัดแสดง

พระสงฆ์ : พระสงฆ์คือใคร สถานภาพของสงฆ์อยู่ ณ ลำดับใดในรัตนตรัย โดยนำเสนอผ่าน ของใช้ในวัด และของใช้ของพระสงฆ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของดีที่ชาวบ้านนำมาถวายให้แก่วัดหรือพระสงฆ์ พร้อมนำเสนอประวัติวัดเชิงท่าของใช้ท่านเจ้าอาวาส เป็นต้น

¹เรียบเรียงโดย ปณิดา สรรวาสี นักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาลิขินธร

พระธรรม : รวบรวมตัวพระธรรม พระไตรปิฎก คัมภีร์โบราณ สมุดข่อย มาจัดแสดงในส่วนของพระธรรม ได้รับความร่วมมือของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร อดีตเปรียญ 9 ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีความรู้เฉพาะเรื่อง มาช่วยในการคัดเลือกและจัดแสดงในส่วนนี้ด้วย

พระพุทธรูป : บริเวณชั้นบนของอาคาร จัดแสดงเรื่องของพระพุทธเจ้ามหายาน ซึ่งมี 5 องค์ ที่ต้องบำเพ็ญบารมีอย่างมาก โดยจัดแสดงผ่าน ภาพวาดพระบฏ ที่เคยใช้ตกแต่งศาลาในเทศน์มหาชาติ

แนวคิดที่ออกแบบนั้น ต้องการให้ผู้ชมรู้สึก ว่า สงฆ์เป็นผู้ประเสริฐ เชื้อเดินเข้าไป บรรยายภาคเหมือนได้ถูก เห็นชาวของเป็นกลุ่มๆ เหมือนมองผ่านของหน้าต่างวิวด อาจารย์ยุทธทั้งทายว่า ผู้ทำพิพิธภัณฑควรระลึกเสมอว่า “อย่าเห็นแก่ของแต่จงมองให้เห็นคน” นั่นคือไม่ควรนำเสนอความของสิ่งนั้นคืออะไร แต่ต้องตีความ และสร้างสาระให้เชื่อมโยงกับคน

คุณพัชร ศรีมัยกุล เจ้าของพิพิธภัณฑบ้านฝัน สามเหลี่ยมทองคำ จังหวัดเชียงราย เสนออีกมุมมองด้านการจัดแสดงของคนที่ไม่ได้รู้เรื่องด้านพิพิธภัณฑโดยตรง แต่ลองผิดลองถูก จนพิพิธภัณฑแห่งนี้เปิดให้เข้าชมมากกว่า 16 ปี และไม่เคยปิดแม้แต่วันเดียว มีผู้เข้าชมหลั่งไหลในแต่ละวัน บ้านฝันไม่มีผู้เข้าชม ดังนั้นลักษณะการจัดแสดงจึงมีคำอธิบายค่อนข้างมาก แต่ก็มีความพอใจโดยยั้ง

ในปีที่ผ่านมา มีการปรับปรุงพื้นที่การจัดแสดงใหม่ โดยคุณพัชรและบุตรชาย ออกแบบการจัดแสดงเองทั้งหมด การจัดแสดงเป็นเรื่องของผืนและยาเสพติด โดยเริ่มจากใช้แผนที่นำเสนอสถานที่ตั้งของสามเหลี่ยมทองคำเล่าประวัติความเป็นมาและการแพร่ของฝิ่นเข้ามาสู่ไทย ด้านหน้าของชาวลาโวซึ่งผู้ชมชื่นชอบมาก เพราะไม่เคยได้ยินมาก่อน นอกจากนั้นยังจำลองกระโจมฝิ่น ภายในมีหุ่นจำลองผู้ฝิ่น คุณพัชรชี้เล่าว่า ช่วงแรกขาดเงินทุนจึงใช้ดินปั้นหุ่น แต่ไม่คงทน ต่อมาจึงใช้เรซินปั้นแทน ภาพวาดปฏิทินเกษตรของชาวเขาวชิรวิทยายองฝิ่น เครื่องมือเกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวฝิ่น อาทิ มีดกรี๊ด เครื่องปักฝิ่น เครื่องมือเกี่ยวกับการสูบฝิ่น อาทิ กลองเก็บฝิ่นที่ทำจากวัสดุต่าง ๆ เป้ง (ตุ่มน้ำหนักที่ใช้ขังฝิ่น) เสื้อนอนสูบฝิ่น กลองสูบฝิ่น หมอน ชาวของเกี่ยวกับฝิ่นเหล่านี้ได้โยงไปสู่เรื่องราวเบื้องหลัง เช่น ทำให้ผู้ชมทราบว่ามี 1 กิโลเมตร ต้อง

ก็ลดจากผืนถึง 3,000 ผล การทำลูกเป่งทองมีรัฐรับรอง และมีตราประทับหมอนที่ทำจากครามก็แข็งแรง เมื่อสูบผืนเข้าไปแล้ว ผู้สูบจะรู้สึกว่ามันหนักที่แข็ง จะหนักเหมือนเปลี่ยน รูลๆ

อย่างไรก็ดีเมื่อมีการปรับปรุงการจัดแสดงใหม่ ได้เพิ่มนิทรรศการที่ผู้ชมเคยสอบถามและสนใจเข้าไป อาทิ เรื่องของกะเหรี่ยงคอยาว ปลาบึก รวมถึงเรื่องของพันธุ์เห็ดใน อาทิ มอร์ฟีน เห็ดโรฮิน ก่อนออกจากพิพิธภัณฑ์มีมุมให้ผู้ชมประทับตราหน้ารักๆ ของพิพิธภัณฑ์ลงในโปสเตอร์ที่ทางพิพิธภัณฑ์แจกให้ พร้อมมีสมุดให้แสดงความคิดเห็น

“ฉันไม่ชอบพิพิธภัณฑ์ของเธอเลย เพราะเธอเอาเรื่องที่ไม่ดีมาทำได้น่าสนใจ” เป็นข้อคิดเห็นของผู้ชม ไม่แน่ใจว่าเป็นคำชมหรือไม่ แต่คุณพีรียบอกว่าถ้าประโยคนี้ไม่ได้เคยลืม

การประเมินผลการจัดกิจกรรม

การประชุมเครือข่ายเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ครั้งที่ 1

25 - 27 พฤศจิกายน 2548

ณ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

ภายหลังการจัดประชุมเครือข่ายเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ครั้งที่ 1 ศูนย์ฯ ดำเนินการประเมินผลด้วยแบบสอบถามเกี่ยวกับกระบวนการและเนื้อหาในการจัดประชุมฯ สำหรับการประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของกิจกรรม และนำไปสู่การปรับปรุงรูปแบบและเนื้อหาในการจัดกิจกรรมในภูมิภาคอื่นๆ ต่อไป ผู้ตอบแบบสอบถามมีจำนวน 24 คน หรือร้อยละ 87.50 ของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด

ผลของการประเมินอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ โดยสามารถแบ่งเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

- การบรรลุความต้องการของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม คือ ร้อยละ 91.60
- เนื้อหาการบรรยายของวิทยากร ระดับความพึงพอใจสูงสุดในหัวข้อ “พิพิธภัณฑ์เลี้ยงตัวเองได้จริงหรือ” คิดเป็นร้อยละ 95.80
- การซักถามและอภิปราย ระดับความพึงพอใจสูงสุดในหัวข้อ “จัดแสดงง่ายตามพื้นบ้าน” และ “ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้ไม่แพ้นักวิชาการ” คิดเป็นร้อยละ 83.20
- สถานที่จัดงาน เอกสารประกอบการประชุม และอาหารเครื่องดื่ม คิดเป็นร้อยละ 95.00

นอกจากนี้ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากแบบสอบถามยังแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ที่ผู้เข้าร่วมประชุมได้รับเพิ่มเติม เช่น

■ ความคิดเห็น

“ได้รับความรู้ และได้รับประสบการณ์จากผู้ทำพิพิธภัณฑ์ และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ของตนเอง”

“เข้าใจตัวเองมากขึ้น”

“การรับรู้ถึงสภาพปัญหาต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์ วิธีปฏิบัติในการทำงานให้ประสบผลสำเร็จ และได้สมาชิกพิพิธภัณฑ์เพิ่มมากขึ้น ปัญหาไม่ได้มีเพียงที่ใดที่หนึ่ง ต้องช่วยกันแก้ไข / กำลังใจ”

“ควรจัดประชุมไปเรื่อยๆ มีประโยชน์มากกับพิพิธภัณฑ์ฯ”

“เห็นถึงความเหนื่อยยากลำบากในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ ต้องมีใจรัก มีความอดทนอย่างมาก มีแรงจูงใจให้คิดทำงาน มีกำลังใจในการทำงาน และได้รู้ในสิ่งที่ไม่รู้ว่ามีสถานที่สำคัญๆ ที่แสดงถึงความเจริญในอดีตถึงปัจจุบัน”

“ทำให้มีโอกาสได้เรียนรู้จากคนทำงานพิพิธภัณฑ์ที่หลากหลายสามารถนำสิ่งที่ได้จากเวทีเรียนรู้ไปปรับใช้ได้หลายเรื่อง และเติมพลังที่จะกลับไปทำงานต่อเพื่ออยู่กับสภาพความเป็นจริง”

■ ข้อเสนอแนะ

“ควรจะมีการประเมินผลงานติดตามการทำงานในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของแต่ละแห่ง เวทีการขับเคลื่อนการดำเนินงานไปอย่างไร”

“แต่ละพิพิธภัณฑ์นำผลงานมาแสดงบ้าง (ภาพถ่าย) เพื่อได้ทราบผลงานชิ้นสำคัญๆ”

“เนื่องจากทางพิพิธภัณฑ์วัดคงคาราม เกี่ยวกับด้านวัตถุไม่มีปัญหา แต่เกี่ยวกับการวิจัยสืบค้าข้อมูลต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นยังไม่ได้ดำเนินการ หลังจากอบรมแล้วมีแนวคิดดำเนินการ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ อยากให้ทางศูนย์ฯ จัดวิทยากรการวิจัยไปเป็นที่เลี้ยง”

“ควรมีการพูดคุยถึงแนวทางการเชื่อมเครือข่ายที่เป็นรูปธรรม”

“ขอความกรุณาควรจัดสัมมนาต่อเนื่องเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ ทุกๆ ภาค”

“ควรจัดกิจกรรมอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อจะได้ทราบความเคลื่อนไหวกันบ้าง”

ภาคผนวก ก.

การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

(ภาคเหนือ)

วันที่ 3 - 5 กุมภาพันธ์ 2549

วัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง

**การประชุมเชิงปฏิบัติการ
เพื่อการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ครั้งที่ 2
(ภาคเหนือ)
ณ วัดโหล่นหินหลวง จังหวัดลำปาง
วันที่ 3 – 5 กุมภาพันธ์ 2549**

1. หลักการและเหตุผล

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรเป็นองค์กรของรัฐที่ดำเนินงานด้านวิชาการ เพื่อสร้างแหล่งข้อมูล พัฒนา และเผยแพร่ความรู้ด้านมานุษยวิทยาให้แก่วิชาการและสาธารณชน โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นโครงการหนึ่งของศูนย์ ซึ่งอยู่ระหว่างการดำเนินงานระยะที่ 2 และได้จัดทำโครงการการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เป็นการให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการทำงานพิพิธภัณฑสถาน และสร้างเวทีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเรียนรู้วิธีการทำงานพิพิธภัณฑสถานที่แตกต่างกันในแต่ละแห่ง

การประชุมจะเน้น

- ❖ การนำเสนอความรู้และทักษะพื้นฐานในการทำงานพิพิธภัณฑสถานใน 3 ด้าน ได้แก่ การอนุรักษ์วัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถาน การวิจัยท้องถิ่นและการนำมาใช้ในงานพิพิธภัณฑสถาน และการร่วมมือกับชุมชนเพื่อสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถาน การนำเสนอประกอบด้วยการใช้ความรู้เบื้องต้น และการฝึกปฏิบัติเพื่อให้นำไปใช้ได้จริง
- ❖ การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้และประสบการณ์การดำเนินงาน ข้อจำกัดและการแก้ไข
- ❖ กระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติงานเห็นแนวทางการคิด และการทำงาน ที่จะสามารถนำไปประยุกต์กับพิพิธภัณฑสถานของตน

รูปแบบของการประชุม จะมีการบรรยาย และการทำงานกลุ่ม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนอย่างมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนระหว่างพิพิธภัณฑสถานต่างๆอย่างเต็มที่ระหว่างผู้ปฏิบัติงานที่อยู่ต่างพื้นที่กัน

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อสร้างเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ที่ทำงานพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น
- 2.2 เพื่อพัฒนาทักษะพิพิธภัณฑสถานปฏิบัติการ และเรียนรู้ลักษณะการทำงานที่แตกต่างในแต่ละพิพิธภัณฑสถาน
- 2.3 เพื่อติดตาม ประเมินผล และเสริมสร้างแนวร่วมในเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น
- 2.4 เพื่อปรับปรุงข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานที่เข้าร่วมการประชุม

3. กำหนดการ

วันพฤหัสบดีที่ 2 กุมภาพันธ์ 2549

เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ต้อนรับผู้ร่วมประชุมบางส่วนที่เดินทางมาถึงศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องดินเผา จ.ลำปาง

วันศุกร์ที่ 3 กุมภาพันธ์ 2549

- 08.00 ออกเดินทางจากที่พักสู่วัดโหล่หินหลวง
- 08.30 – 09.00 น. รับประทานอาหารเช้า / ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนที่เหลือเดินทางมาสมทบที่วัดโหล่หินหลวง
- 09.15 – 09.30 น. ผู้อำนวยการฯ เปิดการประชุม และแนะนำโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาและรูปแบบการประชุมเครือข่าย
- 09.30 – 09.50 น. คุณทรงศักดิ์ แก้วมูลกล่าวต้อนรับ และกล่าวถึงการทำงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของชุมชนโหล่หินและศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- 10.30 – 10.45 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.45 – 12.00 น. ผู้เข้าร่วมประชุมสัมภาษณ์กันและกัน เพื่อแนะนำพิพิธภัณฑ์จากข้อมูลที่สัมภาษณ์ พร้อมฉายสไลด์
- 12.00 – 13.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00 – 14.00 น. ชุมชนและชาวบ้านจะสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ได้อย่างไร
วิทยากร คุณเรียม พุ่มพงษ์แพทย์ กลุ่มวิจัย สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
ผู้ดำเนินรายการ ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- 14.00 – 14.30 น. ชาวบ้าน/เยาวชนบ้านโหล่หินนำชมสถาปัตยกรรมและหอพิพิธภัณฑ์ฯ
- 14.30 – 14.45 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 14.45 – 16.00 น. ทำงานกลุ่มในการนำเสนอแนวทางและกิจกรรมที่จะสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์
- 16.00 – 17.00 น. แต่ละกลุ่มนำเสนองานประมาณ 15 นาที
- 17.30 – 18.00 น. รับประทานอาหารเย็น ผู้เข้าร่วมประชุมเดินทางกลับที่พัก

วันเสาร์ที่ 4 กุมภาพันธ์ 2549 : “เห็นของ ต้องเห็นคน”

- 08.00 น. ผู้ร่วมประชุมเดินทางออกจากที่พักสู่วัดโหล่หินหลวงและรับประทานอาหารเช้า
- 08.45 – 09.00 น. ผู้อำนวยการฯ กล่าวถึงกระบวนการปฏิบัติการประจำวัน : วัตถุประสงค์และกิจกรรม
- 09.00 – 09.30 น. เราดูความเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอะไร
วิทยากร ผศ.สุภาพรณ จินตามณีโรจน์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 09.30 – 10.15 น. ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้
วิทยากร คุณวีระพงษ์ กังวานนวกุล โครงการศึกษา “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม-วัฒนธรรมผ่านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กรณีศึกษากลุ่มน้ำแม่ลาวตอนบน จ. เชียงราย”
ผู้ดำเนินรายการ จุฑามาศ ลัมรัตนพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- 10.15 – 10.30 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.30 – 11.15 น. สิ่งของเล่าถึงประวัติชีวิตชุมชนอย่างไร
วิทยากร คุณทรงศักดิ์ แก้วมูล พิพิธภัณฑ์วัดโหล่หินหลวง
ผู้ดำเนินรายการ อาจารย์ปราโมทย์ รักตติณรงค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

- 11.15 – 12.00 น. “เห็นของ ต้องเห็นคน” จากวัตถุในพิพิธภัณฑ์วัดไหล่หินหลวง
ปฏิบัติการกลุ่มเพื่อการสืบค้นประวัติวัตถุและเรื่องเล่าเกี่ยวกับท้องถิ่น
- 12.00 – 13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00 – 13.30 น. ทักษะศึกษาศาสตร์บูรณาการ
- 14.00 – 17.00 น. ทำงานกลุ่มในการเก็บข้อมูลและเตรียมการนำเสนอผลงาน
- 17.00 – 17.30 น. นำเสนอผลงาน (2 กลุ่ม)
- 17.30 – 18.15 น. รับประทานอาหารเย็น
- 18.15 – 18.45 น. นำเสนอผลงาน (2 กลุ่ม)
- 19.00 น. เดินทางกลับที่พัก

วันอาทิตย์ที่ 5 กุมภาพันธ์ 2549

- 08.00 น. ผู้ร่วมประชุมเดินทางออกจากที่พักวัดไหล่หินหลวงและรับประทานอาหารเช้า
- 08.45 – 09.00 น. ผู้อำนวยการฯ กล่าวถึงกระบวนการปฏิบัติการประจำวัน : วัตถุประสงค์และกิจกรรม
- 09.00 – 10.20 น. การอนุรักษ์วัตถุที่ชาวบ้านควรรู้และทำได้
วิทยากร อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
- 10.15 – 10.30 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.30 – 12.15 น. ฝึกปฏิบัติการอนุรักษ์วัตถุบางประเภท
- 12.15 – 13.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00 – 14.30 น. ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการประชุม แนวทางการทำงานเครือข่าย
และสรุปการประชุม
- 14.30 ปิดการประชุม

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 4.1 ผู้รับผิดชอบหรือผู้ที่ปฏิบัติการในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้เนื้อหาความรู้และทักษะ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์
- 4.2 ได้รู้จักเพื่อนชาวพิพิธภัณฑ์ใหม่ๆซึ่งจะเป็นเครือข่ายในการสร้างความเข้มแข็งให้กับการดำเนินงานต่อไป
- 4.3 ได้แนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาและรูปแบบการประชุมเครือข่ายในครั้งต่อไป ให้มีความเหมาะสมและสนองตอบความต้องการได้เต็มที่ขึ้น
- 4.4 ข้อมูลและความเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ที่เข้าร่วมประชุมเครือข่าย เพื่อประชาสัมพันธ์ในเว็บและจุลสารของศูนย์ฯ

ก้าวไปด้วยกัน

จุฬารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑสถานมานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 เมษายน - มิถุนายน 2549

วิ หรือ ตาลปัตร
ใช้ประกอบพิธีสงฆ์
วัดโสมนัสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

เกร็ดความรู้...พิพิธภัณฑสถาน

ชุมชนและชาวบ้าน

จะสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานได้อย่างไร¹

คุณเรียน พุ่มพวง แพทย์
กลุ่มวิจัย ลำห้วยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

การเป็นอาสาสมัครนั้นไม่ใช่เรื่องยาก แต่ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายที่ใครๆ จะเป็นได้ ทำอย่างไรจึงจะมีอาสาสมัครมาช่วยงานพิพิธภัณฑสถานคุณเรียน พุ่มพวง แพทย์ได้เล่าประสบการณ์ในฐานะบุคลากรของรู้ที่ต่อเนื่องเกี่ยวกับงานอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้ผู้ทำงานพิพิธภัณฑสถานได้ย้อนกลับมามองและปรับปรุงให้เข้ากับการทำงานของตน

คุณเรียนให้คำจำกัดความไว้ว่า อาสาสมัครคือ บุคคลที่ทำหน้าที่ให้บริการให้การช่วยเหลือ โดยปราศจากสินจ้าง เพราะเป็นการทำงานด้วยความสมัครใจ ต้องมีจิตอาสา สิ่งสำคัญสำหรับผู้ที่จะเป็นอาสาสมัครจะต้องเป็นผู้เสียสละทั้งกำลังกาย กำลังใจ บางคนต้องเสียสละทรัพย์สินด้วยความเต็มใจ อาสาสมัครจะต้องมีความประสงค์ตรงกันคือ **การทำงานเพื่อส่วนรวม**

อาสาสมัครบ้านเรามีหลายรูปแบบ แต่ไม่รู้กันว่าบุคคลเหล่านี้คืออะไร เรียกว่าอะไร เช่น ผู้ที่มาช่วยงานวัด เด็กที่ช่วยงานครู ผู้ที่ช่วยในงานบรรลูละหมาลัยเรียกว่าอาสาสมัคร อาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานบ้านเราที่เป็นรูปแบบทางการก็คือ อาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ทำมานานกว่า 30-40 ปี และทำกันอย่างเป็นระบบ อาสาสมัครที่นั่นล้วนเป็นชาวต่างชาติ จากยุโรป อเมริกา จีน ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น แต่ทำไมถึงไม่มีอาสาสมัครไทย

คุณเรียนเริ่มจากคำถามที่ว่าทำไมถึงจะได้อาสาสมัคร ใครจะเป็นอาสาสมัคร เราจะรู้ได้อย่างไรว่าใครอยากเป็น คนรอบตัวเรามีมากมาย แต่ไม่ใช่

¹เรียบเรียงโดย สรียา คำเมือง นักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

อาสาสมัครเพราะไม่รู้ที่เราทำอะไร เราก็ต้องประชาสัมพันธ์ให้รู้จักงานเรา เริ่มจากการรับสมัครสมาชิกพิพิธภัณฑสถานให้รู้ข่าวสาร ข่าววันๆจะได้กลุ่มคนที่สนใจเรา รู้จักเราผ่านข่าวสารจากหนังสือจากข่าวสารจากกิจกรรมกับเรา ไปทัศนศึกษาบ้างเพื่อสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มสมาชิกโดยใช้กิจกรรม เมื่อได้ทำร่วมกัน จะทำให้สมาชิกเห็นจุดประสงค์เดียวกัน เห็นเราทำงานก็จะเข้ามามีส่วนช่วย อยากจะเป็นอาสาสมัครขึ้นมา เมื่อได้เข้ามาชมกิจกรรมกับเราบ่อยขึ้น ได้ฟังเราเล่าหลายๆ เรื่อง ก็อยากจะทำให้คนอื่นฟังกลายเป็นอาสาสมัครนำชมโดยไม่รู้ตัว

สิ่งสำคัญคือ **การให้ความรู้** การจะทำให้ทางอาสาสมัครพิพิธภัณฑสถานรู้ไปได้จะต้องประกอบด้วย **1. ทรัพยากร** ก็คือวัตถุดิบของในพิพิธภัณฑสถาน **2. คน** ก็คืออาสาสมัครที่มาร่วมงานกับเรา และ **3. ความรู้ทางวิชาการ** ใช้เวลาในห้องเรียนน้อยๆ แต่พอออกไปดูเยอะๆ อย่างเช่น เรื่องพระพุทธรูป นอกจากพาไปดูตามสถานที่จริงแล้ว เรายังพาไปดูกรรมวิธีการผลิตเพื่อให้รู้มูลเชิงลึกเหล่านั้นจะทำให้เกิดกระบวนการเป็นอาสาสมัครขึ้นมา พิพิธภัณฑสถานทำได้เพียงให้ความรู้ แต่ผู้ชมจะต้องให้อาสาสมัครเข้ามา พิพิธภัณฑสถานทำได้เพียงถวายนิทรรศการให้อาสาสมัครนำชมก็จะไม่เกิด

ท้ายที่สุดงานอาสาสมัครจะเกิดได้เราต้องถามตัวเองว่าอยากทำอะไร และขอสำคัญคือ เราต้องเริ่มด้วยตัวเราเอง งานอาสาสมัครเป็นงานที่ยาก แต่ไม่ยากที่จะปฏิบัติ ต้องใช้ความอดทน ใช้เวลา เหมือนดัง กล้วยไม่ออกดอกช้า ฉะนั้น อาสาสมัครเป็นไปฉันนั้น แล้วท่านล่ะ อาสาสมัครยัง!

ข้อสังเกตจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน กรณีชุมชนไหล่หิน จ.ลำปาง¹

ศ.สุภาภรณ์ จินดาณีนโรจน์
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

เมื่อพูดถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือประวัติศาสตร์ชุมชน หลายคนมักจะนึกว่าเป็นเรื่องยากเกินความสามารถที่คนทั่วไปจะทำได้ แต่ในความเป็นจริงการสืบค้น หรือการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นเรื่องที่คุณคนสามารถลงทำและฝึกฝนได้ บทความนี้จะนำเสนอวิธีการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ของอาจารย์สุภาภรณ์ ในการศึกษาชุมชนไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ซึ่งอาจารย์ได้แนะนำและบอกเล่าถึงวิธีการทำงานเบื้องต้นไว้อย่างน่าสนใจ

¹เรียบเรียงโดย จุฑามาศ ลัมรัตนพันธุ์ นักวิจัยภาคสนาม โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

การศึกษาของอาจารย์สุภาภรณ์เริ่มต้นด้วยการสำรวจพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนว่า มีอะไรที่เป็นของดั้งเดิมบ้าง อะไรที่กำลังเปลี่ยนแปลง และอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เพื่อให้เข้าใจภาพรวมของชุมชน โดยมีแผนที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการอธิบายลักษณะทางกายภาพของชุมชน สำหรับแผนที่ที่ใช้ก็ทั้งแผนที่ในมาตราส่วน 1 : 50,000 ของราชการและแผนที่เก่าของชุมชน ข้อดีของการใช้แผนที่คือ สามารถอธิบายลักษณะทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่อชุมชน รวมถึงรูปแบบความสัมพันธ์ของชุมชนกับสภาพภายนอกชุมชนได้อย่างชัดเจน ในกรณีของชุมชนไหล่หินพบว่า ลักษณะเส้นทางน้ำของแม่น้ำยาวที่เปลี่ยนไป ทำให้ภูมิสัมพันธ์ที่ชุมชนไหล่หินมีต่อชุมชนภายนอกเปลี่ยนแปลงไป ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อการดำรงชีวิต และการทำหากินของชาวไหล่หิน

นอกจากจะทำการสำรวจพื้นที่ชุมชนไหล่หินอย่างละเอียดแล้ว การสำรวจพื้นที่รอบนอกของชุมชนไหล่หินเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะการที่เราจะเข้าใจพื้นที่ภายใน (ชุมชนไหล่หิน) ได้ดีนั้น เราต้องเข้าใจพื้นที่รอบๆ ชุมชนนั้นด้วย เพราะทุกพื้นที่ที่มีความเกี่ยวโยงกัน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนไหล่หินเป็นชุมชนที่ห่างจากตัวเมืองลำปาง 24 กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอเกาะคา 7 กิโลเมตร ลักษณะดังกล่าวทำให้ชุมชนไหล่หินเกิดการเปลี่ยนแปลงชุมชนได้ช้ามาก และด้วยชุมชนอยู่ใกล้กับตัวอำเภอเกาะคา มากกว่าอำเภอเมือง ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงในอำเภอเกาะคาจึงส่งผลกระทบต่อ

โดยตรงกับชุมชน ดังจะเห็นได้จากโครงการตั้งโรงงานทำน้ำตาลที่ตัวอำเภอเกาะคา เพราะในช่วงหนึ่งชาวบ้านหลบหนีเริ่มปลูกอ้อยเพื่อขายให้โรงงานน้ำตาลมากขึ้น ส่งผลให้ฐานะของชาวโหลหนีขึ้น การเกิดขึ้นของโรงงานน้ำตาลทำให้มีการวางระบบการขนส่งไปยังชุมชนต่างๆ ที่ปลูกอ้อย มีการอพยพคนจากที่อื่นเข้ามาเป็นแรงงานในโรงงานมากขึ้น ส่งผลทำให้เกิดชุมชน เกิดตลาด เกิดการสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานขึ้น เช่น โรงพยาบาล โรงเรียนอนุบาล

นอกจากการสำรวจพื้นที่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแล้ว การศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะของชุมชนก็มีความสำคัญไม่น้อย ในกรณีชุมชนโหลหนีมีโบราณและคัมภีร์มากมายถือเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ รวมถึงคำบอกเล่าและคำสัมภาษณ์ของชาวบ้าน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นแหล่งข้อมูลชั้นดีที่ผู้ศึกษาควรได้อ่านและเก็บข้อมูล เพราะข้อมูลที่ได้อาจเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ทำให้เข้าใจความเป็นมาของชุมชน ระบบเศรษฐกิจ (การประกอบอาชีพ) วิถีชีวิตของผู้คน ระบบความเชื่อ ความศรัทธา (วิถีคิด) ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน (วิถีปฏิบัติของคนในชุมชน) สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งสิ้น

เชื้อเพื่อภาพประกอบโดย ผศ.สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

แหล่งข้อมูลของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกประการหนึ่ง ได้แก่ วัตถุสิ่งของที่ทางชุมชนมีอยู่ โดยเฉพาะวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ ของเก่าในพิพิธภัณฑ เป็นสิ่งที่น่าสนใจนำไปสู่การตั้งคำถามเพื่อการศึกษาคนควา ต่อได้ อาทิเช่น กลองยาสูบ (มูยา) ที่ให้ทราบว่า เมื่อก่อนคนในชุมชนโหลหนีนิยมสูบบุยา มีการปลูกยาสูบไว้ใช้เอง มีการทำกลองยาสูบ มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกลองยาและใบยากันระหว่างคนในชุมชนและคนนอกชุมชน หรืออุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงช้างก็บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ และเมื่อศึกษาเอกสารเพิ่มเติมพบว่า ในช่วงเวลาที่ชุมชนโหลหนีมีการเลี้ยงช้างนั้น เป็นช่วงที่ทางรัฐไทยเปิดให้บริษัทจากต่างประเทศ (บริษัทบอมเบย์เบอร์มา) เข้ามาทำลัมปทานป่าในภาคเหนือ หลักฐานสำคัญที่ทำให้ข้อมูลนั้นน่าเชื่อถือคือ บ้านที่เป็นอดีตที่ทำการของบริษัทบอมเบย์เบอร์มาในเขตอำเภอเมืองลำปาง

จากตัวอย่างวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นข้างต้นทำให้เห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่มีรูปแบบตายตัว ผู้ศึกษาสามารถเลือกใช้วิธีการศึกษาที่หลากหลายให้เหมาะสมกับลักษณะของข้อมูลที่มาจากการตั้งข้อสังเกต หนึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต้องอาศัยระยะเวลาและความร่วมมือของชุมชน นอกจากนี้หากผู้ศึกษาเป็นคนในชุมชน การเข้าถึงข้อมูลเป็นเรื่องที่ทำได้สะดวกมากขึ้น ผู้ศึกษาที่เป็นคนในชุมชนจะได้เปรียบเรื่องการเข้าถึงแหล่งข้อมูล ดังนั้นการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนจึงไม่ใช่เรื่องที่เกิดความสามารถของคนทั่วไปที่มีความตั้งใจจะศึกษา

ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้

คุณวีระพงษ์ กังวานนกุล
โครงการศึกษา “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม-วัฒนธรรมผ่าน
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กรณีศึกษากลุ่มแม่ลาวตอนบน จังหวัดเชียงราย”

ในการเสวนาหัวข้อ “ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้” คุณมีมานุษยวิทยาสรีนธรได้เชิญคุณวีระพงษ์ กังวานนกุล ผู้มีประสบการณ์ในการทำงานกับชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนเผ่าคนแคในจังหวัดเชียงราย มาพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน การเก็บข้อมูล และการแสวงหาความร่วมมือกับชาวบ้านในการสืบค้นความรู้ที่เคยอยู่ในความทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่มาเผยแพร่ให้กับชุมชน

คุณวีระพงษ์ได้เล่าประสบการณ์การทำงานกับชาวบ้านและชุมชนในฐานะของ “เขยเชียงราย” หรือที่คุณวีระพงษ์เรียกตัวเองว่าเป็น “คนในที่มาจากภายนอก” ในตลอดระยะเวลา 10 ปีคุณวีระพงษ์ได้ทำงานกับกลุ่มผู้อาวุโสในเผ่าสราย บทบาทในระยะเวลาแรกของการทำงานของคุณวีระพงษ์คือการเป็นเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ซึ่งลักษณะการทำงานแบบงานสังเคราะห์ ให้ลักษณะการให้ของหรือแจกของ พร้อมไปกับการเริ่มทำงาน

¹เรียบเรียงโดย ขาววิทย์ ตีระประเสริฐ นักวิจัยโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
ศูนย์มานุษยวิทยาสรีนธร

กับเด็ก ๆ แต่เมื่อคุณวีระพงษ์ได้ลองทำงานได้สักระยะหนึ่ง กลับพบว่าบทบาทของเด็กรู้จัก ๆ ไม่ค่อยมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้มากนัก คุณวีระพงษ์จึงเริ่มมาทบทวนและศึกษาพบว่า กลุ่มผู้เฒ่าเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพและได้รับการยอมรับนับถือในชุมชน

การทำงานจะต้องใส่ใจในมุมมองแตกต่างและหลากหลายมิติ ซึ่งจะแตกต่างจากการทำงานแบบแยกส่วนในระบอบราชการ คุณวีระพงษ์เริ่มต้นจากการพูดคุย จนเริ่มมีความอยากรู้อยากเห็นเรื่องราวในอดีตที่กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าให้ฟัง ประสบการณ์ของผู้เฒ่าแต่ละคนจะแตกต่างกันไป แต่สิ่งที่พบร่วมกันในการเล่าเรื่องคือ ความสุขจากการเล่น คุณอะไรที่เป็นสุข สนุกๆ เด็ดๆ ทุกคนจะชอบ รู้สึกมีชีวิตชีวา

ตัวอย่างการทำงานเก็บข้อมูลที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งได้แก่ การนำแผนที่ทางภูมิศาสตร์มาใช้ให้เป็นประโยชน์กับชุมชน โดยจากเดิมคนเผ่าคนแคจะรับรู้เรื่องราวที่เปลี่ยนไปเปลี่ยนไปในชุมชน แต่ไม่สามารถอธิบายถึงเหตุผลว่าเป็นไปอย่างไร การนำแผนที่มาใช้เป็นเสมือนการสะท้อนข้อมูลเหล่านั้นให้ชุมชนเห็นภาพรวมของความเปลี่ยนแปลง หลังจกเห็นข้อมูลมาจัดเรียงในปฏิทินหรรบปี ปฏิทินดังกล่าวจะสะท้อนความแตกต่างของกิจกรรมในแต่ละเดือน

ของปี และทำให้พบว่า

ข้อมูลในปีแรก แสดงให้เห็นว่ามีสิ่งใดเกิดขึ้นบ้าง จากนั้น

ข้อมูลในปีที่ 2 สะท้อนให้เห็นการปฏิบัติที่เหมือนหรือแตกต่างกันในปีแรก และ

ข้อมูลในปีที่ 3 นำไปสู่การวิเคราะห์สิ่งที่เปลี่ยนแปลง

และเมื่อชาวบ้านเห็นแผนที่บ่อยๆ ซ้ำๆ จนคุ้นตา ก็ทำให้มีโอกาสพูดคุยในเรื่องความเปลี่ยนแปลงเชิงภูมิประเทศ และนำไปสู่การพูดคุยเรื่องบ้านชุมชน

การทำงานกับคนเฒ่าคนแก่ เด็ก หรือกลุ่มพ่อบ้านแม่บ้าน ทำให้เรียนรู้พฤติกรรมที่แตกต่างของแต่ละคน และส่งผลต่อการออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับคนแต่ละกลุ่ม คุณวิระพงษ์จึงได้หยิบเรื่องราวของ **ของเล่นพื้นบ้าน** ขึ้นมาทำเป็นกิจกรรม โดยกิจกรรมดังกล่าวจะสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชน คือ กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ พ่อบ้านแม่บ้านน้อยชาย เด็กๆ อยากรู้เล่น อยากรู้กลอง จนนำไปสู่การเรียนรู้ผ่านเครื่องมือ เครื่องเล่น และเกิดเป็นความหมายที่มากกว่าของเล่น **พิพิธภักดีเล่นได้** จึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นตลาดทางเลือก เป็นสถานที่แบ่งปันความรู้

พิพิธภักดีเล่นได้ มีลักษณะเป็นสหกรณ์ในการจัดการรายได้ และการให้ความรู้ผ่านการทำกิจกรรมตามแต่ความถนัดของแต่ละคน ใครถนัดอะไรก็ทำอย่างนั้น พออยู่ถนัดทำของเล่นก็ทำของเล่น เด็กถนัดเล่นก็ทำให้เล่น ใครชอบถ่ายรูปก็ให้ถ่ายรูป ใครถนัดใช้คอมพิวเตอร์ก็ทำเว็บไซต์ **พิพิธภักดีเล่นได้** จึงอาจเป็นหนึ่งในรูปแบบการสร้างความร่วมมือ การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วม เกิดเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเป็นช่องทางหนึ่งของกิจกรรมที่ไ้เด็ก พ่อบ้านแม่บ้าน คนเฒ่าคนแก่ ได้ลงมือทำ ควบคู่มากับความสนุกสนานจากการเล่นของเล่นต่างๆ

เอื้อเพื่อภาพประกอบโดย คุณวิระพงษ์ กิ่งวานนนกุล

สิ่งของเล่าถึงประวัติชุมชนอย่างไร¹

ทรงศักดิ์ แก้วมูล
ปราโมทย์ ภักดีณรงค์

จากการทำงานร่วมกัน ระหว่าง พิพิธภักดี ใกล้เคียงกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ตลอดระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา ในฐานะแกนนำผู้ดูแล พิพิธภักดี คุณทรงศักดิ์ แก้วมูล และคุณปราโมทย์ ภักดีณรงค์ นักวิจัยภาคสนามของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้บอกเล่าถึงประสบการณ์การทำงาน กระบวนการที่ใช้ในการพัฒนาพิพิธภักดี ตลอดจนปัญหาและอุปสรรค ประสบการณ์การทำงานของพิพิธภักดีให้ลึกลงไปกว่านั้นจะเป็นตัวอย่างการทำงาน อีกบทหนึ่งที่ว่าพิพิธภักดีสามารถเรียนรู้ และนำไปปรับใช้ได้ตามสมควร

การทำงานของเรา² เริ่มต้นด้วยความพยายามจะจัดการกับวัตถุจำนวนมากที่อยู่ในพิพิธภักดี ด้วยการทำทะเบียนวัตถุ พร้อมกับการทำความเข้าใจกับชาวบ้านในชุมชนเกี่ยวกับงานพัฒนาพิพิธภักดี โดยที่เรามุ่งหวังว่าชาวบ้านในชุมชนให้สิ่งที่เราเข้าใจถึงบทบาทของพิพิธภักดีให้ลึกลงในฐานะของการเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ความพยายามดังกล่าวนำไปสู่การพาชาวบ้านบางส่วนไปศึกษาดูงานพิพิธภักดีแห่งอื่นทั้งในเขตภาคเหนือและภาคกลาง หลังจากการดูงานเราพยายามจะถ่ายทอดสิ่งที่ได้เรียนรู้มาให้กับชาวบ้านทุกคนด้วยการจัดทำ “ข่าวสารพิพิธภักดี” ซึ่งเป็นบทความที่พยายาม

¹เรียบเรียงโดย จุฬารัตน์ ลัมรัตนพันธุ์ นักวิจัยภาคสนาม โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภักดีท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

²“เรา” ในบทความนี้ หมายถึง คุณทรงศักดิ์ แก้วมูล และคุณปราโมทย์ ภักดีณรงค์

จะประชาสัมพันธ์และบอกเล่าความคืบหน้าของการทำงานของพิพิธภัณฑ์ให้กับชาวบ้านให้ทันทั่วไปได้รับรู้ “ข่าวสารพิพิธภัณฑ์” จะแจ้งให้กับเด็กนักเรียนของโรงเรียนวัดโหลหิน เพื่อนำข่าวสารจากพิพิธภัณฑ์กลับไปที่บ้าน

ในการดำเนินงานของเราทุกครั้งจะอาศัยการประชุมปรึกษาหารือกับคณะศรัทธาของวัดโหลหินหลวง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ของบ้านโหลหิน ที่มีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับงานของวัดและชุมชน ผลจากการประชุมคณะศรัทธามีมติให้คุณทรงศักดิ์เป็นผู้จัดการงานทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ ซึ่งคุณทรงศักดิ์ได้ขอคิดเกี่ยวกับประเด็นนี้ในเวลานั้นว่า การที่คณะศรัทธาจะมอบความไว้วางใจให้กับตนนั้น เป็นเรื่องที่น่ายินดีสำหรับตัวเอง เพราะเท่ากับว่าทุกคนเชื่อมั่นใจในการทำงาน และการพัฒนาจะสามารถทำได้อย่างรวดเร็ว แต่จะมีประโยชน์อะไรถ้าชาวบ้านไม่รู้ถึงถึงความจำเป็นของพิพิธภัณฑ์ร่วมกัน งานพัฒนาที่อยากเห็นทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมก็จะไม่เกิดขึ้น ดังนั้นการทำให้คนในชุมชนรู้สึกถึงความจำเป็นของพิพิธภัณฑ์ร่วมกันจึงเป็นแนวทางหลักที่เราใช้ปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานของเราในระยะต่อมา

ดังนั้นการทำงานในระยะที่ 2 จึงเน้นการทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น ด้วยการเก็บข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับผู้คน วิถีชีวิตของชุมชนในอดีต ที่เป็นประวัติศาสตร์ทางด้านการบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ วิธีการเก็บข้อมูลของเราตั้งจากการจดบันทึก การให้คนเฒ่าคนแก่เขียนความทรงจำลงบนกระดาษ การเล่าผ่านภาพถ่าย และการเก็บรวบรวมภาพถ่ายเก่า เราพบว่าวิธีการนี้สามารถสร้างความสนใจให้คนในชุมชนโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่เข้ามามีส่วนร่วมกับการทำงานของเราได้มากขึ้น แต่การทำงานของเราจึงจำกั้อยู่เฉพาะ

แฉวงของคนบางกลุ่มเท่านั้น ฉะนั้นทำอย่างไรที่จะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และแบ่งปันความทรงจำที่มีคุณค่าเหล่านี้ คำถามนี้จึงเป็นที่มาของการทำงานของเราในระยะต่อมา

ระยะที่ 3 ของการทำงาน เราพบว่า เราสามารถแบ่งปันความสูญเสียความทรงจำที่คุณค่าของคนแก่ให้กับคนทั่วไปในชุมชนได้ด้วยการจัดนิทรรศการ ประกอบกับช่วงเวลาที่มีการสวดเบิกในเทศกาลยี่เป็งของวัดโหลหิน เราจึงคิดว่า นี่เป็นโอกาสที่เราจะนำภาพถ่ายมาจัดนิทรรศการ เพื่อให้คนทั่วไปได้แบ่งปันประสบการณ์ร่วมกัน ดังนั้นนิทรรศการ **โหลหินในอดีต คุณค่าทางประวัติศาสตร์** จึงเกิดขึ้น และผลตอบรับที่เราได้รับเป็นสิ่ง

ที่เกินความคาดหมายของเรา มีคนจำนวนมากที่มาชมนิทรรศการ มีเสียงบอกเล่าถึงประสบการณ์ที่ร่วมสมัยกับภาพถ่าย มีเสียงหัวเราะ มีรอยยิ้มปรากฏบนใบหน้าของคนที่มาชม และที่สำคัญทำให้คนที่เห็นหลังให้กันสามารถมาจับมือกันได้อีกครั้ง สิ่งเหล่านี้คือ สิ่งตอบแทนที่มีค่าสำหรับการทำงานของเรา

ในตอนท้ายคุณทรงศักดิ์เปรียบเทียบการทำงานตลอดระยะเวลา 1 ปีของพิพิธภัณฑ์วัดโหลหินหลวงไว้ว่า เมื่อก่อนเราเป็นกับที่อยู่นิ่งแต่ในกะลาไม่รู้ว่าโลกกว้างใหญ่เพียงใด มาวันนี้พิพิธภัณฑ์มีความก้าวหน้า แต่ก็ได้คิดว่า นี่คือสิ่งที่ดีที่สุด ถึงตอนนี้จะไม่ใช่วัยที่แข็งแรง แต่เราก็เป็นกับที่พร้อมจะออกนอกกะลาไปเรียนรู้โลกกว้างได้อย่างไม่ย่อท้อ ยิ่งใคร วิธีการทำงานของเราเป็นเพียงการทำงานที่ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ใช่พิมพ์เขียวสำเร็จรูปสำหรับพิพิธภัณฑ์ใดๆ เราหวังว่า พิพิธภัณฑ์ที่สนใจจะนำเอาวิธีการทำงานของเราไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับการทำงานของพิพิธภัณฑ์เพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด

เห็นของ ต้องเห็นคน

จากวัตถุในพิพิธภัณฑวัตถุให้เล่นหลวง¹

เมื่อเดินเข้าไปดูในพิพิธภัณฑที่มีกำแพงสีขาวสิ่งของตั้งไว้อย่างบางแห่งอาจมีป้ายคำบรรยายบอกว่า คืออะไร กว้าง ยาว สูงเท่าไร ทำด้วยวัสดุอะไร ใช้ทำอะไร การบรรยายในลักษณะนี้ก็เป็นวิธีการมองหรือพูดถึงวัตถุแบบหนึ่งที่คุ้นหูคุ้นตากันอยู่ ว่าหากมองผ่านสายตาของวิชามานุษยวิทยาที่เล่นหลวง “มนุษย์” คือสาระสำคัญที่เราควรเอาใจใส่และเรียนรู้ทำความเข้าใจ การมองเห็นแต่เฉพาะ “วัตถุสิ่งของ” ยังไม่เพียงพอ หากมิได้มองเห็น “คน” และ “ชีวิตของคน” ที่ผูกพันเกี่ยวข้องกับสิ่งของนั้นไปพร้อมกันด้วย ฉะนั้น ทำอย่างไรสิ่งของจึงจะบอกเล่าถึงชีวิตคน และทำอะไรจึงจะนำเอาชีวิตคนใส่เข้าไปในสิ่งของได้

แนวคิดพื้นฐานดังกล่าวเป็นที่มาของกิจกรรมที่มีชื่อว่า **เห็นของ ต้องเห็นคน** จากวัตถุในพิพิธภัณฑวัตถุให้เล่นหลวง ในช่วงกล่าวนำกิจกรรม ดร.ปริตตา เจลินเฝ้า กอนันตกุล ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้ยกตัวอย่างคำบรรยาย “กระเจาไผ่หนึ่ง” ในพิพิธภัณฑที่หมู่บ้านจันทวี เขียนโดยคุณพรศิริ บุณเขตต์ ความว่า “... พอกับแม่สร้างตัวขึ้นมาจากงานหาเข้ากินค่า พ่อเคยเป็นอดีตทหารชั้นผู้น้อย แม่มีกระเจาไผ่ที่หนูเห็นวางดงมที่สุ่มในบรรดาของในพิพิธภัณฑ กระเจาไผ่ที่สวยงามเพราะสานลายพิกลและล้ำค่าในความรู้สึกลูกเมื่อฟังพ่อแม่เล่า ว่าเป็นกระเจาไผ่ทุกชุดยาก ที่แม่ใช้หาบผัก หาบขนมเงินขาย ...” การบรรยายแบบนี้อาจไม่ได้บอกรายละเอียด

¹เรียบเรียงโดย ศิริพร ศรีสินธุ์ไธสง นักวิจัย โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

รูปพรรณสัณฐานของวัตถุ แต่บอกเล่าถึงชีวิตของคน และสื่อให้เห็นว่ากระเจาไผ่มีความหมายต่อชีวิตคนอย่างไร

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ วั หรือ ตาลปัตร ในพิพิธภัณฑวัตถุให้เล่น เมื่อเห็นของที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน เราอาจเริ่มต้นด้วยการถามคำถามง่ายๆ ว่า “ใคร? - ทำอะไร? - ที่ไหน? - เมื่อไร? - ทำไม?” เพื่อทำความรู้จักกับของชิ้นนั้น เมื่อลองถามดูก็รู้ว่า ในอดีต “วั” เป็นของที่พระสงฆ์ใช้ในพิธีสวดเบิก พิธีนั่งสมาธิในคืนยี่เป็ง ปัจจุบัน ตาลปัตรแบบนี้ได้ใช้แล้ว คำถามคือ ทำไมจึงเลิกใช้ มีการเปลี่ยนแปลงอะไร เราอาจหาคำตอบได้ หากเชื่อมโยงกับเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ส่งผลต่อชีวิตของคนในท้องถิ่น ข้อมูลเหล่านี้อาจมีอยู่แล้วในชุมชน ในตัวคน ในตัวพ่อหลวง แม่หลวง เพียงแต่ยังไม่ได้มีการไปติดตามสอบถามและนำมาเรียบเรียงเชื่อมโยงกัน

หลังกล่าวแนะนำกิจกรรม มีการแบ่งกลุ่มย่อย 4 กลุ่ม ตามเรื่องราวของกลุ่มวัตถุ ได้แก่ 1) เครื่องใช้ในครัวเรือน 2) เครื่องมือการเกษตร 3) เครื่องมือเลี้ยงช้าง 4) อุปกรณ์การสุบยา เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีโอกาสพูดคุยสัมผัสภาษาชน สืบคนประวัติและเรื่องเล่าเกี่ยวกับวัตถุแต่ละกลุ่ม

โดยมีพ่อหลวง แม่หลวงจากบ้านเหลื้หันสละเวลามาเป็นวิทยการประจํากลุ่มหลังจากนั้น นํ้าข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงเป็นคำบรรยายสั้นๆ ที่สื่อให้เห็นถึงชีวิตคนในวัยตุลลิ่งของ นํ้าเสนอในที่ประชุมและส่งให้ที่มงานจัดทําเป็นตัวอย่างปายคำบรรยายแบบงายๆ สํ้าหรับต่งแสดงในพิพิธภัณฑ์

อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาเพียงบายนหนึ่ง คงไม่เพียงพอที่จะสืบค้นเรื่องราวจากวัยตุลลิ่งของไ้มากนัก กิจกรรมนี้คงทำได้ก็แต่เพียงแนะนํ้าให้รู้จักวิธีมองลิ่งของดวยสายตํ้าอีกแบบหนึ่ง ที่อาจช่วยให้เราเรียนรู้หรือบอกเล่าเรื่องราวที่แตกต่างไปจากที่เคยเล่าเคยรู้กันมา การได้ลงมือทํา ได้ลองสัมผัสภาษาเขียนเรียงคำบรรยายอาจะเป็นแนวทางให้ผู้ที่สนใจนํ้ากลับไปใช้ และช่วยย้ให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีเรื่องเล่าที่หลากหลายมากขึ้น ดวยเรื่องราวชีวิตคนหลายเรื่อง ดวยสุมลึ่งของคนหลายๆ คน จากหลายๆ กลุ่ม หากทําได้เช่นนั้นพิพิธภัณฑ์ก็สามารถแทรกเข้าไปอยู่ในชีวิต เข้าถึงหัวใจของคน และชวนให้ผู้คนอยากเข้ามามีส่วนร่วมหรือรู้สึกผูกพันกับพิพิธภัณฑ์มากยิ่งขึ้น

การอนุรักษ์วัตถุที่ชาวบ้านควรรู้และทําเองได้ : ฝักการอนุรักษ์วัตถุบางประเภท¹

อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท
มหาวิทยาลัยมหิดล

เนื่องจากวัตถุในพิพิธภัณฑ์เป็นของมีคุณค่า การเก็บรักษาอย่างถูกต้องจะช่วยให้วัตถุนั้นมีอายุยาวนานที่มากขึ้น ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ควรรระวัง ทั้งเรื่องของความชื้น แสง อุณหภูมิ ผู้เผลององ แผลง รวมถึงการหยิบจับ เพราะลิ่งเหล่านี้เป็นสําคัญที่ทำให้วัตถุเสื่อมสภาพ อาจารย์ประภัสสร ได้สําริวิธีการจัดเก็บและดูแลรักษาแบบงายๆ ที่ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถทําเองได้ และที่สำคัญยังเน้นหลักของความประหยัดและการประยุกต์ใช้ได้หลายโอกาส

¹เรียบเรียงโดย นวลพรรณ บุญธรรม นักวิจัยภาคสนาม โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

กรอบรูป

อุปกรณ์ กระดาษขานออย หรือแผ่นพีวีเอชบอร์ด คลิปหนีบกระดาษ
แผ่นใส

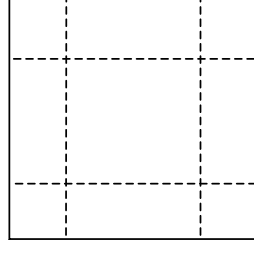

เริ่มด้วยการัดกระดาษขานออย หรือแผ่นพีวีเอชบอร์ด 2 แผ่น ให้มีขนาดเท่ากับกระดาษ A4 หรือตามขนาดของภาพที่จะเก็บ แผ่นแรกใช้เป็นแผ่นรองภาพ อีกแผ่นหนึ่งจะตรงกลางออกใช้เป็นกรอบภาพ กรอบมีความกว้างด้านละ 1 นิ้ว จากนั้นจึงนำแผ่นใสมาติดเข้ากับกรอบด้วยเทปกาว หน้าภาพที่ต้องการจะเก็บหรือจัดแสดงมาใส่ตรงกลางระหว่างแผ่นรองภาพกับกรอบ หากเป็นภาพที่จัดทำใหม่หรือต้องการจัดแสดงในระยะเวลาสั้นๆ สามารถหันแผ่นกรอบภาพด้านแผ่นใสให้อยู่ชิดกับภาพได้ แต่หากเป็นภาพเก่าควรหันกรอบด้านที่แผ่นใสห่างจากภาพ เพื่อให้มีพื้นที่ว่างระหว่างภาพกับพลาสติกป้องกันภาพและพลาสติกจะละลายติดกัน หากภาพที่จัดเก็บมีขนาดเล็กกว่ากรอบมาก ให้นำส่วนกลางของกระดาษขานออยหรือแผ่นพีวีเอชบอร์ดที่เจาะออกจากแผ่นกรอบมาหุ้มด้วยกระดาษสาสีต่างๆ เพื่อเพิ่มความงามให้กับแผ่นรองภาพ นำไปประกบด้านหลังภาพแล้วจึงนำภาพไปใส่ในกรอบ จากนั้นใช้คลิปหนีบหัวและท้ายของกรอบรูปด้านบนและล่างให้แน่นรอยเข้ากับคลิป แล้วจึงนำภาพไปแขวนในบริเวณที่ต้องการจัดแสดง

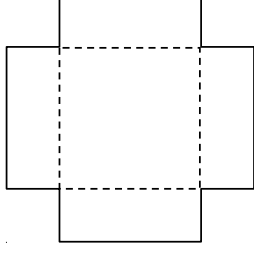

กล่อง

อุปกรณ์ แผ่นพีวีเอชบอร์ด เชือก ตู๊ดตู๋เจาะกระดาษ ดาโก
กล่องที่อาจารย์ประภัสสรแนะนำให้ทำขึ้นเป็นกล่องสารพัดประโยชน์ใช้เก็บวัตถุทางเอกสารและวัตถุ สามารถจัดวางได้ทั้งบนพื้นและแขวน มีวิธีทำง่ายๆ คือนำแผ่นพีวีเอชบอร์ดสี่เหลี่ยมที่ได้ตามใจชอบ ตัดให้เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือผืนผ้าขนาดเล็กลงใหญ่ตามต้องการ แล้ววัดจากเส้นขอบเข้ามาด้านละ 1.5 เซนติเมตรหรือตามความสูงของกล่อง (ตามภาพที่ 1) จากนั้นตัดมุมพีวีเอชบอร์ดออกทั้งสี่มุม

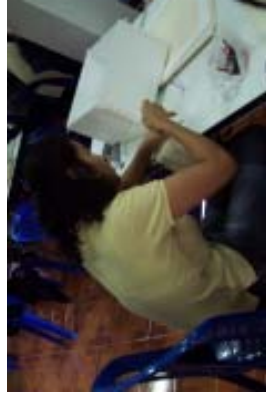

ภาพที่ 1

ภาพที่ 2

ใช้ตัดเตอร์กรีดเบาๆ ตามรอยเส้นประ (ระวังอย่าให้ขาด) แล้วจะรู้ที่ด้านข้างของถุงสี่ด้าน แล้วพับขึ้นตามรอยนั้น (ตามภาพที่2) จากนั้นนำเชือกมาร้อยตามรูที่เจาะไว้โดยใช้เชือกคล้องการผูกเชือกกรองเท้า การร้อยเชือกแบบนี้เหมาะกับการเก็บขวดแบบถาวร แต่ถ้าวัดต้องการเก็บขวดที่ชำรุดหรือไม่ต้องการหีบจับขวดก็ควรมัดเชือกแบบ เงื่อนกระดุกที่สามารถดึงเชือกแล้วทำให้กล่องกางออกได้อย่างง่ายดาย

แกนหมุนผ้า

อุปกรณ์ ผ้าด้ายดิบ ท่อ PVC เข็มและด้าย เอ็น

ผ้ามีคุณสมบัติที่ทำมาจากเส้นใยธรรมชาติทั้งจากพืชและสัตว์ นอกจากนี้ยังมีเส้นใยสังเคราะห์อื่นๆ ผ้าบางชิ้นมีการตกแต่งด้วยด้ายต่างๆ เช่น ทอง เงิน ฯลฯ ผ้าเสื่อมสภาพได้ง่ายทั้งจากความชื้น แสง และแมลง การจัดเก็บและจัดแสดงผ้าที่ไม่ถูกวิธีจะทำให้ผ้าเสื่อมสภาพได้ง่าย เช่น รอยขาดบริเวณที่เป็นรอยพับของผ้า ผ้าขาดเนื่องจากการถ่วงน้ำหนัก เป็นต้น

การเก็บรักษาผ้าและการจัดแสดงให้ถูกวิธีนั้นสามารถทำได้ง่ายๆ คือ นำท่อ PVC ตัดขนาดตามความยาวตามขนาดของผ้า มาหุ้มด้วยแผ่นฟองน้ำชนิดบาง แล้วใช้เส้นด้ายพันให้พองน้ำยัดติดกับท่อ PVC จากนั้นนำผ้าดิบมาเย็บหุ้มไว้อีกครั้งหนึ่ง ขั้นตอนสุดท้ายร้อยเชือกเอ็นกับท่อสำหรับแขวน หากต้องการ

จัดแสดงผ้าประเภทผ้าชิ้นก็สามารถเอาแกนนี้ไปสวมบริเวณส่วนหัวของผ้าได้เลย หากต้องการจัดแสดงผ้าเป็นผืนก็ให้ม้วนผ้าเข้ากับแกนแล้วปล่อยชายไว้ด้านหนึ่ง เมื่อเลิกจัดแสดงควรม้วนผ้าทั้งผืนแล้วหุ้มด้วยผ้าติดอีกท่อนหนึ่ง นำไปเก็บในที่ที่มีความปลอดภัยจากแสง ความชื้น และแมลง

นอกจากนี้อาจรายได้แนะนำวิธีการเก็บเหรียญโดยใช้ซองชนิดใส่สำหรับใส่ยา เพราะราคาถูก ดูแลรักษาง่าย และพลาสติกก็ไม่สามารถติดเหรียญเหมือนซองเก็บเหรียญที่ขายอยู่ทั่วไป ส่วนการจัดเก็บและการจัดแสดงวัตถุที่มีกลิ่นกลมนั้นอาจใช้ถุงทรายที่มีรูปแบบทั้งสี่เหลี่ยม และเป็นเส้นยาว นำมาวางรองวัตถุเหล่านั้นเพื่อให้วัตถุสามารถตั้งได้ และถุงทรายก็ยังใช้วางกันวัตถุในชั้นจัดเก็บเพื่อป้องกันวัตถุกระทบกันหรือกลิ้งตกลงมาด้วย

เนื้อหาในคอลัมน์นี้ เกิดความรู้...พิภักดิ์นี้ ฉบับนี้ สรุปจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น วัดไผ่ล้อมหลวง จังหวัดลำปาง ระหว่างวันที่ 3 - 5 กุมภาพันธ์ 2549 กองบรรณาธิการเห็นว่าเนื้อหาของการประชุมเชิงปฏิบัติการจะประโยชน์ต่อผู้ทำงานด้านพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางในการทำงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่อไป

การประเมินการประชุมเชิงปฏิบัติการ

เพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ครั้งที่ 2

ณ วัดไหล์หินหลวง จังหวัดลำปาง

วันที่ 3 – 5 กุมภาพันธ์ 2549

1. ความเป็นมา

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เมื่อวันที่ 3 – 5 กุมภาพันธ์ 2549 ณ วัดไหล์หินหลวง จ.ลำปาง โดยการประชุมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ 2 ทั้งนี้ เนื้อหาและแนวคิดในการประชุมมีลักษณะดังต่อไปนี้

- การนำเสนอความรู้และทักษะพื้นฐานในการทำงานพิพิธภัณฑ์ใน 3 ด้าน ได้แก่ การอนุรักษ์วัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ การวิจัยท้องถิ่นและการนำมาใช้ในงานพิพิธภัณฑ์ และการร่วมมือกับชุมชนเพื่อสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ การนำเสนอประกอบด้วยการให้ความรู้เบื้องต้น และการฝึกปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ได้จริง
- การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้และประสบการณ์การดำเนินงาน ข้อจำกัดและการแก้ไข
- กระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติงานเห็นแนวทางการคิด และการทำงาน ที่จะสามารถนำไปประยุกต์กับพิพิธภัณฑ์ของตน

รูปแบบของการประชุม เป็นการบรรยาย และการทำงานกลุ่ม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนอย่างมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนระหว่างพิพิธภัณฑ์ต่างๆอย่างเต็มที่ระหว่างผู้ปฏิบัติงานที่อยู่ต่างพื้นที่กัน นอกจากนี้ การเลือกสถานที่ในการจัดประชุมยังเป็น “กลยุทธ์” สำคัญในการทำงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล์หินหลวง การประชุมฯ แสดงให้ชุมชนเห็นถึงความสำคัญของกระบวนการทำงานพิพิธภัณฑ์ ซึ่งความร่วมมือจากชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญส่งเสริมให้พิพิธภัณฑ์มีการพัฒนามากยิ่งขึ้น

อนึ่ง วัตถุประสงค์สำคัญของการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ มีดังนี้

- 1) เพื่อสร้างเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ที่ทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
- 2) เพื่อพัฒนาทักษะพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการ และเรียนรู้ลักษณะการทำงานที่แตกต่างในแต่ละพิพิธภัณฑ์
- 3) เพื่อติดตาม ประเมินผล และเสริมสร้างแนวร่วมในเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
- 4) เพื่อปรับปรุงข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ที่เข้าร่วมการประชุม

2. กำหนดการ

รูปแบบและเนื้อหาในการประชุมจะแตกต่างกันไปในแต่ละวัน โดยสอดคล้องกับกลุ่มเนื้อหาต่างๆ ที่ได้อธิบายไปแล้วข้างต้น โครงการได้เชิญผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์ตามกลุ่มเนื้อหา ทำหน้าที่ให้ความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของนักวิชาการกับผู้เข้าร่วมประชุม และระหว่างผู้เข้าร่วมประชุมด้วยกันเอง กิจกรรมการประชุมในแต่ละลำดับเป็นแนวทางไปสู่การพัฒนาความสัมพันธ์ของผู้เข้าร่วมประชุม และสามารถนำไปสู่เครือข่ายการทำงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในอนาคต

เนื้อหาการประชุมในแต่ละวันปรากฏตามกำหนดการประชุม ดังนี้

วันศุกร์ที่ 3 กุมภาพันธ์ 2549

- 08.00 ออกเดินทางจากที่พักสู่วัดโหลหินหลวง
- 08.30 – 09.00 น. รับประทานอาหารเช้า / ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนที่เหลือเดินทางมาสมทบที่วัดโหลหินหลวง
- 09.15 – 09.30 น. ผู้อำนวยการฯ เปิดการประชุม และแนะนำโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาและรูปแบบการประชุมเครือข่าย
- 09.30 – 09.50 น. คุณทรงศักดิ์ แก้วมูลกล่าวต้อนรับ และกล่าวถึงการทำงานวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของชุมชนโหลหินและศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- 10.30 – 10.45 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.45 – 12.00 น. ผู้เข้าร่วมประชุมสัมภาษณ์กันและกัน เพื่อแนะนำพิพิธภัณฑ์จากข้อมูลที่มีสัมภาษณ์ พร้อมฉายสไลด์
- 12.00 – 13.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00 – 14.00 น. **ชุมชนและชาวบ้านจะสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ได้อย่างไร**
วิทยากร คุณเรียม พุ่มพวงษ์แพทย์ กลุ่มวิจัย สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
ผู้ดำเนินรายการ ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- 14.00 – 14.30 น. **ชาวบ้าน/เยาวชนบ้านโหลหินนำชมสถาปัตยกรรมและหอพิพิธภัณฑ์ฯ**
- 14.30 – 14.45 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 14.45 – 16.00 น. **ทำงานกลุ่มในการนำเสนอแนวทางและกิจกรรมที่จะสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์**
- 16.00 – 17.00 น. แต่ละกลุ่มนำเสนอผลงานประมาณ 15 นาที
- 17.30 – 18.00 น. รับประทานอาหารเย็น ผู้เข้าร่วมประชุมเดินทางกลับที่พัก

วันเสาร์ที่ 4 กุมภาพันธ์ 2549 : “เห็นของ ต้องเห็นคน”

- 08.00 น. ผู้ร่วมประชุมเดินทางออกจากที่พักสู่วัดโหลหินหลวงและรับประทานอาหารเช้า
- 08.45 – 09.00 น. ผู้อำนวยการฯ กล่าวถึงกระบวนการปฏิบัติการประจำวัน : วัตถุประสงค์และกิจกรรม
- 09.00 – 09.30 น. **เราดูความเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอะไร**
วิทยากร ผศ.สุภาพรณ จินตามณีโรจน์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 09.30 – 10.15 น. **ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้**
วิทยากร คุณวีระพงษ์ กังวานนวกุล โครงการศึกษา “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม-วัฒนธรรมผ่านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กรณีศึกษากลุ่มน้ำแม่ลาวตอนบน จ.เชียงราย”
ผู้ดำเนินรายการ จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธุ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- 10.15 – 10.30 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.30 – 11.15 น. **สิ่งของเล่าถึงประวัติชีวิตชุมชนอย่างไร**
วิทยากร คุณทรงศักดิ์ แก้วมูล พิพิธภัณฑ์วัดโหลหินหลวง
ผู้ดำเนินรายการ อาจารย์ปราโมทย์ รักตติณรงค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
- 11.15 – 12.00 น. **“เห็นของ ต้องเห็นคน” จากวัตถุในพิพิธภัณฑ์วัดโหลหินหลวง**
ปฏิบัติการกลุ่มเพื่อการสืบค้นประวัติวัตถุและเรื่องเล่าเกี่ยวกับท้องถิ่น
- 12.00 – 13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00 – 13.30 น. ทำนศึกษาศาลครุฑมหาป่า

- 14.00 – 17.00 น. ทำงานกลุ่มในการเก็บข้อมูลและเตรียมการนำเสนอผลงาน
17.00 – 17.30 น. นำเสนอผลงาน (2 กลุ่ม)
17.30 – 18.15 น. รับประทานอาหารเย็น
18.15 – 18.45 น. นำเสนอผลงาน (2 กลุ่ม)
19.00 น. เดินทางกลับที่พัก

วันอาทิตย์ที่ 5 กุมภาพันธ์ 2549

- 08.00 น. ผู้ร่วมประชุมเดินทางออกจากที่พักสู่วัดโหล่หินหลวงและรับประทานอาหารเช้า
08.45 – 09.00 น. ผู้อำนวยการฯ กล่าวถึงกระบวนการปฏิบัติการประจำวัน : วัตถุประสงค์และกิจกรรม
09.00 – 10.20 น. **การอนุรักษ์วัดอุทิศชาวบ้านควรรู้และทำได้**
 วิทยากร อาจารย์ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง
 สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
10.15 – 10.30 น. พักรับประทานอาหารว่าง
10.30 – 12.15 น. **ฝึกปฏิบัติการอนุรักษ์วัดอุทิศบางประเภท**
12.15 – 12.30 น. ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการประชุม แนวทางการทำงานเครือข่าย และ
 สรุปการประชุม และปิดการประชุม
12.30 น. รับประทานอาหารกลางวัน

3. การประเมินการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ

การประเมินจากผู้เข้าร่วมประชุม

ในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เมื่อวันที่ 3 – 5 กุมภาพันธ์ 2549 มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจากภาคเหนือเข้าร่วมประชุม 20 แห่ง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 1 แห่ง ซึ่งประกอบด้วยผู้เข้าร่วมประชุม 34 คน ศูนย์ฯ ได้แจกแบบประเมินผลการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการให้กับผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน โดยได้รับแบบประเมินผลคืน จำนวน 22 คน (หรือ 64.71% ของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด)

ข้อมูลทั่วไป

- เพศ เพศชาย (๕) 9 คน (40.9%) เพศหญิง (๑๔) 12 คน (54.4%) ไม่ตอบ 1 คน
-การเคยเข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการ ไม่เคย 14 คน (63.6%) เคย 7 คน (31.8%)
-การประสานความช่วยเหลือระหว่างพิพิธภัณฑ์ฯ เคย 7 คน (31.8%) ไม่เคย 15 คน (68.1%)
-เหตุผลตัดสินใจเข้าร่วมประชุมเครือข่าย
 สร้างพันธมิตรเครือข่าย 1 คน (4.5%)
 แลกเปลี่ยนประสบการณ์ 3 คน (13.6%)
 สนใจและอยากเพิ่มพูนความรู้ 5 คน (22.7%)
 อื่นๆ 1 คน (4.5%) มากกว่า 1 เหตุผล 12 คน (54.5%)
-การบรรลุความต้องการ
 บรรลุ 20 คน (90.9%) ไม่บรรลุ 1 คน (4.5%) ไม่ตอบ 1 คน
-ระยะเวลาที่ควรจัดการประชุม
 1-2 วัน; 6 คน (27.2%) 2-3 วัน; 15 คน (68.1%)
 3-4 วัน; - คน (0%) 4-5 วัน; 1 คน (4.5%)

-ความจำเป็นในการจัดครั้งต่อไป	จำเป็น 21 คน (95.4%)	ไม่จำเป็น 1 คน (4.5%)
-เครือข่ายมีส่วนช่วยผลักดันงาน	มาก 9 คน (40.9%)	ปานกลาง 2 คน (54.5%)
	น้อย - คน (0%)	ไม่ตอบ 1 คน

โดยภาพรวมแล้ว ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ผู้เข้าร่วมประชุมตัดสินใจเข้าร่วมประชุม เพื่อต้องการเพิ่มพูนความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มากกว่าการสร้างพันธมิตรเครือข่าย อันจะเป็นประโยชน์ในการทำงานในอนาคต ในจุดนี้ ศูนย์ฯ ควรพิจารณาเพิ่มเติมว่า หนึ่งในวัตถุประสงค์ของการประชุมอาจไม่บรรลุตามความต้องการของการจัดประชุม อนึ่ง การประสานความช่วยเหลือระหว่างพิพิธภัณฑ์อยู่ในระดับที่ต่ำด้วยเช่นกัน (31.8%) ดังนั้น การประชุมในครั้งต่อไป ศูนย์ฯ อาจพัฒนาเนื้อหาให้เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพหรือส่งเสริมทักษะพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการของพิพิธภัณฑ์ในแต่ละแห่งมากขึ้น การสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างพิพิธภัณฑ์สามารถเป็นช่องทางของการช่วยเหลือกันหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างพิพิธภัณฑ์ในแต่ละแห่ง อย่างไรก็ตาม ในเบื้องต้น ศูนย์ฯ ได้จัดส่งทำเนียบผู้เข้าร่วมประชุมให้กับผู้เข้าร่วมฯ ทุกคน ภายหลังการประชุมเรียบร้อยแล้ว

นอกจากนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมฤทธิ์ผลในการจัดประชุม (การบรรลุความต้องการ) ระยะเวลาในการจัดประชุม (2 – 3 วันสอดคล้องกับที่ศูนย์ฯ ได้ดำเนินการอยู่) และความต้องการในการจัดประชุมครั้งต่อไป (ความจำเป็นในการจัดประชุมครั้งต่อไป) อยู่ในปริมาณมากกว่า 90%

ความเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาการบรรยาย

	ดีมาก (ระดับ 5)	ดี (ระดับ 4)	ยังไม่แน่ใจ (ระดับ 3)	พอใช้ (ระดับ 2)	ควรปรับปรุง (ระดับ 1)
ชุมชนและชาวบ้านจะสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ได้อย่างไร	4 คน (18.1%)	13 คน (59.0%)	2 คน (9.0%)	1 คน (4.5%)	- (-%)
	77.1%				
ข้อสังเกตจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน กรณีชุมชนไหลหิน	8 คน (36.3%)	13 คน (59.0%)	- คน (-%)	- คน (-%)	- (-%)
	95.30%				
ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้	6 คน (27.2%)	15 คน (68.1%)	- คน (-%)	- คน (-%)	- (-%)
	95.30%				
สิ่งของเล่าถึงประวัติชีวิตชุมชนได้อย่างไร	7 คน (31.8%)	11 คน (50.0%)	- คน (-%)	3 คน (13.6%)	- (-%)
	81.80%				
"เห็นของ ต้องเห็นคน" จากวัตถุในพิพิธภัณฑ์วัดไหลหินหลวง	6 คน (27.2%)	14 คน (63.6%)	- คน (-%)	1 คน (4.1%)	- (-%)
	90.80%				
การอนุรักษ์วัตถุที่ชาวบ้านควรรู้และทำเองได้	2 คน (9.0%)	14 คน (63.6%)	4 คน (18.1%)	1 คน (4.1%)	- (-%)
	72.60%				

เนื้อหาของการประชุมที่ได้รับความสนใจในอันดับต้น (ระดับคะแนน 4 และ 5 รวมมากกว่า 90%) ได้แก่ ข้อสังเกตจากการศึกษาประวัติชุมชน กรณีชุมชนไหลหิน (95.30%), ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้ (95.30%) และ เห็นของต้องเห็นคน จากวัตถุในพิพิธภัณฑ์วัดไหลหินหลวง (90.80%) ส่วนเนื้อหาและรูปแบบการประชุมที่ควรมีการปรับปรุงเพิ่มเติม (ระดับคะแนน 4 และ 4 รวมน้อยกว่า 80%) ได้แก่ ชุมชนและชาวบ้านจะสร้างอาสาสมัครพิพิธภัณฑ์ได้อย่างไร (77.10%) และ การอนุรักษ์วัตถุที่ชาวบ้านควรรู้และทำตัวเอง (72.60%)

ความเห็นเกี่ยวกับเวลาสำหรับการถามและอภิปราย

	ดีมาก (ระดับ 5)	ดี (ระดับ 4)	ยังไม่แน่ใจ (ระดับ 3)	พอใช้ (ระดับ 2)	ควรปรับปรุง (ระดับ 1)
ชุมชนและชาวบ้านจะสร้างอาสาสมัครพิทักษ์กันได้อย่างไร	5 คน (22.7%)	12 คน (54.5%)	1 คน (4.5%)	3 คน (13.6%)	- (-%)
	77.2%				
ข้อสังเกตจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน กรณีชุมชนไหลหิน	8 คน (36.3%)	9 คน (40.9%)	2 คน (9.0%)	- คน (-%)	2 คน (9.0%)
	77.2%				
ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยได้	4 คน (18.1%)	12 คน (54.5%)	3 คน (13.6%)	1 คน (4.5%)	1 คน (4.5%)
	72.60%				
สิ่งของเล่าถึงประวัติชีวิตชุมชนได้อย่างไร	4 คน (18.1%)	12 คน (54.5%)	3 คน (13.6%)	1 คน (4.5%)	1 คน (4.5%)
	72.60%				
"เห็นของ ต้องเห็นคน" จากวัตถุในพิพิธภัณฑ์วัดไหลหินหลวง	5 คน (22.7%)	9 คน (40.9%)	2 คน (9.0%)	3 คน (13.6%)	2 คน (9.0%)
	63.60%				
การอนุรักษ์วัตถุที่ชาวบ้านควรรู้และทำเองได้	2 คน (9.0%)	14 คน (63.6%)	1 คน (4.5%)	3 คน (13.6%)	- (-%)
	72.60%				

โดยภาพรวมแล้ว การจัดการเรื่องเวลาและการเปิดโอกาสให้อภิปรายควรปรับปรุง ทั้งการใช้เวลาไปในแต่ละช่วงกิจกรรม และการเปิดโอกาสอภิปรายและแสดงความคิดเห็น

ความเห็นทั่วไป

-การจัดหัวข้อบรรยาย	ระดับ 5: 2 คน (9.0%) ระดับ 3: 4 คน (19.0%)	ระดับ 4: 15 คน (61.9%) <u>ไม่ตอบ 1 คน</u>
-การถ่ายทอด\ การให้ความรู้	ระดับ 5: 8 คน (36.3%) ระดับ 3: 5 คน (22.7%)	ระดับ 4: 8 คน (56.5%) ระดับ 2: 1 คน (4.5%)
-การเปิดโอกาสให้ถามและอภิปราย	ระดับ 5: 5 คน (22.7%) ระดับ 3: 6 คน (22.7%)	ระดับ 4: 9 คน (40.9%) ระดับ 2: 2 คน (9.0%)
-เอกสารประกอบการบรรยาย	ระดับ 5: 5 คน (22.7%) ระดับ 3: 10 คน (45.4%)	ระดับ 4: 7 คน (31.80%) <u>ไม่ตอบ 4 คน</u>
-ประโยชน์จากการเข้าร่วม	ระดับ 5: 10 คน (45.4%) ระดับ 3: 2 คน (9.0%)	ระดับ 4: 8 คน (36.3%) ระดับ 2: 1 คน (4.5%)
-จำนวน/ความหลากหลายของผู้เข้าประชุม	ระดับ 5: 7 คน (31.8%) ระดับ 3: 4 คน (18.1%)	ระดับ 4: 9 คน (40.9%) ระดับ 2: 1 คน (4.5%)
-ความพึงพอใจในสถานที่ประชุม	ระดับ 5: 9 คน (40.9%) ระดับ 3: 2 คน (9.0%)	ระดับ 4: 11 คน (50.0%)
-ความพึงพอใจในสถานที่พัก	ระดับ 5: 3 คน (13.6%) ระดับ 3: 5 คน (22.7%) ระดับ 1: 1 คน (4.5%)	ระดับ 4: 6 คน (27.2%) ระดับ 2: 1 คน (4.5%) <u>ไม่ตอบ 6 คน</u>
-ความพึงพอใจในการบริการของเจ้าหน้าที่	ระดับ 5: 11 คน (50.0%) ระดับ 3: 3 คน (13.6%)	ระดับ 4: 5 คน (22.7%) ระดับ 2: 2 คน (9.0%)
-ภาพรวมของการจัดประชุม	ระดับ 5: 7 คน (31.8%) ระดับ 3: 4 คน (18.1%)	ระดับ 4: 11 คน (50.0%)

สรุป: ผู้ตอบแบบประเมินทั้งหมดมีความคิดเห็นในระดับคะแนน 4 และ 5 ดังนี้

การจัดหัวข้อบรรยาย = 70.9%,
การถ่ายทอด\ การให้ความรู้ = 60.1%,
การเปิดโอกาสให้ถามและอภิปราย = 63.6%,
เอกสารประกอบการบรรยาย = 54.5%,
ประโยชน์จากการเข้าร่วมประชุม = 81.7,
จำนวน\ ความหลากหลายของพิพิธภัณฑที่เข้าประชุม = 72.7 %,
ความพึงพอใจในสถานที่ประชุม = 90.9%,
ความพึงพอใจในสถานที่พัก = 40.8%,
ความพึงพอใจในการบริการของเจ้าหน้าที่ = 72.7%,
ภาพรวมของการจัดประชุม = 81.8%

หมายเหตุ: ตัวเลขที่ปรากฏเส้นใต้สีแดงแสดงถึงร้อยละสูงสุด (Max) สำหรับ
ตัวเลขที่ปรากฏเส้นใต้แสดงถึงร้อยละต่ำสุด (Min)

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่ต้องการรับทราบแนวทางในการแก้ไขปัญหา

- ในการร่วมมือของชาวบ้านในการจัดพิพิธภัณฑ และงบประมาณในการจัดพิพิธภัณฑ
- ได้รับความรู้ในการมาอบรมครั้งนี้ และเกิดแนวคิดและจะต้องทำให้ชุมชนที่บ้านเน้นความสำคัญของพิพิธภัณฑในท้องถิ่น และทุกคนต้องเน้นความสำคัญและเชิดชูสิ่งที่เกิดขึ้นในสมัยโบราณในท้องถิ่นของตนเอง
- สสำรวจพิพิธภัณฑที่มีความพร้อมและไม่พร้อม ดูว่าขาดการจัดการและหาแนวทางสนับสนุนช่วยเหลือต่อไป
- ขอให้การวิจัยและการสัมมนาต่อเนื่องตลอดไป อย่าลืมหายไปเพราะถ้าลืมหายไปจะไม่เกิดประโยชน์ ตอนนี้วัดโหลหินเป็นตัวอย่างที่ดี และขอให้มีความต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ ต่อคนรุ่นหลังซึ่งจะไม่สนใจ
- การขยายแนวคิด "พิพิธภัณฑมีชีวิต" และการสร้างอาสาสมัครและความร่วมมือกัน ชุมชน เพื่อการมีส่วนร่วมในระบบราชการควรจะมีอะไรให้เป็นคำตอบแทนบ้าง
- ไม่มีผู้ดูแลประจำในพิพิธภัณฑ ทำให้มีปัญหาสิ่งของถูกทำลาย และเคลื่อนย้าย
- การสัมมนาควรเน้นถึงลำดับความสำคัญของการเรียนรู้ เช่น กระบวนการรวมกลุ่มของบุคคล , กลุ่ม , หมวดหมู่ของพิพิธภัณฑ , การสืบสนให้พัฒนาอย่างยั่งยืน
- ข้อจำกัดในแง่ของบุคลากร และงบประมาณ
- การขยายแนวคิด "พิพิธภัณฑมีชีวิต" เพื่อการมีส่วนร่วมมากขึ้นในระบบราชการ
- การลงทะเบียนวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ และการจัดรูปแบบสถานที่ให้เหมาะสมและน่าชม
- อยากให้พิพิธภัณฑมีการวิจัยวัฒนธรรมของชุมชนบ้านด่านซ้าย สิ่งของพิพิธภัณฑ
- งบประมาณสนับสนุนแหล่งเรียนรู้ และบุคลากร
- อาสาสมัครช่วยดูแลพิพิธภัณฑท้องถิ่น
- การจัดเก็บและการดูแลรักษาสิ่งของ และวัตถุ
- มัคคุเทศก์ หรือผู้ช่วยนำชม การแนะนำพิพิธภัณฑท้องถิ่น
- สิ่งเริ่มต้นในการจัดทำพิพิธภัณฑ แนวทางการดำเนินงาน ขั้นตอนและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ควรจัด

หัวข้อการสัมมนาหรือกิจกรรมต่อเนื่องเกี่ยวกับ "การวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ" ที่เสนอให้ศูนย์ฯ ดำเนินการต่อหลังจากการประชุมในครั้งนี้

- ผลการดำเนินงานอาสาสมัครพิพิธภัณฑท้องถิ่น โดยการให้อาสาสมัครได้มาพูดถึงความพึงพอใจสิ่งที่ได้จากการเข้าร่วมโครงการนี้
- การนำผลงานวิจัยในท้องถิ่น : กรณีศึกษาเฉพาะมานำเสนอ
- ชาวบ้านกับการอนุรักษ์ , เกษตรกรรักถิ่น วิถีชีวิตของชุมชน ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ของเก่า ของเก่าเล่าถึงความหลัง
- ขอให้ทำต่อเนื่องตลอดไป และสัจรไปทุกๆ แห่งที่ศูนย์ฯ ทำวิจัย

- ขอให้การสัมมนาวิจัยของวัดโหลหินครั้งนี้เผยแพร่ไปถึงพิพิธภัณฑสถานอื่น ๆ ให้ทั่วถึงบ้างไม่มากนักน้อยก็ยิ่งดี
- ลักษณะแตกต่างการทำงานของแต่ละพิพิธภัณฑสถานให้ติดตามประเมินผล และเสริมสร้างแนวร่วมในเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น เพื่อปรับปรุงข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานที่เข้าร่วมการประชุม
- การไปทัศนศึกษาตามแนวทางที่ได้รับความรู้เพิ่มเติมวันนี้ และพัฒนาการเรียนรู้ในการวิจัย สืบค้นการสัมภาษณ์จากผู้สูงอายุ
- แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานที่หลากหลาย
- แนะนำการมีช่องว่างระหว่างรัฐและภาคประชาชน
- การศึกษาข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้อื่น
- การจัดวางรูปแบบของส่วนต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑสถาน และข้อมูลที่จะเขียนลงในบอร์ดอะไรถึงจะเหมาะสม
- การวัดผล การประเมินผล การติดตามอย่างต่อเนื่อง การดูสภาพจริงและการหาข้อมูล
- ควรจัดทำเครือข่ายของแต่ละพิพิธภัณฑสถาน เพื่อช่วยให้ข้อคิดเห็นและความร่วมมือในการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานของแต่ละแห่งต่อไป
- การติดตามพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นที่เข้าร่วมสัมมนาเกี่ยวกับการดำเนินงาน ดูแลรักษา เพื่อให้ประสบผลสำเร็จ หรือติดตามปัญหาและหาแนวทางแก้ไข
- ปัญหาและแนวทางการแก้ไข ในการจัดทำพิพิธภัณฑสถาน

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ เพิ่มเติม

- ขอให้จัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้พิพิธภัณฑสถานปีละ 1 ครั้ง เพื่อการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑสถานในท้องถิ่นสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง แหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่า
- ให้มีการจัดประชุมปีละ 1-2 ครั้ง
- ควรจัดหมุนเวียนต่อไป และมีแผนที่ในการจัดการสัมมนา
- ขอให้ทางศูนย์วิจัยลองแวะไปดูพิพิธภัณฑสถานวัดสับมาเม็งสันทรายของเก่ามีมานาน่าสนใจ และขอไปช่วยดูวัดเกตการาม ที่จังหวัดเชียงใหม่
- กิจกรรมการเคลื่อนไหวน่าจะทำให้เรียนรู้ได้ดีขึ้น
- การนำชมน่าจะมากกว่านี้ เช่น เกี่ยวกับ การศึกษา ชุมชนใกล้เคียง
- การต้อนรับดีมากประทับใจ
- กิจกรรมที่ควรเสริมให้ควรจะมีการเคลื่อนไหวกิจกรรม การคิดแปลกๆ ใหม่ไปประยุกต์ใช้
- อยากให้ศูนย์ได้จัดให้มีการทัศนศึกษาจากแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ จะได้หลากหลายและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน
- กิจกรรมการเคลื่อนไหว น่าจะทำให้เรียนรู้ได้ดีขึ้น
- การยกตัวอย่างเฉพาะที่เกินไปไม่หลากหลายไปอื่นบ้าง
- ขอขอบคุณในการให้พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเมืองด่านซ้ายเข้าร่วมประชุมในครั้งนี้ งานนี้จัดได้ดีมากครับ
- ประสานสัมพันธ์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติ
- ต้องการรับทราบความเคลื่อนไหวความก้าวหน้าของศูนย์ฯ
- การจัดประชุมครั้งนี้จะเชิญพิพิธภัณฑสถานในชุมชนต่าง ๆ ที่สนใจมากกว่านี้อีก เพราะมีประโยชน์มากสำหรับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น
- ควรจัดทำบทสรุปในการบรรยายของคณะวิทยากร
- ควรมีการนำเสนอรายละเอียดโดย Power point ของแต่ละพิพิธภัณฑสถานที่จะเชิญมา อาจนำเสนอเพียงบางแง่มุมที่เป็นจุดเด่นและน่าสนใจของพิพิธภัณฑสถาน

การประเมินจากการสังเกตการณ์

การจัดประชุมประกอบขึ้นด้วยกลุ่มเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑสถานใน 3 กลุ่มเนื้อหา ได้แก่

- 1) กลุ่มเนื้อหาว่าด้วยกิจกรรมและความสัมพันธ์กับตัวละครต่างๆ ในชุมชน เพื่อสนับสนุนและใช้พื้นที่พิพิธภัณฑสถาน
- 2) กลุ่มเนื้อหาว่าด้วยการกระตุ้นและแสดงตัวอย่างการทำงานวิจัยทางสังคมและวัฒนธรรมโดยคนท้องถิ่น
- 3) กลุ่มเนื้อหาว่าด้วยความรู้เบื้องต้นในการจัดการและการดูแลวัตถุ

การจัดประชุมในลักษณะเช่นนี้ ทำให้โครงการฯ ค้นพบว่า บทสนทนาระหว่างการประชุมเปลี่ยนไปจากการกล่าวถึงเพียงลักษณะหรือรูปแบบการทำงานที่เป็นของพิพิธภัณฑสถานใดพิพิธภัณฑสถานหนึ่งเพียงอย่างเดียว เนื้อหาในกลุ่มที่หนึ่งจะเป็นส่วนพิพิธภัณฑสถานที่มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานมากที่สุด เพราะคนทำงานพิพิธภัณฑสถานต้องสัมพันธ์กับกลุ่มคนหลายลักษณะในชุมชน กิจกรรมและความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงมีลักษณะที่

แตกต่างกันไปตามแต่ละพิพิธภัณฑ์ การสนทนาในประเด็นดังกล่าวนี้ ดึงให้คนวงประชุมมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และความรู้สึกร่วมได้ดี

กลุ่มเนื้อหาที่สองเป็นประเด็นที่มีความท้าทาย เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่า ความรู้และทักษะในการทำวิจัย ไม่ใช่สิ่งที่เรียนรู้ได้ในเพียงชั่วข้าม หากจะต้องมาจากการสั่งสมประสบการณ์และความรู้ของผู้ที่สนใจศึกษา วัตถุประสงค์สำคัญของการกำหนดกลุ่มเนื้อหาดังกล่าวในการประชุมคือ การกระตุ้นและเสนอแนะแนวทางการทำงาน เบื้องต้นว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถเพิ่มเติมคุณค่าด้วยการเล่าเรื่องราวของวัตถุในพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้สะท้อน ความเป็นชุมชนและท้องถิ่นผ่านสื่อในพิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการสร้างคลังข้อมูลความรู้ท้องถิ่นของผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุ องค์ความรู้ดังกล่าวจะได้รับการบันทึก และสามารถส่งผ่านไปยังชั่วอายุคนต่อไป

การประเมินความสัมฤทธิ์ผลของการจัดกลุ่มเนื้อหาที่สองเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก เพราะในขณะที่ ผู้เข้าร่วมประชุมทำงานกลุ่มเพื่อการเก็บข้อมูลและเขียนตัวอย่างการอธิบายเนื้อหาทางสังคมและวัฒนธรรมของ วัตถุพิพิธภัณฑ์ ผู้เข้าร่วมประชุมให้ความสนใจและทำงานสำเร็จร่วมกัน แต่โครงการฯ ไม่อาจทราบได้ว่าเครื่องมือ หรือตัวอย่างวิธีการทำวิจัยเช่นนั้นจะสามารถนำไปใช้ในปฏิบัติงานจริงของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมากน้อยเพียงใด

ส่วนกลุ่มเนื้อหาสุดท้ายเป็นกลุ่มเนื้อหาที่จะต้องพิจารณาการเตรียมการเพิ่มเติมมากยิ่งขึ้น ตัวแทน พิพิธภัณฑ์หลายแห่งอาจไม่ได้รับประโยชน์ในแง่ของการลงมือปฏิบัติ เพราะชิ้นงานเพื่อการอนุรักษ์อาจไม่ตรงต่อ คลังสะสมของพิพิธภัณฑ์ที่เข้าร่วมประชุม และนอกจากนี้ ผู้เข้าประชุมจำนวนหนึ่งไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติงาน พิพิธภัณฑ์โดยตรง อนึ่ง ผู้จัดตั้งข้อสังเกตว่า ผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนหนึ่งไม่ได้เข้าร่วมในช่วงวันที่สาม แต่กลับ กรอกแบบประเมินในเนื้อหาดังกล่าวด้วย ข้อมูลเชิงปริมาณที่ปรากฏข้างต้นอาจไม่สามารถเป็นผลการประเมินใน ภาพรวม

ข้อพิจารณาสำหรับการจัดประชุมครั้งต่อไป

1. การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการในลักษณะของการแยกเนื้อหาเฉพาะในแต่ละส่วนพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการ สำหรับการประชุมในแต่ละครั้ง เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมพัฒนากระบวนการคิดและแนวทางปฏิบัติการ ที่ลุ่มลึกมากกว่าการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ในทุกเรื่องของพิพิธภัณฑ์ เช่น กลุ่มการวิจัยสังคมและ วัฒนธรรมในท้องถิ่น (คำบอกเล่า เอกสาร และวัตถุพิพิธภัณฑ์) กลุ่มการเผยแพร่ (การจัดแสดง กิจกรรมสำหรับเยาวชน) กลุ่มการปฏิบัติกับวัตถุ (ความรู้ในการอนุรักษ์ การลงมือปฏิบัติการวัตถุของ พิพิธภัณฑ์) ฯลฯ
2. การเลือกสถานที่พักจะต้องมีบริเวณสำหรับกิจกรรมการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือ สร้างสัมพันธ์ภาพนอกเวลาประชุม
3. การเลือกพิพิธภัณฑ์เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ ควรเลือกพิพิธภัณฑ์ที่มีความสนใจที่ใกล้เคียงกัน เช่น ความต้องการเรียนรู้ทักษะและพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการใกล้เคียงกัน หรือพิพิธภัณฑ์ที่มีกลุ่มคลัง วัตถุที่ใกล้เคียงกัน เพื่อทำให้การวางเนื้อหาในการประชุมเชิงปฏิบัติการตอบสนองต่อความต้องการ ของผู้เข้าร่วมประชุมได้ดีมากยิ่งขึ้น
4. เจ้าหน้าที่ควรวางแผนในการส่งและขอรับแบบสอบถามข้อมูลปัจจุบันเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ก่อนการจัด ประชุม เพื่อนำข้อมูลไปและใช้สนทนาในการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการทำงาน พิพิธภัณฑ์ให้ตรงต่อความต้องการของผู้เข้าร่วมประชุม

ภาคผนวก ง.

บทบทวนการพัฒนา(งาน)วัฒนธรรม: กรณีพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

1. รายงานการสำรวจเบื้องต้น พิพิธภัณฑสถานวัดท่าพุด จังหวัดนครปฐม วันที่ 13 มกราคม 2548
2. รายงานการสำรวจเบื้องต้น พิพิธภัณฑสถานวัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง วันที่ 6-7 มกราคม 2548
3. รายงานการอบรมเชิงปฏิบัติการ "การทำทะเบียนโบราณวัตถุ" พิพิธภัณฑสถานวัดท่าพุด จังหวัดนครปฐม วันที่ 29 กรกฎาคม 2548
4. รายงานปฏิบัติการ "การอบรมแกะสลักหนังใหญ่" โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์หนังใหญ่ วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ครั้งที่ 1 (22 – 23 กรกฎาคม 2548) ครั้งที่ 2 (3 – 4 กันยายน 2548) และ ครั้งที่ 3 (9 - 16 ตุลาคม 2548)

โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

รายงานการสำรวจเบื้องต้น : กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม

วันที่ 13 มกราคม 2548

ข้อมูลและแนวทางในการจัดกิจกรรมต่อไปนี้มาจากการสำรวจสถานภาพของการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด ซึ่งศูนย์ฯ ส่งเจ้าหน้าที่วิจัยลงทำงานภาคสนามมาตั้งแต่ เดือนธันวาคม 2547 ทั้งนี้ ข้อมูลเบื้องต้นที่ได้มาจากการสำรวจของเจ้าหน้าที่ภาคสนามมีความเกี่ยวข้องกับสภาพทั่วไปของตำบลไร่ขิง โครงสร้างของประชากรในตำบลไร่ขิง สภาพทางเศรษฐกิจของตำบลไร่ขิง สภาพด้านสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของตำบลไร่ขิงเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับการมองอนาคตของงานวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด ซึ่งตรงนี้จะอธิบายต่อไป

วัตถุประสงค์

1. ประเมินสถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการจัดการในพิพิธภัณฑ์
2. สำรวจสถานภาพของพิพิธภัณฑ์ ทั้งวัตถุประสงค์ การจัดการ และการเตรียมการในอนาคตของชาวบ้านต่อพิพิธภัณฑ์
3. สำรวจความเป็นไปได้ของการพัฒนาพื้นที่ในพิพิธภัณฑ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้
4. กำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาที่สามารถดำเนินการได้ โดยอยู่บนพื้นฐานของวัตถุประสงค์ ความต้องการของชาวบ้าน ฯลฯ

สถานภาพในปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์ วัด และชาวบ้าน

งานพิพิธภัณฑ์ของวัดท่าพูดในปัจจุบันอยู่ภายใต้การดำเนินงานของคุณมานะและคุณวิรัตน์เป็นหลัก (จากนี้ไปจะใช้คำว่า “ผู้รับผิดชอบ”) ทั้งในเรื่องการดูแลทรัพย์สิน การจัดกิจกรรมพิเศษ การดูแลเปิด-ปิดอาคาร ซึ่งสภาพของการทำงานที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจะเปิดให้บริการกับผู้ติดต่อขอเข้าชมอย่างเป็นทางการเป็นหลัก แต่หากนักท่องเที่ยวจากภายนอกที่เข้ามาชมโดยไม่ได้แจ้งล่วงหน้า ก็สามารถเข้าชมได้เช่นกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเปิดให้เข้าชมในวันเสาร์อาทิตย์ อย่างไรก็ดี ผู้รับผิดชอบต้องการเปิดพิพิธภัณฑ์ให้บริการได้โดยตลอด แต่เพราะไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง เช่น ในวันงานบุญ บางครั้งแม้ต้องการจะให้ผู้มาทำบุญที่วัดเข้าชมทุกๆ อาคาร แต่กลับจำเป็นจะต้องปิดบางหลัง เพราะไม่มีคนคอยดูแลความปลอดภัยของสิ่งของ

ความสนใจของชาวบ้านต่อพิพิธภัณฑ์อาจสังเกตได้จากการบริจาคสิ่งของเข้าพิพิธภัณฑ์ และการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะงานปีของชุมชน การเข้าชมดังกล่าวมีนัยเป็นการ “ตรวจสอบ” ว่าวัดอยู่ยังคงได้รับการจัดแสดงหรืออยู่ที่ส่วนไหนของพิพิธภัณฑ์ ธรรมชาติและความรู้สึกของการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ-พื้นที่ของมรดกชุมชน

เช่นพิพิธภัณฑ์นี้ อาจเป็นทั้งเรื่องบวกและลบต่องานพิพิธภัณฑ์ เพราะหากมองว่าพิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่ทางสังคม ความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนดังกล่าวถือว่าเป็นเรื่องที่น่ายินดี แต่ในทางตรงข้าม ปริมาณของวัตถุที่เพิ่มมากขึ้น ต้องการการจัดการวัตถุและพื้นที่ในการเก็บรักษามากขึ้น นอกจากนี้ การวางวัตถุทุกชิ้นในลักษณะของการจัดแสดงอาจจะทำได้เมื่อมีการแบ่งแยกเป็นพื้นที่นิทรรศการและพื้นที่คลังเปิด (อย่างการจัดแสดงในปัจจุบัน) การพิจารณาร่วมกันในการมองการใช้ประโยชน์ของพื้นที่เป็นสิ่งจำเป็น

ความใกล้ชิดระหว่างวัด ชาวบ้าน และพิพิธภัณฑ์ปรากฏในอีกลักษณะ เมื่อมีงานปี งานบุญ ชาวบ้านจะร่วมทำกับข้าวและต้อนรับผู้ที่มาเยือน แต่ความร่วมมือต่อการเป็น “ผู้ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม” อาจอยู่ในระดับต่ำ ทั้งด้วยความสนใจ ความรู้สึกไม่มั่นใจการเป็นผู้ปฏิบัติ เช่น การเข้ามาจัดการวัตถุในพิพิธภัณฑ์ เรื่องราวเช่นนี้กลับมองเป็นหน้าที่ของ “ผู้ชำนาญเฉพาะด้าน” ความรู้สึกเช่นนี้ควรนำไปสู่การปรับเปลี่ยนหรือไม่ และที่สำคัญความร่วมมือหรือการเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมอาจจะมีหลายรูปแบบ แม้จะไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการโดยตรง แต่การให้ข้อมูลในการสร้างความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นและชุมชน รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมแบบอื่นๆ ในระหว่างดำเนินงานพิพิธภัณฑ์และการพัฒนา คงถือได้ว่าเป็นผู้ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมเช่นกัน แต่ในที่นี้ เราจะสร้างการเข้ามาเกี่ยวข้องกับการงานพิพิธภัณฑ์ได้อย่างไร เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณา ทั้งนี้ อาจจะต้องมีการกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ในฐานะที่เป็นมรดกของชุมชน

การจัดการวัตถุ

สถานะของทะเบียนวัตถุอยู่ในลักษณะของการกรอกลงตาราง โดยวัตถุแต่ละชิ้นมีรายละเอียดคือ เลขที่ ชื่อวัตถุ สมัย ชื่อที่อยู่ผู้บริจาค จำนวน สภาพ หมายเหตุ ทั้งนี้ ไม่ได้มีการบันทึกขนาดหรือภาพของวัตถุ อย่างไรก็ตาม ความสนใจในการจัดการวัตถุอย่างเป็นรูปธรรมมีให้เห็นอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยคุณวิรัตน์และคุณมานะเข้าอบรมความรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์จากกรมศิลปากร นอกจากนี้ ยังมีมีการเตรียมบัตรบันทึกข้อมูลวัตถุ (Catalogue card) สำหรับงานทะเบียนไว้ด้วยเช่นกัน แต่งานทะเบียนกลับไม่สามารถดำเนินการได้เพราะขาดกำลังคน และข้อมูลบางอย่าง เช่น สมัยของวัตถุสำหรับโบราณวัตถุ สร้างความไม่แน่ใจในการบันทึกข้อมูล เพราะผู้รับผิดชอบมองว่าตนเองไม่มีความชำนาญดังกล่าว ในทางตรงข้าม วัตถุบางประเภท เช่น เครื่องบริขารของพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสองค์ก่อนๆ มีเรื่องเล่าและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องและน่าสนใจ อีกทั้งผู้รับผิดชอบยังสามารถหาแหล่งข้อมูล ในรูปของเอกสารและคำบอกเล่า มาสร้างเรื่องราวของวัตถุได้อย่างน่าสนใจ

การจัดเก็บวัตถุเพื่อการอนุรักษ์เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องพิจารณา เนื่องจากสภาพของการจัดแสดงบางจุด เช่น อาคารพิพิธภัณฑ์ที่เป็นหอไตรเดิม (มีการดัดแปลงด้านล่างเป็นห้องผนังสีด้าน) ไม่เหมาะสมกับการอนุรักษ์สภาพของวัตถุในปัจจุบัน ชั้นบนของอาคารดังกล่าวเปิดโล่ง มีเพียงซี่กรงเพื่อป้องกันความปลอดภัยจากการลักขโมย แต่ในทางตรงข้าม สภาพการจัดแสดงดังกล่าวเป็นเปิดโอกาสให้ฝนและชื้นกทำลายวัตถุ ผู้รับผิดชอบแก้ปัญหาในเบื้องต้นด้วยการนำตาข่ายชิงรอบอาคารชั้นบนเพื่อป้องกันไม่ให้คนบินเข้ามาทำรังหรือถ่ายของเสียเปื้อนวัตถุ และใช้แผ่นพลาสติกใสซึ่งโดยรอบเช่นกัน แต่การแก้ปัญหาดังกล่าวไม่สามารถป้องกันภัยต่อวัตถุได้ ดังจะเห็นจากรอยขึ้นที่ทั้งไว้บนวัตถุ

จากการพูดคุยกับผู้รับผิดชอบ งานทะเบียนสามารถเริ่มดำเนินการได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นโอกาสของการตรวจสอบทรัพย์สินที่อยู่ในครอบครอง ตรวจสอบสภาพของวัตถุ และเป็นโอกาสของการคัดเลือกวัตถุสำหรับการสืบค้น กลุ่มวัตถุที่ตกลงที่จะดำเนินการเพื่อเป็นตัวอย่างของการทำงานทะเบียนและงานอนุรักษ์คือ กลุ่มวัตถุที่มีความ

เกี่ยวเนื่องกับวัดท่าพุดโดยตรง ทั้งที่เป็นวัตถุประวัติศาสตร์และวัตถุที่แสดงถึงชีวิตในวัด เช่น เครื่องอัฐบริขารและ
เครื่องใช้ของเจ้าอาวาส ฯลฯ

ตอนนี้ลองหันมาพิจารณาการจัดแสดง ในปัจจุบันการจัดแสดงยึดตามหมวดหมู่หรือประเภทของวัตถุเป็น
สำคัญ เรื่องเล่าเกี่ยวกับวัตถุ ประโยชน์ใช้สอย หรือนามเรียกขานวัตถุบางชิ้นบอกเล่าผ่านการพิมพ์ข้อความลงบน
กระดาน และแสดงไว้ที่หน้าวัตถุชิ้นๆ สำหรับเป็นข้อมูลพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม ผู้ที่รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์มีความต้องการ
ปรับเปลี่ยนการจัดแสดงให้เป็นนิทรรศการบอกเล่าเนื้อหาเกี่ยวกับวัตถุหรือชุมชนได้มากขึ้น โดยมีพื้นที่ที่สามารถสร้าง
งานดังกล่าวได้คือ ห้องชั้น 2 ของกุฏิเจ้าอาวาสเดิม

ความต้องการของท้องถิ่น

- **การจัดระบบงานทะเบียน** จากการสนทนากับผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุด ประเด็นใหญ่ในการ
พัฒนาพิพิธภัณฑ์คือ การทำงานทะเบียน ให้มีประสิทธิภาพสำหรับการสำรวจ ตรวจสอบ และเป็นหลักฐานในการ
เป็นเจ้าของ ทั้งนี้ เป็นการต่อยอดจากบัญชีวัตถุที่มีการสำรวจไว้แล้ว

- **การจัดการกับวัตถุสะสม** การพิจารณาร่วมกันระหว่างผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์และผู้มีความรู้เกี่ยวกับ
การอนุรักษ์วัตถุ ในเรื่องของการจัดเก็บของวัตถุควรได้รับการดำเนินการ เพราะสภาพการจัดเก็บในปัจจุบันอาจจะไม่
เหมาะสมกับการอนุรักษ์วัตถุ ทั้งนี้ สิ่งที่ต้องคำนึงไปพร้อมกันก็คือ พื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่จะแตกต่างไปจาก
สภาพของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน

- **การสร้างกลุ่มเยาวชนเพื่อการพัฒนางานพิพิธภัณฑ์** ข้อมูลจากสนามแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า
งานพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันขาดความร่วมมือจากชุมชน แต่หากพิจารณาว่าคนกลุ่มใดที่น่าจะเข้ามามีส่วนร่วมในงาน
พัฒนาพิพิธภัณฑ์ ผู้รับผิดชอบเสนอให้พิจารณาที่กลุ่มเยาวชนเป็นสำคัญ เนื่องจากในทางหนึ่งเยาวชนเป็นกลุ่มคนที่
จะสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน และอีกในทางหนึ่ง ผู้ใหญ่มีความสนใจต่อการสนับสนุนงานของ
วัดในรูปแบบอื่นๆ มากกว่า เช่น การจัดเลี้ยงอาหารในงานบุญ ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติการในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ควร
เป็นกลุ่มเยาวชนมีความสนใจและมีกำลังในการทำงาน แม้ว่าการทำงานในอนาคตอาจไม่ต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลทาง
เศรษฐกิจและการเคลื่อนย้ายกลุ่มประชากรออกจากพื้นที่ แต่สิ่งที่สำคัญคือ การสร้างกิจกรรมตลอดโครงการในการ
พัฒนาพิพิธภัณฑ์กับเยาวชน เป็นหนทางหนึ่งในการสร้างความตระหนักต่อมรดกที่เป็นของชุมชน จุดมุ่งหมาย
ดังกล่าวอาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนางานพิพิธภัณฑ์ด้วยแล้วเช่นกัน

- **การสร้างนิทรรศการ** ขณะนี้ พิพิธภัณฑ์เตรียมพื้นที่ในการสร้างนิทรรศการตามโครงการ “ศูนย์
บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น” ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุด (คุณมานะเป็นประธานสภา
วัฒนธรรมตำบล) และสำนักงานวัฒนธรรมอำเภอ แต่โครงการดังกล่าวมีความไม่ต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ คุณมานะเสนอ
ให้ศูนย์ฯ และพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุดใช้บางส่วนหรือพื้นที่ทั้งหมดในการจัดทำนิทรรศการ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับงานสะสมที่
เป็นของวัดหรือประวัติศาสตร์ชุมชน

กิจกรรมที่สามารถดำเนินการ ระยะที่ 1

ต่อไปนี้จะเป็นการนำเสนอกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมสำหรับเป็นกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์เป็นหลักก่อน และในระยะต่อไปจะต้องมีการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างความหมายทางประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา

กิจกรรมที่ 1 การสร้างความตระหนักในมรดกท้องถิ่น (ทั้งจับต้องได้และจับต้องไม่ได้)

วัตถุประสงค์ จากสถานการณ์ความสนใจของชาวบ้านท่าพุทต่อวัตถุทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ไม่ได้รับการตระหนักถึงในระดับกว้าง การสร้างสำนึกในเรื่องดังกล่าวอาจนำไปสู่ความร่วมมือหรือการดึงดูดให้เจ้าของวัฒนธรรมสนใจต่อมรดกทางวัฒนธรรมในระดับที่เพิ่มสูงขึ้น และอาจจะกลายเป็นผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ต่อไปในอนาคต

กลุ่มเป้าหมาย (1) ผู้รับผิดชอบงานพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุท
(2) กลุ่มเยาวชนที่เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ (ที่เจ้าหน้าที่ภาคสนามได้ทดลองกิจกรรมต่างๆ ไปแล้ว)
(3) ชาวบ้านทั่วไปที่ได้รับข่าวสารและสนใจเข้าร่วมกิจกรรม

รูปแบบกิจกรรม การสนทนาระหว่างชาวบ้านกับนักวิชาการที่ทำงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ลุ่มน้ำนครชัยศรีหรือภาคกลางตอนล่าง โดยมีหัวข้อสนทนาเกี่ยวกับภาพรวมของประวัติศาสตร์ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ความสำคัญของวัตถุทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุท ตัวอย่างของการทำงานสืบค้นประวัติและความเป็นมาของวัตถุ ตัวอย่างการทำงานทางวัฒนธรรมด้วยความร่วมมือของชาวบ้าน เยาวชน (หากการจัดกิจกรรมนี้มีขึ้นหลังการทำกิจกรรมเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ในพิษณุโลกและลพบุรีของชาวบ้านไหลหินจากลำปาง ศูนย์ฯ น่าจะผลิตสื่อวีดิทัศน์ที่อธิบายกระบวนการทำงานของพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง และแสดงต่อชาวบ้านท่าพุท) ฯลฯ

วิทยากรที่ได้เคยพูดกันไว้คือ อาจารย์สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ ส่วนวิทยากรท่านอื่นๆ ขอให้กลุ่มช่วยกันพิจารณา โดยอาจมองจากกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น โครงการอบรมและวิจัยเชิงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และชาติพันธุ์ (สกว.)

ค่าใช้จ่าย - ค่าวิทยากร
- ค่าเอกสาร
- ค่าเดินทางของวิทยากร
- ค่าน้ำมัน (รถยนต์ของศูนย์ฯ)
- ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ในการประสานงาน/ดำเนินการ

กำหนดการ 1 วัน ในช่วงสัปดาห์ที่ 1 หรือ 2 ของเดือนเมษายน 2548 (จุฬามาสมัคร ช่วยดูเรื่องวันและเวลาที่เหมาะสมด้วยครับ ปัญหาที่มีอยู่ว่า ช่วงเวลาดังกล่าวใกล้วันสงกรานต์ ไม่รู้ว่าจะเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมหรือไม่ ทั้งนี้ ก็มองได้ 2 ทางคือ อาจจะเป็นช่วงที่มีความเคลื่อนไหวในชุมชนค่อนข้างมากอาจจะเป็นข้อสนับสนุนความสนใจในกิจกรรม แต่ขณะเดียวกันอาจเป็นช่วงเตรียมการต่างๆ ธรรมของการจัดงานสงกรานต์เป็นอย่างไร คงต้องพิจารณาปัจจัยนี้ด้วย)

กิจกรรมที่ 2 เยาวชนและการจัดการวัตถุทางวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ จากรูปแบบการสร้างกลุ่ม “เยาวชนรักษ์พิพิธภัณฑ์” ในปัจจุบัน แนวโน้มการจัดการต่างๆ ของพิพิธภัณฑ์น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมกลุ่ม งานที่ควรดำเนินการในขั้นนี้ เป็นการเลือกกลุ่มวัตถุตัวอย่างสำหรับการทำทะเบียน การทำความสะอาด และเริ่มต้นการสืบค้นประวัติความเป็นมาและเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ (ซึ่งเจ้าหน้าที่สนามได้เริ่มต้นไปบ้างแล้ว) ผู้ร่วมกิจกรรมจะได้เรียนรู้การทำงานทะเบียนจากแผ่นบันทึกข้อมูลที่พิพิธภัณฑ์ได้จัดเตรียมไว้แล้วแต่ยังไม่เคยมีการใช้งาน และพิจารณาถึงข้อมูลที่ควรเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับงานสะสมของพิพิธภัณฑ์ นอกจากนี้ยังประกอบด้วยการทำความสะอาดเบื้องต้นที่สามารถดำเนินการด้วยชุมชนเองได้

กลุ่มเป้าหมาย จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมการอบรมและปฏิบัติการ 7 – 15 คน (หรือขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ที่สนใจตามจริง) ในวันฝึกอบรม ผู้เข้าร่วมจะได้รับความรู้และคิดค้นหาวิธีการที่เหมาะสมกับงานสะสมและบริบทแวดล้อมอื่นๆ ในการจัดการวัตถุของตน จากนั้น เป็นการทำงานทะเบียนและทำความสะอาดเป็นระยะๆ ต่อไป

รูปแบบกิจกรรม กิจกรรมจะเน้นการเสนอหลักการปฏิบัติต่อวัตถุพิพิธภัณฑ์ทั่วไป แล้วนำไปสู่การพูดคุยในการหาแนวทางที่เป็นแบบเฉพาะของชุมชน ทั้งงานทะเบียน การทำความสะอาดและการเก็บรักษา การปฏิบัติต่อวัตถุควรมีการแบ่งประเภทวัตถุสำหรับการทำงานโดยศูนย์ฯ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) จะต้องพยายามสร้างข้อตกลงตั้งแต่ต้นว่า การดำเนินงานดังกล่าวจะต้องมาจากความร่วมมือของชุมชน ในเบื้องต้นนี้ ศูนย์ฯ ได้พิจารณาร่วมกับผู้รับผิดชอบพิพิธภัณฑ์แล้วว่า จะเริ่มการทำงานกับกลุ่มวัตถุที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติวัดก่อน เพื่อพัฒนาต่อเนื่องสู่การทำเนื้อหา นิทรรศการในกุฏิเจ้าอาวาสเดิม ซึ่งในปัจจุบันเป็นอาคารหนึ่งของพิพิธภัณฑ์

การอบรมงานทะเบียนและการทำความสะอาดเบื้องต้นสามารถดำเนินการได้ในวันเสาร์-อาทิตย์ เพื่อให้เหมาะสมกับช่วงเวลารว่างจากภารกิจประจำของชุมชน แต่การทำงานกับกลุ่มเยาวชนในช่วงปิดภาคเรียนสามารถดำเนินการได้ตลอดช่วงสัปดาห์หรือไม่ (?)

ค่าใช้จ่าย

- ค่าอุปกรณ์ทำทะเบียน
- และทำความสะอาด
- ค่าตอบแทนวิทยากร
- ค่าเดินทาง (วิทยากร, ฯลฯ)
- ค่าน้ำมัน (รถยนต์ของศูนย์ฯ)
- ค่าเบี้ยเลี้ยง (จนท. ศูนย์ฯ)

กำหนดการ เดือนกลางเดือนเมษายน – กลางเดือนพฤษภาคม 2548

สิ่งที่จะต้องติดตามอย่างต่อเนื่องคือ การใช้พื้นที่ในพิพิธภัณฑ์วัดท่าพุท เพราะตามที่ได้พูดคุยกับผู้รับผิดชอบ มีแนวคิดของการปรับใช้พื้นที่ด้านบนของกุฏิเจ้าอาวาสเดิมเป็นนิทรรศการ หากผู้รับผิดชอบยังคงยืนยันแนวคิดดังกล่าว จะต้องมีการพูดถึงลักษณะของการใช้พื้นที่เพื่อเก็บสิ่งของและการจัดแสดง และการดำเนินการที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

รายงานการสำรวจเบื้องต้น : กรณีศึกษาวัดไหล์หินหลวง จังหวัดลำปาง

วันที่ 6 – 7 มกราคม 2548

รายงานการสำรวจครั้งนี้เป็นความพยายามในการพิจารณากิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้ระหว่างศูนย์ฯ และชาวบ้านไหล์หิน เพื่อนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ฐานพิพิธภัณฑ์และการเชื่อมโยงเนื้อหาทางสังคมเข้ากับวัตถุประสงค์ในพิพิธภัณฑ์ หรือการสร้างเนื้อหาวัฒนธรรมอื่นๆ ที่บ่งบอกถึงความเป็นชุมชนบ้านไหล์หิน และนำเสนอเนื้อหาเหล่านั้นมาจัดแสดง อาจเรียกได้ว่าเป็นคลังข้อมูลสำหรับการสร้างสรรค์งานพิพิธภัณฑ์ต่อไปในภายหน้า ทั้งนี้ การนำเสนอกิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้อยู่บนพื้นฐานของการทำงานวัฒนธรรมที่ดำเนินอยู่แล้วของชุมชน และช่องทางในการสร้างความสัมพันธ์อื่นๆ เพื่อให้พิพิธภัณฑ์กลายเป็นองค์กรหรือสถาบันทางสังคมที่มีได้เป็นเพียงสถานที่เพื่อการท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว

วัตถุประสงค์

1. แนะนำนักวิจัยประจำพื้นที่ให้รู้จักชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งชาวบ้านและผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษา เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่วัดไหล์หินหลวง” ซึ่งดำเนินการโดย ผศ. ชูติมา เวทการ และคณะ
2. สำรวจสถานะภาพของพิพิธภัณฑ์ ทั้งวัตถุประสงค์ การจัดการ และการเตรียมการในอนาคตของชาวบ้านต่อพิพิธภัณฑ์
3. กำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาที่สามารถดำเนินการได้ โดยอยู่บนพื้นฐานของวัตถุประสงค์ ความต้องการของชาวบ้าน ฯลฯ

สถานการณ์ในปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์ วัด และชาวบ้าน

จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า วัดไหล์หินหลวงและพิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่ที่สร้างความภาคภูมิใจให้ชุมชนทั้งในแง่ของการเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงรากฐาน ประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อวัดไหล์หินหลวงเป็นฉากหนึ่งของการถ่ายภาพยนตร์สุริโยทัย นอกจากนี้ การที่วัดและโรงเรียนบ้านไหล์หินได้รับเลือกให้เป็นพื้นที่สำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษาของนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เมื่อปี 2543 การดำเนินงานเมื่อครั้งนั้น ทำให้วัดไหล์หินและพิพิธภัณฑ์ปรากฏตามสื่อมากยิ่งขึ้น นักท่องเที่ยวและนักศึกษาดูงานเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้น อนึ่ง การที่องค์การบริหารส่วนตำบลไหล์หินพยายามผลักดันให้วัดและพิพิธภัณฑ์กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทั้งด้วยการขอความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และ

การประชาสัมพันธ์ที่ดำเนินการด้วยตนเอง ได้แก่ การทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์แจกให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน หรือ การวางแผนพับประชาสัมพันธ์ตามสถานที่สำคัญในจังหวัดลำปาง

แม้ว่าพิพิธภัณฑ์จะเคยเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมา แต่การจัดการพิพิธภัณฑ์ยังคงอยู่ในลักษณะที่จำกัด นั้นหมายถึง พ่อหลวงหรือคนสูงอายุในชุมชนทำหน้าที่ในการเฝ้าดูแลวัด และไปกับการเปิดให้คนเข้าชมพิพิธภัณฑ์เมื่อได้รับการร้องขอ พร้อมไปกับการทำหน้าที่ดูแล “ผลประโยชน์” ของวัด เช่นการจัดการเงินทำบุญ นอกจากนี้ กิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับวัดและพิพิธภัณฑ์ดังที่ยกตัวอย่างโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษากลับเป็นกิจกรรมที่เน้นการใช้ประโยชน์จากการเรียนรู้โบราณสถานวัตถุ แน่นนอนว่า การดำเนินการในช่วงของการวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นช่วงเวลาที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนหลายฝ่ายเป็นอย่างดี พ่อหลวง เด็ก ครู นักวิชาการ ฯลฯ แต่คำถามที่เกิดขึ้นตามมาคือ ความยั่งยืนในการดำเนินงานดังกล่าวเป็นไปอย่างต่อเนื่องหรือไม่

หลักสูตรต่างๆ ของโรงเรียนบ้านไผ่หิน (ระดับประถมศึกษา) และของโรงเรียนไผ่หินวิทยา (ระดับมัธยมศึกษา) เช่น หลักสูตรการอบรมมัคคุเทศก์รุ่นเยาว์ (ภาษาอังกฤษ) กระตุ้นการเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในวัดในรูปแบบของการเรียนรู้ แต่ปัญหาก็คือ องค์ความรู้ที่เป็นเนื้อหาในการเรียนรู้มีการพัฒนามากน้อยอย่างไร เพราะการทำงานที่สำคัญของงานพิพิธภัณฑ์ได้แก่การสร้างขยายความรู้ที่มีได้จำกัดเพียงว่าความรู้ที่สามารถนำมาตอบสนองการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้หรือไม่ แต่ความรู้ของงานพิพิธภัณฑ์เช่นวัดไผ่หิน น่าจะเป็นความรู้ที่ขยายไปสู่การเรียนรู้ส่วนอื่นๆ ของชุมชน การจำกัดการเรียนรู้เฉพาะในบริเวณวัด (ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม) จะเป็นเพียงการมุ่งหมายการรับรู้เรื่องราววัฒนธรรมเพียงบางส่วนของสังคม ด้วยเหตุนี้ การปรับทัศนคติว่าเรื่องราวของสังคมวัฒนธรรมมิได้ยึดติดอยู่เพียงวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หากแต่ประวัติที่อยู่เบื้องหลังวัตถุหรือความเป็นสังคมที่อยู่ทั้งภายในและภายนอกวัดย่อมเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาการเรียนรู้สังคมเช่นกัน และด้วยเนื้อหาเหล่านี้จะกระตุ้นให้เกิดการค้นคว้า การศึกษา “ความเป็นไผ่หิน” ได้อย่างต่อเนื่อง

การสร้างความรู้เกี่ยวกับข้าวของในพิพิธภัณฑ์และความรู้ท้องถิ่นเป็นประเด็นที่เจ้าของวัฒนธรรมอาจมิได้ตระหนักมากนัก จึงทำให้การพิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่ได้เพียงส่วนเดียวคือ การสะสมและการอนุรักษ์วัตถุทางวัฒนธรรม ส่วนการสร้างความรู้และการเผยแพร่ความรู้เป็นสิ่งที่จะต้องสร้างขึ้น เพื่อให้พิพิธภัณฑ์วัดไผ่หินหลวงเป็นสถานที่ของการเรียนรู้สังคม แน่นนอนว่า การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับหน้าที่และพันธกิจของงานพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวควรอยู่ในกระบวนการวิจัยและพัฒนา อย่างน้อยที่สุด กิจกรรมที่จะดำเนินการอาจสร้างให้มีคนหันกลับมาสนใจพิพิธภัณฑ์วัดไผ่หินหลวงอย่างจริงจัง

การจัดการวัตถุ

ตอนนี้ลองมองย้อนมาดูที่ตัวพิพิธภัณฑ์ อาคาร วัตถุ และการจัดการ เรื่องของการจัดการ อย่างที่ได้กล่าวไปแล้วว่า มีศรัทธาว่าวัดที่ทำหน้าที่ดูแลวัดและพิพิธภัณฑ์อยู่อย่างต่อเนื่อง แต่การขาดคนปฏิบัติทั้งในรุ่นวัยกลางคนและเยาวชน ลักษณะเช่นนี้เป็นสิ่งที่พึงพิจารณาว่า กิจกรรมจะสามารถสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมของบุคคลหลายฝ่ายได้อย่างไร

ในส่วนของอาคาร องค์การบริหารส่วนตำบลใช้เงินขององค์กรฯ มาปรับปรุงเปลี่ยนหลังคาและทาสีหลังจากที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรเริ่มเข้าไปดำเนินโครงการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นความสนใจอย่างจริงจังมากขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงพิพิธภัณฑ์ นอกจากนี้ อบต. ยังเตรียมพื้นที่สำหรับการจัดทำศูนย์การเรียนรู้ ในโอกาสเช่นนี้การดำเนินงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์ ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับภาคเอกชนในการใช้สอยพื้นที่ เพราะหากพื้นที่ของการจัดแสดงและกิจกรรมสามารถแยกออกจากการจัดเก็บวัตถุ ซึ่งสามารถจะทำเป็นคลังเปิดหรือปิดก็ตามแต่ ย่อมจะทำให้

การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิ่งของหรือชุมชนมีประสิทธิภาพมากขึ้น วัดสามารถบอกเล่าเรื่องราวได้มากยิ่งขึ้น ในจุดนี้ เป็นการพยายามเปลี่ยนทัศนคติที่รับรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ให้กับเจ้าของวัฒนธรรม

สถานภาพของงานทะเบียนและการสืบค้นเรื่องราว วัดถูกสร้างขึ้นเท่านั้นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนทั้งนี้เป็นการวัดสัดส่วนอย่างคร่าวๆ ชื่อเรียก ส่วนรูปพรรณสัณฐานอื่นยังไม่ได้มีการบันทึกรายละเอียดมากนัก และไม่ได้มีการจัดเก็บภาพและรายละเอียดอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นผลเสียต่อการตรวจสอบสิ่งของที่อยู่ในครอบครองของวัด ประวัติและเรื่องราวของวัตถุได้รับการศึกษาในระดับหนึ่ง ความรู้จากวัตถุมาจากการบอกเล่าของโครงการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหาจะเน้นหนักที่ชื่อเรียก การใช้ประโยชน์ โดยวิธีการสืบค้นคือ การให้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มาบอกเล่า แต่การได้มาซึ่งวัตถุในพิพิธภัณฑ์เป็นสิ่งที่ไม่ได้มีการบันทึกไว้ และเป็นเรื่องยากในการสืบค้น เพราะวัตถุหลายชิ้นเป็นโบราณวัตถุที่อาจจะเลือนความทรงจำของชาวบ้าน

ความต้องการของท้องถิ่น

- **การสร้างและจัดแหล่งเรียนรู้** ขณะนี้องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโหลหินเตรียมพื้นที่จัดการแหล่งเรียนรู้ที่ได้กล่าวไปแล้ว ชาวบ้านมีความสนใจกับบทบาทที่ศูนย์จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการศึกษาและการจัดแสดง
- **การเสนอกรอบที่แตกต่าง** ในจุดนี้เป็นความคิดที่มาจากคุณทรงศักดิ์ แก้วมูล ในฐานะประธานสภา อบต. และมีส่วนในการผลักดันการพัฒนาพิพิธภัณฑ์อย่างเป็นรูปธรรม ได้เสนอความเห็น ว่า หากต้องการให้ชาวบ้านเข้าร่วมการทำงานพิพิธภัณฑ์ จะต้องมีการปรับเปลี่ยนการรับรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ที่เป็นมา อย่่างไรก็ดี การเสนอกรอบที่แตกต่างจะต้องพยายามสร้างความเข้าใจว่า งานพิพิธภัณฑ์คือขอบเขตการศึกษาและการสร้างความรู้อย่างต่อเนื่อง (แม้ในความเป็นจริงอาจจะไม่สามารถปฏิบัติได้จริงด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การทำมาหากิน) เพราะหลายครั้งเมื่อมีการดูงานพิพิธภัณฑ์ภายนอก หลายคนจะติดกับรูปแบบการนำเสนอที่สวยงามและน่าสนใจ มากกว่าจะเป็นความเข้าใจว่า การนำเสนอเป็นเพียงส่วนปลายของการทำงานในแต่ละครั้ง หากแต่ว่าขั้นตอนการทำงานที่มีมาก่อนหน้านั้น มีความสำคัญในการทำให้พิพิธภัณฑ์สั่งสมความรู้และจัดกิจกรรมเผยแพร่อยู่โดยตลอด
- **การจัดการกับวัตถุสะสม** สภาพของวัตถุจำนวนมากอยู่ในระดับที่จะต้องมีการปฏิบัติการอนุรักษ์เบื้องต้นเป็นอย่างน้อย เช่น การทำความสะอาด การจัดเก็บที่จะชะลอการเสื่อมสภาพของวัตถุ ฯลฯ ในเรื่องของการจัดเก็บนี้มีเรื่องที่น่าจะนำมาเป็นข้อถกเถียงแล้วนำไปสู่ข้อยุติ ได้แก่ การเก็บรักษาพระพุทธรูปและวัตถุสำคัญของหมู่บ้าน “แก้วไขรุ้ง” ที่มีตำนานเกี่ยวกับครุฑมาหาพาเภชรปัญญาอันเป็นที่นับถือของชาวบ้านไว้ในกรง ชาวบ้านบางส่วนไม่เห็นด้วยกับระบบดังกล่าว เพราะความรู้สึกไม่ดีต่อการนำพระไปไว้ในกรง แต่อีกด้านหนึ่งเห็นว่า เป็นระบบการป้องกันการขโมยมีประสิทธิภาพ ประหยัด และคงทนที่สุด

กิจกรรมที่สามารถดำเนินการ ระยะที่ 1

ต่อไปนี้จะเป็นการนำเสนอกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมสำหรับเป็นกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์เป็นหลักก่อน และในระยะต่อไปจะต้องมีการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างความหมายทางประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา

กิจกรรมที่ 1 การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์

วัตถุประสงค์ พิพิธภัณฑ์ในการรับรู้ของคนท้องถิ่นยังจำกัดอยู่เพียงการรวบรวมสิ่งของ การจัดแสดงที่เป็นการจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ ด้วยเหตุนี้ การจัดกิจกรรมเพื่อแสดงให้เห็นว่างานพิพิธภัณฑ์ประกอบด้วยการเก็บรักษาวัตถุ การศึกษาหาความรู้จากสิ่งที่ตนครอบครองหรือสิ่งที่สนใจ และการเผยแพร่ความรู้ด้วยสื่อต่างๆ ทั้งนี้ กิจกรรมจะต้องมีลักษณะที่สัมผัสต่อประสบการณ์โดยตรง มากกว่าเป็นการบรรยายในห้อง เพราะประสบการณ์จากผู้ปฏิบัติจะนำไปสู่ความเข้าใจและการกระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวอย่างจริงจังต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์

กลุ่มเป้าหมาย จำนวนผู้ร่วมเดินทางอยู่ในระหว่าง 8 – 10 คน ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่างๆ ดังนี้

- (1) เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบล ไทรทอง อ.ไทรทอง องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนบ้านไทรทอง โรงเรียนไทรทองวิทยา เจ้าหน้าที่อื่นๆ ตามที่ชุมชนเห็นว่าเกี่ยวข้อง
- (2) กลุ่มพ่อหลวง หรือกลุ่ม “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของชุมชน หรือพระสงฆ์ กลุ่มคนดังกล่าวมีความสำคัญในการเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ด้วยเหตุนี้ หากมีความเข้าใจว่า ตนเองเกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมอย่างไร
- (3) เยาวชนของชุมชนที่สนใจงานวัฒนธรรม การเลือกบุคคลในกลุ่มนี้อาจต้องพิจารณานักเรียนที่มีความสนใจและมีบทบาทเชิง “ผู้นำ” เพื่อเป็นแรงกระตุ้นต่อเยาวชนที่อยู่ในกลุ่มความสนใจเดียวกันให้เป็นการพัฒนาและสร้างความสนใจต่อมรดกวัฒนธรรมของชุมชน

รูปแบบกิจกรรม ลักษณะเส้นทาง การจัดเส้นทางสัญจร 1 – 2 วัน ชมพิพิธภัณฑ์ประมาณ 2 แห่ง โดยมีนัยของการชมคือ (1) การเรียนรู้กระบวนการจัดทำพิพิธภัณฑ์ ทั้งในแง่ของการเก็บรักษาและการศึกษาวัตถุและการเผยแพร่ความรู้ และ (2) การทำงานพิพิธภัณฑ์ในลักษณะที่เป็นการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน

สถานที่เข้าเยี่ยมชม (1) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจำทวี บุรณเขตต์ จังหวัดพิษณุโลก
(2) พิพิธภัณฑ์สถานบ้านโป่งมะนาว จังหวัดลพบุรี

ค่าใช้จ่าย

- ค่ายานพาหนะเดินทาง
- ค่าอาหารตลอดการเดินทาง
- ค่าที่พัก (ถ้าเดินทาง 2 วัน)
- ค่าน้ำมัน (รถศูนย์ฯ)
- ค่าตอบแทนวิทยากร
- ค่าทำงานภาคสนาม (จนท. ศูนย์ฯ)

กำหนดการ ภายในเดือนกุมภาพันธ์ (สัปดาห์ที่ 4) หรือต้นเดือนมีนาคม 2548

กิจกรรมที่ 2 การปรับปรุงงานทะเบียนวัตถุและการทำความสะอาดวัตถุเบื้องต้น

วัตถุประสงค์ จากสถานภาพของงานทะเบียนในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ทะเบียนวัตถุยังขาดรายละเอียดและไม่เป็นระบบในการคุมกันวัตถุ ทำให้การเก็บรักษาไม่ปลอดภัย และไม่เอื้อให้การสืบค้นประวัติและเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาระบบทะเบียนจึงเป็นสิ่งที่ทำให้งานพิพิธภัณฑ์สามารถดำเนินการต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ จะต้องอยู่บนเงื่อนไขของวัตถุประสงค์ของ

พิพิธภัณฑ์และความต้องการของเจ้าของวัดนอกระบบเอง นอกจากนี้ การทำความสะอาดและการ
ออกแบบการจัดเก็บวัตถุใหม่จะช่วยยืดอายุสภาพสิ่งของด้วยเช่นกัน

กลุ่มเป้าหมาย จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมการอบรมและปฏิบัติการ 7 – 15 คน (หรือขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ที่สนใจตาม
จริง) ทั้งนี้ ในวันที่อบรมอาจจะมีผู้เข้าร่วมที่สนใจและทยอยปฏิบัติงานทะเบียนและทำความสะอาด
เป็นระยะๆ ต่อไปจากการอบรม ซึ่งควรประกอบด้วยกลุ่มสมาชิกของชุมชนต่างๆ กัน

รูปแบบกิจกรรม กิจกรรมจะเน้นการเสนอหลักการปฏิบัติต่อวัตถุพิพิธภัณฑ์ทั่วไป แล้วนำไปสู่การพูดคุย
ในการหาแนวทางที่เป็นแบบเฉพาะของชุมชน ทั้งงานทะเบียน การทำความสะอาดและการเก็บ
รักษา การปฏิบัติต่อวัตถุควรมีการแบ่งประเภทวัตถุสำหรับการทำงาน เช่น หากแบ่งตามประเภท
หน้าที่และประโยชน์ใช้สอย ตามการจัดแบ่งเพื่อการศึกษาที่ดำเนินการไปแล้วในโครงการพัฒนา
หลักสูตรท้องถิ่น เช่น พระพุทธรูปและเครื่องรางของขลัง เครื่องใช้ของพระสงฆ์ เครื่องใช้ใน
พิธีกรรม เครื่องดนตรี ฯลฯ หรือเป็นแบ่งตามประเภทวัสดุ เช่น วัสดุที่ทำด้วยผ้า ไม้ โลหะ หรือตาม
สภาพการเสื่อมโทรมของวัตถุ (ในตรงนี้ ขอให้คุณปราโมทย์ลองพิจารณาและแสดงความเห็นมา
เพิ่มเติมด้วยเพื่อกำหนดลำดับการปฏิบัติงานที่เหมาะสม)

การอบรมงานทะเบียนและทำความสะอาดเบื้องต้นสามารถดำเนินการได้ในวัน
เสาร์-อาทิตย์ เพื่อให้เหมาะสมกับช่วงเวลารว่างจากภารกิจประจำของชุมชน แต่การทำงานควรมี
ระยะเวลาที่กำหนดเป็นช่วงเวลาการทำงานในแต่ละกลุ่มวัตถุที่เลือกดำเนินการ (การจัดแบ่งกลุ่ม
วัตถุขึ้นอยู่กับการตกลงร่วมกันของชาวบ้าน)

ค่าใช้จ่าย - ค่าอุปกรณ์ทำทะเบียนและทำความสะอาด
- ค่าตอบแทนวิทยากร
- ค่าเดินทาง (วิทยากร, ฯลฯ)
- ค่าน้ำมัน (รถยนต์ของศูนย์ฯ)
- ค่าทำงานภาคสนาม (จนท. ศูนย์ฯ)

กำหนดการ เดือนเมษายน – พฤษภาคม 2548

จากกิจกรรมในระยะที่ 1 นี้ สิ่งที่เจ้าหน้าที่สนามและคณะทำงานโครงการฯ จะต้องจินตนาการควบคู่กันไป
คือ รูปแบบของการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งของหรือการศึกษาเนื้อหาทางวัฒนธรรม เพราะจุดประสงค์สำคัญของ
โครงการวิจัยและพัฒนาคือการส่งเสริมกระบวนการคิดและการเรียนรู้เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑ์ด้วยตัวของชุมชนเอง.

รายงานการอบรมเชิงปฏิบัติการ
การทำทะเบียนโบราณวัตถุ
พิพิธภัณฑวัดท่าพูด จ.นครปฐม
เมื่อวันศุกร์ที่ 29 กรกฎาคม 2548

ความเป็นมาของโครงการ

กิจกรรมการลงทะเบียนวัตถุของพิพิธภัณฑวัดท่าพูดมาจากการสำรวจของทีมงานพิพิธภัณฑวัด และได้พบว่า สถานะของทะเบียนวัตถุอยู่ในลักษณะของการรอกงตาราง โดยวัตถุแต่ละชิ้นมีรายละเอียดคือ เลขที่ ชื่อวัตถุ สมัย ชื่อ-ที่อยู่ผู้บริจาค จำนวน สภาพ หมายเหตุ แต่งานดังกล่าวกลับไม่สามารถดำเนินการได้เพราะขาดกำลังคน และข้อมูลบางอย่าง เช่น สมัยของวัตถุสำหรับโบราณวัตถุ สร้างความไม่แน่ใจในการบันทึกข้อมูลให้ผู้รับผิดชอบ เพราะมองว่าตนเองขาดความชำนาญการ อย่างไรก็ตาม วัตถุบางประเภท เช่น เครื่องบริวารของเจ้าอาวาสองค์ก่อน ๆ กลับปรากฏเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องและน่าสนใจ และยังสามารถหาแหล่งข้อมูล ในรูปของเอกสารและคำบอกเล่ามาสร้างเรื่องราวของวัตถุได้ แต่ข้อมูลที่กล่าวมานี้กลับไม่ได้รับการบันทึก ตีความ และรวบรวมอย่างเป็นรูปธรรม

ด้วยเหตุนี้ ศูนย์ฯ จึงทดลองใช้การลงทะเบียนวัตถุเป็นกิจกรรมที่จะสร้างความสนใจกับผู้เข้าร่วมในการสืบค้นและบันทึกเรื่องเกี่ยวกับวัตถุและบริบททางวัฒนธรรม เนื่องจากงานทะเบียนเป็นงานพื้นฐานที่สุดของพิพิธภัณฑวัดทุกแห่งที่พึงมี เพื่อเป็นทำเนียบอ้างอิงวัตถุสิ่งของที่อยู่ในครอบครองของตนเอง และเป็นเช่นบัญชีที่จะสืบบอกได้ว่าวัตถุใดมีความเกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นอย่างไร ด้วยเหตุนี้ ทะเบียนวัตถุจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการเก็บรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุ และอำนวยความสะดวกในการคัดเลือกวัตถุเพื่อการจัดแสดงนิทรรศการ

อนึ่ง ในระยะเวลาก่อนการอบรม เจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามได้ทดลองใช้งานทะเบียนเป็นกิจกรรมสำหรับเยาวชน การทำงานเป็นการประยุกต์ใช้แบบทะเบียนวัตถุที่วัดท่าพูดเคยพิมพ์ เนื้อหาของรายละเอียดมาจากระบบการทำทะเบียนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากรที่เคยฝึกอบรมให้กับพิพิธภัณฑท้องถิ่นในภาคต่างๆ ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมเป็นนักเรียนจากโรงเรียนวัดท่าพูด โดยโรงเรียนได้จัดสรรเวลาในบางชั่วโมงให้นักเรียนบางห้อง บางชั้นปี ได้เข้ามาร่วมกิจกรรม ทั้งนี้ เพื่อเตรียมให้เยาวชนได้หันมาสนใจต่อวัตถุที่อยู่ในพิพิธภัณฑวัด และเป็นการสังเกตการณ์สภาพของการปฏิบัติจริงว่ามีลักษณะเช่นใด ประสพกับปัญหาประการใด และนำมาเป็นบทเรียนในการจัดการในระหว่างการอบรม และการทำงานที่ต่อเนื่องการการอบรม

อย่างไรก็ตาม ศูนย์ฯ มิได้มองว่า การอบรมการทำทะเบียนคือการสร้างมาตรฐานงานพิพิธภัณฑวัด หากเป็นการให้เครื่องมือบางอย่างในการจัดการกับคอลเลกชันของพิพิธภัณฑวัดที่มีความสะดวกมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การอบรมการทำทะเบียนวัตถุอาจจะไม่ใช่การผลักดันให้เจ้าของวัตถุทางวัฒนธรรม สามารถเก็บบันทึกวัตถุ เรื่องราว และบริบททางวัฒนธรรมได้ครบสมบูรณ์ เมื่อเสร็จสิ้นโครงการ จุดประสงค์สำคัญกลับอยู่ที่ว่า พิพิธภัณฑวัดได้เริ่มต้นงานพิพิธภัณฑวัด และได้เข้าใจกระบวนการงานพิพิธภัณฑวัด พร้อมไปกับการเก็บสะสมความรู้ที่เกี่ยวข้อง ส่วนในประเด็นของความต่อเนื่องในการทำงาน เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ศูนย์ฯ จะต้องติดตามและประเมินผลเป็นระยะๆ ในฐานะที่พิพิธภัณฑวัดท่าพูดเป็นเครือข่ายหนึ่งของการทำงาน

¹ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในรายงานการสำรวจเบื้องต้น : กรณีศึกษาพิพิธภัณฑวัดท่าพูด จ.นครปฐม วันที่ 13 มกราคม 2548

การดำเนินงาน

การอบรมเชิงปฏิบัติการนี้เน้นการให้ความรู้ในทางทฤษฎีเบื้องต้น และการลงมือปฏิบัติ เพื่อผู้เข้าอบรมจะเผชิญกับปัญหา ข้อจำกัด และคำถามที่จะเกิดขึ้นไปตลอดการทำงานทะเบียน วัตถุประสงคที่สำคัญอีก 2 ประการ ประการแรกได้แก่ การสร้างความตระหนักในคุณค่าของสิ่งของหรือวัตถุที่ชุมชน (ชาวบ้านบางกลุ่ม) ได้พิจารณาแล้วว่าวัตถุเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์เพื่อส่งต่อไปให้กับคนในชั่วอายุถัดไป ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาส่วนหนึ่งในการอบรมจึงเป็นการให้ความรู้ในเรื่องของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน (preventive conservation) ซึ่งเป็นการปฏิบัติการขั้นพื้นฐานที่สุดของการอนุรักษ์วัตถุ อย่างไรก็ตาม ทักษะในการมองวัตถุว่าเป็น “มรดก” อาจจะไม่ใช่ว่าสิ่งที่อยู่ในจิตสำนึกของเจ้าของวัตถุในลักษณะที่ตรงต่อทักษะการมองวัตถุของนักการพิพิธภัณฑ์ (รายละเอียดและตัวอย่างของการเผชิญหน้ากันระหว่าง 2 ทักษะ จะได้กล่าวจากประสบการณ์การอบรมในหัวข้อทักษะการมองวัตถุในมุมมองของชาวบ้าน)

ประการที่สองคือ การสร้างเวทีของการถ่ายทอดความรู้ ความทรงจำ และเรื่องเล่าระหว่างผู้ที่ดูแลพิพิธภัณฑ์ ผู้ใหญ่ที่มีความรู้เกี่ยวกับวัตถุ กับเด็กเยาวชนที่เข้ารับการอบรม ดังที่ได้กล่าวแล้วในที่มาของโครงการว่า ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุบางกลุ่มอยู่ในศักยภาพและความสามารถของผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมสามารถบอกเล่าถึงเนื้อหา ดังกล่าว หากแต่ความรู้นั้นๆ ไม่ได้รับการถ่ายทอดและบันทึก การอบรมจึงพยายามทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของการสื่อสารทางสังคมและเนื้อหาทางวัฒนธรรมไปในขณะเดียวกัน

ศูนย์ฯ ได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่วิทยภาคสนามและผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ เพื่อกำหนดวันและพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการอบรม รวมทั้งทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาของการอบรม ในช่วงเดือนกรกฎาคม 2548 จากนั้น เป็นการเตรียมการวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำทะเบียนและทำความสะอาดวัตถุเบื้องต้น นักวิชาการและเจ้าหน้าที่วิทยภาคสนามประจำกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์หนึ่งใหญ่วัดบ้านดอน จ.ระยอง ได้สำรวจและคัดเลือกวัตถุ เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2548 เพื่อแสดงตัวอย่างการทำทะเบียนวัตถุในลักษณะต่างๆ กัน โดยการพิจารณาความหลากหลายในรูปทรง วัสดุ สำหรับเป็นตัวอย่างการทำทะเบียนที่แตกต่างกัน เป็นจำนวนประมาณ 50 ชิ้น

การอบรมจัดขึ้นเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2548 ที่อาคาร 3 พิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด (โรงเรียนพระปริยัติธรรมเดิม) โดยมีผู้เข้าร่วมดังนี้

1. พระประสพโชค พลอยจิว วัดท่าพูด
2. อ. สัญญา สุดล้ำเลิศ โรงเรียนวัดไร่ขิงวิทยา
3. นางเรืองทิพย์ จันทิสรา ชาวบ้านบ้านท่าพูด
4. น.ส. นवलพรรณ สุดจิตร์รัก ชาวบ้านบ้านท่าพูด
5. นายสำรวย กันทวิ อบต. ไร่ขิง (คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด)
6. นายวิรัตน์ น้อยประชา พิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด
7. นายมานะ เกียรทวิ พิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด
8. ด.ญ. วริศรา ฉัตรแก้ว โรงเรียนวัดท่าพูด
9. ด.ญ. จริญญา โคมท่ง โรงเรียนวัดท่าพูด
10. ด.ช. เกษม ดิษฐเกษร โรงเรียนวัดท่าพูด
11. ด.ญ. เนตรนภา กระแสร์ โรงเรียนวัดท่าพูด

12. ด.ญ. เบญจวรรณ จันทร์มี โรงเรียนวัดท่าพูด
13. ด.ญ. จิราพร อยู่สงค์ โรงเรียนวัดท่าพูด
14. ด.ญ. ภัทรรณ พาทอง โรงเรียนวัดท่าพูด
15. ด.ญ. จรียา นาใจพอง โรงเรียนวัดท่าพูด
16. ด.ช. ณรงค์ ซายกกล้า โรงเรียนวัดท่าพูด
17. นายชานนท์ แซ่ซิ้ม โรงเรียนวัดท่าพูด
18. ด.ญ. วรชรี แดงพยนต์ โรงเรียนวัดท่าพูด
19. ด.ช. วิโรจน์ ภูนา โรงเรียนวัดท่าพูด
20. น.ส. จุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์ เจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนาม

เนื้อหาการอบรมเริ่มต้นด้วยกล่าวถึงความสำคัญของการอนุรักษ์วัตถุ และวิธีการเบื้องต้นที่จะช่วยชะลอการเสื่อมสลายของวัตถุ เช่น การหีบจับวัตถุ การเคลื่อนที่วัตถุ การรักษาความสะอาดของวัตถุและบริเวณที่เก็บ ผู้ให้การอบรมพยายามชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายเป็นเบื้องต้น และจะช่วยให้วัตถุที่อยู่ความครอบครองของพิพิธภัณฑอยู่ไปพร้อมกับชีวิตของพิพิธภัณฑได้อีก การสาธิตการเคลื่อนย้ายวัตถุเกิดขึ้นพร้อมไปกับการทำทะเบียน ซึ่งเป็นเนื้อหาของการอบรมความรู้ในลำดับถัดไป

ในส่วนเนื้อหาการอบรมการทำทะเบียนวัตถุ เริ่มต้นด้วยการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญของงานทะเบียนวัตถุต่องานพิพิธภัณฑ ระเบียบตรวจสอบ ความปลอดภัย การจัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม จากนั้น เป็นการแนะนำลักษณะของทะเบียนวัตถุ ในการนี้ ศูนย์ฯ ได้เสนอแบบงานทะเบียนที่เป็นของศูนย์ฯ ซึ่งมีรายละเอียดค่อนข้างมาก แต่ชาวบ้านสามารถปรับงานทะเบียนให้เหมาะสมกับพิพิธภัณฑได้ โดยไม่จำเป็นต้องยึดเป็นแบบแผนตายตัว และในที่สุด เป็นส่วนของการลงมือปฏิบัติ ทั้งนี้ เป็นการให้ความรู้ในเรื่องของการทำความสะอาด การจับต้องวัตถุ การจดยละเอียดเกี่ยวกับวัตถุ และการเขียนทะเบียนลงบนวัตถุ

ในประเด็นของการจดยละเอียดเกี่ยวกับวัตถุมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากกล่าวโดยกว้างๆ แล้ว งานทะเบียนจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ (1) ข้อมูลทางกายภาพของวัตถุ ขนาด สภาพ วัสดุ (2) ข้อมูลทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ประโยชน์การใช้สอย เรื่องเล่า ที่มาของสิ่งของ และ (3) ข้อมูลการอนุรักษ์ซ่อมแซม ที่กล่าวว่ามีความน่าสนใจนั้น มาจากการสังเกตพฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในระหว่างที่มีการบันทึกข้อมูลประเภทที่ (1) และ (2) ในจุดนี้เองที่แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมการทำทะเบียนโบราณวัตถุที่มีทั้งเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ สามารถจะเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้เรื่องราวทางวัฒนธรรมระหว่างสมาชิกในสังคม

การสื่อสารและการเรียนรู้ผ่านโบราณวัตถุ

เมื่อกล่าวถึงการเรียนรู้จากกิจกรรมการทำทะเบียน ผมขอตั้งข้อสังเกตไว้ 2 ระดับ คือ การเรียนรู้ระหว่างเพื่อนที่เข้าอบรมเชิงปฏิบัติการ และการเรียนรู้ระหว่างคนในชั่วอายุที่ต่างกัน

รูปแบบของการปฏิบัติการเน้นที่การทำงานร่วมกันระหว่างผู้เข้าอบรมที่จะช่วยกันสังเกตและบันทึกข้อมูลในแต่ละกลุ่มข้อมูล หากพิจารณาในมุมมองของการศึกษาแล้ว กิจกรรมดังกล่าวเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการสังเกตลักษณะต่างๆ และอธิบายออกมาด้วยภาษาที่ชี้ให้เห็นรูปแบบเฉพาะของวัตถุนั้น และยังนำไปสู่การถกเถียงระหว่างเพื่อนร่วมกิจกรรมในการวัดขนาด สี รูปลักษณะ การพูดคุยกันระหว่างเด็กที่เข้าร่วมอบรมแต่ละกลุ่มในขณะที่ทำกิจกรรม แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมสามารถส่งเสริมทักษะในเชิงวิเคราะห์ และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ หรือหากจะมอง

กิจกรรมของการทำความสะอาดวัตถุและการเขียนเลขทะเบียนลงบนวัตถุ ขั้นตอนการปฏิบัติจะต้องอาศัยความระมัดระวัง มือและสายตาของผู้ทำทะเบียนจะเพิ่มความสนใจที่ตัววัตถุ ฉะนั้น หากการทำทะเบียนเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้ในตรงนี้อาจนำไปสู่มุมมองต่อวัตถุของเด็กที่ไม่ได้มองว่าเป็นของเก่า หากแต่เป็นวัตถุที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ของแวดล้อมรอบตัวที่มีหน้าที่และความเป็นมา และสามารถเป็นการเรียนรู้ทางสังคมได้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ อาจเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างพฤติกรรมต่อวัตถุไปในลักษณะที่มีช่วยอนุรักษ์ให้วัตถุคงสภาพมากยิ่งขึ้น (แต่คงต้องอาศัยเวลา เพราะทัศนคติของชาวบ้านต่อการมองวัตถุที่อยู่ในพิพิธภัณฑที่มีลักษณะที่แตกต่างจากภัณฑารักษ์ในพิพิธภัณฑไม่มากนัก) ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในหัวข้อ "ทัศนคติการมองวัตถุในมุมมองของชาวบ้าน")

ประเด็นในการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้มีได้อยู่เพียงลักษณะทางกายภาพของวัตถุ แต่เรื่องราวที่อยู่เบื้องหลังวัตถุก็ก่อให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นในเรื่องราว เช่น ประโยชน์ใช้สอย ความเก่า หรือที่มาของวัตถุ เรื่องราวและบริบททางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุกลายเป็นประเด็นในการสร้างบทสนทนา บทสนทนาที่เกิดขึ้นมีใช้เพียงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเพื่อนที่ทำงานกิจกรรม แต่เป็นการถ่ายทอดความรู้บางชุดระหว่างคนใน 2 ชั่วอายุ ตัวอย่าง เช่น การทำทะเบียนผ้าใจกระเบนที่เย็บชายขอบด้านหนึ่งชิดกัน เด็กตั้งข้อสงสัยแรกว่า "จะนุ่งได้อย่างไร" เพราะลักษณะของผ้าแตกต่างจากเสื้อผ้าที่สวมใส่กันในปัจจุบัน คุณลุงท่านหนึ่งอธิบายในทันที พร้อมการแสดงท่าทางว่า จะต้องให้คนใส่อยู่ด้านในและต้อง "หลาว" ผ้าไปด้านหน้าและกระหวัดชายผ้าไปด้านหลัง ลอดใต้ระหว่างขา เพื่อเป็นการหนีบชาย คำถามอีกคำถามเกิดขึ้น "ทำไมผ้ามีรูโหว่" ทั้งที่ไม่มีรอยตัดหรือรอยไหม คุณลุงท่านเดิมได้อธิบายถึงลักษณะธรรมชาติอย่างหนึ่งของผ้าที่เรียกว่า "การกินตัว" ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติที่จะพบในผ้าเก่า

สิ่งที่น่าสนใจเพิ่มเติมจากข้อปัญหาและการสนทนาคือ "เกร็ดความรู้" ที่คุณลุงคนเดียวท่านได้เล่าต่อเนื่องไป คุณลุงได้กล่าวถึงว่า ก่อนชายในสมัยก่อนจะทำการออกรบ จะต้องกราบลาพ่อและแม่ แม่บางคนจะขลิบชายผ้าที่นุ่งได้ทำการหลาวผ้าไว้แล้ว และใช้ด้ายมัดให้เป็นตุ้ม ลูกชายจะนำเศษผ้าที่แขวนไว้พร้อมกับพระที่แขวนที่คอ แม่เองก็เปรียบเหมือนกับพระที่บ้าน คุณลุงได้เล่าความต่อไปด้วยว่า พระสงฆ์องค์หนึ่งได้เฝ้าถามผู้คนที่มากราบไหว้พระที่วัดว่า "ไหว้พระที่บ้านหรือยัง" พ่อและแม่เป็นพระที่ประจำตัวของพุทธศาสนิกชน

ตัวอย่างที่ยกมาในนี้แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมงานทะเบียนวัตถุสามารถเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มากกว่ากระบวนการหนึ่งของงานพิพิธภัณฑ แต่ทั้งนี้ จะอยู่ภายในเงื่อนไขของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เขียวชนในฐานะผู้ที่ต้องการเรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่น ผู้อาวุโสที่สามารถให้ความรู้ เรื่องราว เรื่องเล่า ต่อคนอีกกลุ่มหนึ่ง และความต่อเนื่องในการแสวงหาความรู้ เพราะการบันทึกเรื่องราวของท้องถิ่นเป็นเสมือนการต่อภาพ วัตถุชิ้นหนึ่งสามารถบอกเล่าเรื่องราวได้กลุ่มหนึ่ง คนๆ หนึ่งก็สามารถบอกเล่าเรื่องราวได้ในมุมมองหนึ่งเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ความสนใจและความสนใจต่อการสืบค้นเรื่องราวของท้องถิ่น เพื่อจัดทำ "คลังวัฒนธรรม" ของท้องถิ่น เจ้าของวัฒนธรรมเองจะต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และภาพของกลุ่มสังคมและวัฒนธรรมของตนจะมีความชัดเจน เรื่องราวของท้องถิ่นจะมีให้เล่าสืบสาน จัดแสดง และบอกกล่าวต่อผู้คนทั้งในและนอกพื้นที่

ทัศนคติการมองวัตถุพิพิธภัณฑในมุมมองของชาวบ้าน

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในระหว่างการอบรมเชิงปฏิบัติการได้แก่ ทัศนคติการมองวัตถุในพิพิธภัณฑของชาวบ้าน พิพิธภัณฑวัดและชุมชนหลายแห่งเกิดจากความรู้สึกของการสูญเสียหรือการโยนหารูปแบบวิถีชีวิตของคนรุ่นหนึ่งในชุมชน พิพิธภัณฑจึงเปรียบเหมือนภาพของตัวตนบางอย่างที่สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน/วัดในฐานะเจ้าของวัตถุ และเป็นหลักอ้างอิงหรือแบบอย่าง หรือเรียกได้ว่าเป็นบรรทัดฐานขนบการปฏิบัติของสังคมในอดีต

และต้องการให้ผู้คนในชั่วอายุต่อไปได้ปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตาม วัตถุในพิพิธภัณฑบางจำพวก เช่น ข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน อาจเป็นสิ่งที่ยากต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อวัตถุที่เคย

การใช้งานวัตถุที่อยู่ในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกับคนตลอดอายุการใช้งาน เมื่อวัตถุนั้นๆ กลายเป็น “ของเก่า” แล้วนำมาบริจาคให้กับพิพิธภัณฑ วัตถุนั้นอาจจะไม่ได้รับการพิจารณาว่าเป็น “ของที่มีค่า” ในฐานะวัตถุพิพิธภัณฑอย่างทีภัณฑารักษ์มองในทันที ฉะนั้น เจ้าของวัฒนธรรมยังคงมีความเคยชินกับรูปแบบการใช้งานที่มีมาแต่เดิม การปฏิบัติต่อวัตถุจึงไม่ได้มีลักษณะเช่นเดียวกับที่ภัณฑารักษ์กระทำต่อคอลเลกชันในพิพิธภัณฑ

ตัวอย่างที่น่าสนใจเช่น รองเท้าที่ทำด้วยหนัง ซึ่งอยู่ในสภาพที่ไหม้ไหมมาก นูรองเท้าที่ทำจากเชือกในลอนขาด แหว่งไปบางส่วน เด็กที่เข้ารับการอบรมปฏิบัติไปตามขั้นตอนของการทำทะเบียนวัตถุ งานทำความสะอาด การเขียนทะเบียน แต่ในขณะที่ทำงานบอกลักษณะของวัตถุเพื่อทำการบ่งชี้ว่าเป็นวัตถุประเภทใด มีลักษณะการใช้งานอย่างไร เด็กดูจะไม่คุ้นชินกับรองเท้าที่เห็น เพราะมีวัสดุและรูปแบบบางอย่างที่ต่างออกไปจากรองเท้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมในปัจจุบัน ผู้ใหญ่ท่านหนึ่งได้เข้ามาอธิบายวัสดุที่ใช้ทำ และประโยชน์ใช้สอย พร้อมไปกับการสาธิตการใช้งานด้วยการสวมใส่

ในจุดนี้ ผมความเห็นว่าการปฏิบัติต่อวัตถุในพิพิธภัณฑในมุมมองของเจ้าของวัฒนธรรมอาจแตกต่างกันไปอย่างมากสำหรับวัตถุแต่ละประเภท เพราะหากวัตถุนั้นๆ เป็นสิ่งของจำพวกประเภทของศักดิ์สิทธิ์ หรือวัตถุที่มีขนาดใหญ่ การปฏิบัติต่อวัตถุจะมีความระมัดระวัง แต่ในทางตรงกันข้ามหากเป็นวัตถุที่มีความใกล้ชิดกับร่างกาย หรือในชีวิตประจำวัน การปฏิบัติต่อวัตถุยังคงลักษณะการใช้งานแบบเดิม อย่างไรก็ตาม ในประเด็นนี้ ผมยังไม่ถือเป็นข้อสรุป หากแต่ต้องการตั้งเป็นข้อสังเกตให้เจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามลองพิจารณาข้อพิจารณาดังกล่าวนี้ไปในขณะที่ปฏิบัติการในระยะต่อไป

การปฏิบัติการในระยะต่อไป

เจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามจะจัดกิจกรรมการลงทะเบียนต่อเนื่องมาจากที่ปฏิบัติอยู่แล้วในช่วงเดือนกว่าที่ผ่านมา เพื่อเป็นการพัฒนางานทะเบียนวัตถุของพิพิธภัณฑให้มีลักษณะเป็นรูปธรรม และเป็นระเบียบอ้างอิงต่อการใช้งานต่างๆ ในอนาคต ทั้งนี้ ควรมีการรายงานผลความก้าวหน้าเป็นระยะ เพราะศูนย์ฯ กำลังพิจารณาถึงรูปแบบงานทะเบียนที่เป็นระบบคอมพิวเตอร์ที่มีการบันทึกทั้งภาพวัตถุ ข้อมูล และโปรแกรมที่อำนวยความสะดวกในการสืบค้น ซึ่งรูปแบบจะต้องมีการสร้างหรือปรับฐานข้อมูลวัตถุศูนย์ฯ ที่มีอยู่ให้เหมาะกับการใช้งานของพิพิธภัณฑท้องถิ่น

การทำงานที่เกิดขึ้นไปในขณะเดียวกันคือ การสืบค้นเรื่องราว และกำหนดเนื้อหาเพื่อการจัดแสดงนิทรรศการ หลังจากที่มีการย้ายสิ่งของจากอาคารหนึ่ง เพราะในขณะนี้ เจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามได้รายงานในเบื้องต้นแล้วว่า ผู้ดูแลพิพิธภัณฑต้องการปรับเปลี่ยนลักษณะการจัดแสดงที่เป็นอยู่ จึงเกิดการเคลื่อนย้ายวัตถุเข้าไปในคลังที่ได้เตรียมพื้นที่ไว้ในอาคารที่ 2 ของพิพิธภัณฑ ด้วยเหตุนี้ รูปแบบการทำงานในระยะถัดไปจะเพิ่มงานในส่วนของการสืบค้นประวัติ ซึ่งอาจารย์ในโรงเรียนได้ผนวกกิจกรรมที่มีเนื้อหาดังกล่าวเข้าไปในวิชาเรียน เมื่อพิจารณากิจกรรมความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและพิพิธภัณฑ แสดงให้เห็นว่า โรงเรียนมีความสนใจต่อการใช้พื้นที่พิพิธภัณฑเพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้เรื่องราวท้องถิ่นของเด็กมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ขอให้สังเกตการณ์ความต่อเนื่องของความร่วมมือเป็นสำคัญ ในการทำความเข้าใจว่าปัจจัยตัวใดที่เอื้อหรือไม่เอื้อต่อการทำงานระหว่างพิพิธภัณฑกับโรงเรียน

รายงานปฏิบัติการ
การอบรมการแกะสลักหนังใหญ่
โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์หนังใหญ่ วัดบ้านดอน
ครั้งที่ 1 วันที่ 22 – 24 กรกฎาคม 2548

ชีวลสิทธิ์ บุญเกียรติ

ความเป็นมาของโครงการ

หนังใหญ่ เป็นการแสดงรูปแบบหนึ่งในสังคมไทยที่มีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีเอกลักษณ์เฉพาะทรงคุณค่าด้วยนานาศิลปวิทยาการที่ก่อปรักขึ้นเป็นวัฒนธรรมหนังใหญ่ ทั้งด้านทัศนศิลป์ นาฏศิลป์ คีตศิลป์และวรรณศิลป์ ในปัจจุบันประเทศไทยมีหนังใหญ่คงเหลืออยู่น้อยมาก พิพิธภัณฑหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง เป็น 1 ใน 3 แห่งของพิพิธภัณฑประเภทหนังใหญ่ที่พยายามสืบทอดวัฒนธรรมหนังใหญ่ไว้ให้คงอยู่ ชุดหนังใหญ่วัดบ้านดอนเป็นหนังใหญ่ที่มีคุณค่าต่อการศึกษาลักษณะลวดลายบนตัวหนังละเอียด ประณีตสวยงามด้วยฝีมือช่างชั้นสูงและมีอายุเก่าแก่กว่าร้อยปี หากแต่มีการเสื่อมสภาพผุพังไปตามกาลเวลา และอาจทวีความเสียหายเปลี่ยนแปลงขึ้นเรื่อยๆ

การสืบสานการแกะสลักหนังใหญ่โดยเจ้าของวัดผู้วัฒนธรรมหรือผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้มรดกหนังใหญ่สืบทอดสู่คนอีกชั่วอายุหนึ่ง เพราะวิธีการดังกล่าวจะส่งเสริมให้เยาวชนหรือผู้ที่สนใจตระหนักถึงคุณค่าของวัตถุทางวัฒนธรรมที่เป็นของชุมชน และยังเป็นการสืบทอดเอกลักษณ์ทางสังคม

การดำเนินงาน

ศูนย์ฯ ได้พิจารณาโครงการที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันที่เคยดำเนินการมาแล้ว ได้แก่ โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์หนังใหญ่วัดขนอน จ.ราชบุรี และได้ติดต่อกับนายหนังที่เคยร่วมโครงการดังกล่าวให้เป็นวิทยากรประจำโครงการ เพื่อความสะดวกในการดำเนินงาน ทั้งในเรื่องทักษะของการแกะหนังใหญ่ และการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นการพัฒนาทักษะการแกะสลักกับกลุ่มเยาวชน อาจารย์ว่าที่ ทรัพย์สิน คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และนายเสนีย์ ทรัพย์สิน นายหนังจากนครศรีธรรมราช เป็นผู้ที่ได้ร่วมโครงการข้างต้น ด้วยเหตุนี้ ศูนย์ฯ จึงประสานงานและกำหนดเนื้อหาการอบรม รวมทั้งการจัดเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการแกะหนังใหญ่

การฝึกอบรมจะมีระยะเวลาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม – ตุลาคม 2548 (โดยประมาณ) ประกอบด้วยเนื้อหา มีรายละเอียดดังนี้

หัวข้อเรื่อง การปลูกลวดลายบนแผ่นหนัง

สังเขปเนื้อหา เป็นการฝึกทักษะการใช้เครื่องมืออุปกรณ์การแกะหนัง เริ่มต้นด้วยการแกะกระดาษ และแกะหนัง ตามลำดับ เพื่อเป็นการเปรียบเทียบให้ผู้เข้าอบรมเห็นว่า น้ำหนักของการแกะกับวัสดุที่ต่างกัน จะใช้ทักษะที่ต่างกัน การฝึกฝนการใช้เครื่องมือจะต้องทำอย่างต่อเนื่อง เพราะการแกะหนังให้เกิดลวดลายที่สวยงามจะต้องมาจากทักษะการใช้เครื่องมือได้อย่างเชี่ยวชาญ

วัสดุอุปกรณ์

- แผ่นหนังวัวที่ทำความสะอาดแล้ว
- เครื่องมือตัดชนิดต่างๆ ใช้ตัดเจาะหนังให้เป็นช่องว่าง สิวหน้าตัด สิวตัดเฉียง และสิวเล็บมือ
- เครื่องมือตอก เรียกว่า ตัวมุก หรือ ตูดู่ มีขนาดต่างๆ กัน ใช้สำหรับเดินเส้น
- เชียงรองการฉลุลาย
- กระดาษแข็ง

หัวข้อเรื่อง การฟอกและทำความสะอาดแผ่นหนัง

สังเขปเนื้อหา วิธีการฟอกและทำความสะอาดแผ่นหนัง (บรรยายพร้อมการสาธิต) มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำสืบสานการแกะสลักหนัง เพราะเจ้าของวัฒนธรรมสามารถจัดหาวัสดุในท้องถิ่น (หนังวัวจากโรงฆ่า) มาใช้ทำหนังเดียวสำหรับการแกะสลักหนังต่อไปในอนาคต ขั้นตอนการฟอกหนังนี้มีความสำคัญอย่างมากต่ออายุของหนังอนาคต

วัสดุอุปกรณ์

- แผ่นหนังวัว / กระบือ
- น้ำส้มสายชูผสมน้ำปริมาณ 750 มิลลิลิตร/น้ำจำนวน 20 ลิตร (เพิ่มปริมาณตามขนาดของแผ่นหนัง)
- ข้อน หรือมีดสำหรับขูดชั้นไขมันและกำจัดขนบนแผ่นหนัง
- ถังขนาดใหญ่ หรือโถงสำหรับแช่หมักแผ่นหนัง
- ค้อนและตะปู
- สะติงไม้สำหรับชิงแผ่นหนังให้แห้งและตึง (ไม้กระดานหน้ากว้างประมาณ 6 นิ้ว หน้า 1 นิ้ว ยาวประมาณ 2.5 เมตร 8 แผ่น)

หัวข้อเรื่อง การเขียนลาย / ลอกลายหนังใหญ่

สังเขปเนื้อหา การเขียนลายตัวหนังใหญ่แบบโบราณ และการลอกลายเส้นจากหนังตัวเก่าเป็นขบวนการในการสืบสานขนบลวดลายที่ปรากฏบนตัวหนัง และสามารถผลิตหนังชุดเซตตัวหนังที่มีสภาพเก่าในคลังของพิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ เพื่อใช้ในการแสดงในตอนที่เกี่ยวกับตัวหนัง

วัสดุอุปกรณ์

- กระดาษไขสำหรับลอกลาย (ลอกลายเส้นแล้วนำไปถ่ายพิมพ์เขียว)
- ปากกา rotting เขียนแบบสีดำ เบอร์ 0.5
- แผ่นกระดานเรียบใช้รองพื้น

หัวข้อเรื่อง การระบายสีบนแผ่นหนัง

สังเขปเนื้อหา กรรมวิธีการผสมสีต่างๆ และการระบายแผ่นหนัง วิธีการเคลือบให้สีคงทน การใส่ไม้ดับหนัง

หนัง

วัสดุอุปกรณ์

- แผ่นหนังวัวที่ฉลุลวดลายแล้ว
- แอลกอฮอล์ 70% สำหรับเช็ดขจัดคราบไขมันก่อนการระบายสี
- ส่วนผสมสำหรับสีต่างๆ ได้แก่ หมึกจีน ผุ่นขาวและผุ่นแดง แก่นไม้ฝาง แก่นขนุน ยางรง หมากรแห้ง ผงจุนสี ผุ่นเขียว ผุ่นสีฟ้าและผุ่นขาว
- แปรงขนาดเล็ก และพู่กันปลายกลมขนาดใหญ่ คละเบอร์
- น้ำยาการโพลาลอยด์ ปี 72 และน้ำมันโกลูอิน สำหรับเคลือบสีดำให้ติดคงทนนาน
- น้ำยาสเปรย์ฟอกสีฟ สำหรับเคลือบผิวชั้นสุดท้ายให้ติดคงทนนาน
- ไม้ตบหนีบหนัง (วัดบ้านดอนใช้ไม้เหลาชะโอน)

หัวข้อเรื่อง การติดตาม ประเมินผล และพัฒนาทักษะ

สังเขปเนื้อหา วิทยากรและเจ้าหน้าที่โครงการฯ สังเกตการ ให้ข้อเสนอแนะ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การแกะหนังใหญ่ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมเรียนรู้เทคนิค ความชำนาญจากวิทยากร นอกจากนี้ ศูนย์ฯ สามารถประเมินความก้าวหน้าและทิศทางในการทำงานพัฒนาพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนต่อไปในอนาคต

การสื่อสารทางวัฒนธรรม

โจทย์สำคัญของการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นคือ การสร้างความตระหนักของชาวบ้านในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมต่อวัตถุสะสมที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์ให้เห็นถึงคุณค่า และนำไปสู่ความร่วมมือในการจัดการและสืบทอดวัตถุทางวัฒนธรรมเหล่านั้นให้สอดคล้องต่อสภาพสังคมในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ ศูนย์ฯ จึงได้พิจารณาความเป็นไปได้ต่างๆ ด้าน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว โดยมีได้จำกัดว่ากิจกรรมในระหว่างการทำงานพัฒนานั้น จะต้องเป็นความรู้หรือทักษะงานพิพิธภัณฑ์เพียงประการเดียว ในที่นี้ ศูนย์ฯ จึงตีความการพัฒนาพิพิธภัณฑ์พิพิธภัณฑ์ไปในลักษณะของงานมรดกในท้องถิ่น

ฉะนั้น หากพิพิธภัณฑ์เชื่อมโยงโดยตรงกับมรดกคือ สมบัติที่สืบทอดระหว่างชั่วอายุคนแล้ว ซึ่งในที่นี้คือหนังใหญ่ การสืบสานทักษะการแกะหนังใหญ่มิใช่เป็นมรดกด้วยเช่นกัน แต่มรดกในที่นี้กลับเป็นสิ่งที่จับต้องมิได้หรืออย่างที่มีการนิยามด้วยภาษาวิชาการว่า “intangible heritage” ด้วยเหตุนี้ การแกะสลักหนังใหญ่ ซึ่งมีได้เป็นขนบปฏิบัติของชุมชนวัดบ้านดอนเอง อาจเรียกได้ว่าเป็น “มรดกใหม่” ที่จะทำมรดกเดิมที่เป็นคอลเลกชันตัวหนัง ขยายขอบเขตของความหมายและความมีชีวิตชีวาออกไปได้อีก ถ้าหากเรามีแนวความคิดว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง เกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ การอบรมการแกะสลักหนังใหญ่น่าจะเป็นกุศโลบายสำคัญหนึ่งที่จะช่วยในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดบ้านดอนในอีกทางหนึ่ง

นอกจากกิจกรรมการแกะสลักหนังใหญ่จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความใส่ใจต่อมรดกของท้องถิ่นแล้ว การแกะสลักหนังใหญ่จะกลายเป็นนิยามสำคัญต่อความหมายของวัตถุที่อนุรักษ์ในพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนนั้นหมายความว่า หากการแกะสลักหนังใหญ่สามารถสืบทอดเป็นขนบของชุมชนหรืออย่างน้อยเป็นขนบหนึ่งของคณะละครที่เชิดหนังใหญ่ภายในวัด ความหมายของตัวหนังจะไม่ถูกเก็บเป็นเพียงโบราณวัตถุ แต่วัตถุกลับ

ถูกตีความให้เห็นที่มา ความผูกพันระหว่างสังคม (ผู้แกะสลักและในบางกรณีก็เป็นผู้ขีดหนังใหญ่ด้วยเช่นกัน) กับตัวหนัง และยังรวมไปถึงการแสดงหนังใหญ่ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ดังนั้น ความหมายของวัตถุที่เกิดขึ้นในที่นี้ไม่ใช่ความหมายของวัตถุที่มาจากงานวิจัยวัตถุเช่นขนบงานวิจัยในพิพิธภัณฑ์ที่พบอยู่ได้ทั่วไป แต่ในทางตรงข้ามความหมายของวัตถุกลับเกิดจากการใช้งานจริงต่อวัตถุการใช้งานโดยเจ้าของวัฒนธรรมต่อวัตถุทางวัฒนธรรม การส่งผ่านความรู้จึงอาจจะไม่ใช้รูปแบบของการจัดแสดงนิทรรศการที่ว่าด้วยหนังใหญ่อย่างในแห่งอื่นๆ ก็ได้ อย่างไรก็ตาม ความหมายของตัววัตถุก็สามารถมีได้มากกว่าการแสดงหนังใหญ่ และการแกะสลักหนังใหญ่ (หากสามารถสืบสานต่อไปในอนาคต) นั่นคือ การเพิ่มคุณค่าด้วยการอนุรักษ์ตัวหนังเดิม

เมื่อกล่าวถึงการส่งผ่านความรู้หรือการอบรมการแกะสลักหนังใหญ่ สิ่งที่น่าพิจารณาอีกจุดหนึ่งคือ กิจกรรมการแกะหนังใหญ่เองมีประโยชน์ต่อเด็กในการพัฒนากระบวนการคิดและความฉลาดเฉลียว (Intelligence) ในหลายๆ ด้าน ดังที่ Howard Gardner ได้เสนอมุมมองและทฤษฎีที่ใช้ในการพิจารณาความสามารถในการทำความเข้าใจ/ความฉลาดใน 7 ลักษณะคือ ความสามารถในการคำนวณและความคิดเชิงตรรกะ (logical-mathematical intelligence) การใช้พื้นที่ (spatial intelligence) ดนตรี (musical intelligence) ภาษา (literary intelligence) ทักษะการเคลื่อนไหวร่างกาย (bodily-kinesthetic intelligence) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (interpersonal intelligence) และภายในตัวตน (intrapersonal intelligence)¹

ด้วยเหตุนี้ หากพิจารณาจากมุมมองของการศึกษา กิจกรรมการแกะสลักหนังใหญ่ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างน้อย 4 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ (1) ทักษะการเคลื่อนไหวร่างกายที่เกิดมาจากการฝึกใช้เครื่องมือแกะสลักหนัง (2) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นในการฝึกอบรม โดยปฏิสัมพันธ์จะเกิดจากการแลกเปลี่ยนเครื่องมือ อธิบาย การพูดคุย การสังเกตความก้าวหน้าในงานแกะของเพื่อนร่วมการอบรม (3) ภายในตัวบุคคล อันหมายถึง การควบคุมตนเองให้งานแกะสลักสำเร็จไปได้ และ (4) ความสามารถในการคำนวณและความคิดเชิงตรรกะ ที่เป็นไปพร้อมกับตอกหนังที่จะต้องมีการสังเกตลวดลายที่เกิดขึ้นมาจากการตอกในแต่ละครั้ง จินตนาการภาพรวมที่เกิดมาจากรอยตอกในแต่ละครั้ง การพิจารณาด้วยทักษะการเรียนรู้เช่นนี้ ทำให้เราเห็นว่า กิจกรรมทางวัฒนธรรมนี้ได้จำกัดอยู่เพียงเนื้อหาและปรัชญาของการส่งทอดความทรงจำ ตัวตนทางสังคม และรูปแบบวัฒนธรรมเฉพาะ หากยังก่อให้เกิดการเรียนรู้เนื้อหาอื่นๆ

อนึ่ง เมื่อพิจารณาการแกะสลักหนังใหญ่ในลักษณะของสื่อ เราสามารถพิจารณาได้ใน 2 ระดับ คือ การสื่อสารภายในวัฒนธรรม และการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม การสื่อสารภายในวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นนี้มาจากปฏิสัมพันธ์ของผู้ที่รับการฝึกแกะสลักหนังใหญ่ ได้เข้าใจถึงที่มาของหนังใหญ่ การประดิษฐ์สร้างวัตถุทางวัฒนธรรมที่มีขนบเฉพาะ และก่อให้เกิดเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง กลายเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความแตกต่างของสังคมหนึ่งจากอีกสังคมอื่น และความแตกต่างของประเภทวัตถุที่ต่างไปจากวัตถุประเภทอื่นในวัฒนธรรม

¹เอกสารประกอบการเสวนาวิชาการพิพิธภัณฑ์ เรื่อง พิพิธภัณฑ์สถาน : แหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ / จัดโดย สถาบันพระปกเกล้า, มูลนิธิ 14 ตุลา จัดเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2546 ณ อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา 16, หน้า 10.

ความคิดเบื้องหลังอีกประการหนึ่งคือ ความตั้งใจของผู้สูงอายุที่ต้องการให้ลูกหลานสืบทอดหนังใหญ่ และการละเล่น ดังจะเห็นได้จากการฟื้นฟูคณะหนังใหญ่ ความพยายามจัดการคณะละครให้สามารถอยู่รอดได้ และการขอให้ศูนย์ สนับสนุนการอบรมการแกะสลักหนังใหญ่ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นความตั้งใจเบื้องหลังของคนชั่วอายุหนึ่ง ความผูกพันของคนรุ่นหนึ่งต่อวัตถุทางวัฒนธรรม ในการถ่ายทอดและสืบทอดความคิด ค่านิยมกลุ่มหนึ่งต่อคนในชั่วอายุถัดไป หนังใหญ่ การเชิดหนัง และการอนุรักษ์ด้วยการสร้างหนังใหญ่ เช่นนี้จึงกลายเป็นสื่อกลางทางวัฒนธรรมระหว่างชั่วอายุคน กลายเป็นสื่อกลางที่พยายามจะสานต่อสมาชิกของสังคมไว้ด้วยกัน แม้ว่าสมาชิกกลุ่มสังคมที่อ้างถึงนั้น จะจำเพาะอยู่เพียงวัด ผู้อาวุโสในชุมชนที่ให้ความสนใจต่อหนังใหญ่ และเด็ก/เยาวชน แต่ในอนาคต กลุ่มคนที่สนใจต่อมรดกในท้องถิ่นอาจขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นมรดกของชุมชนก็เป็นได้

ส่วนที่กล่าวถึงการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม นั่นคือการถ่ายทอดความรู้ทางช่าง (การแกะสลักหนังใหญ่) ดังจะเห็นได้ว่า ความรู้เกี่ยวกับการแกะสลักหนังใหญ่เป็นวัฒนธรรมจากภายนอกที่นำเข้ามาโดยโครงการของศูนย์ฯ ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาว่าหนังใหญ่เป็นสื่อกลางประเภทหนึ่ง การถ่ายทอดความรู้ด้วยสื่อกลางเช่นนี้ จึงอยู่ในลักษณะที่เป็นสื่อการสื่อสารหรือการสนทนาระหว่าง 2 วัฒนธรรม (ประเด็นดังกล่าวนี้ควรได้รับการสังเกตการเพิ่มเติมเกี่ยวกับการรับรู้ของเด็กในที่ได้รับการอบรม ผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้อง และวัดว่ามีลักษณะเช่นใด การฝึกอบรมนำไปสู่การสะท้อนมองระหว่างสภาพของหนังใหญ่ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และลักษณะที่อาจจะเปลี่ยนแปลงไปต่อบัจจุบันใหม่ที่เข้ามา)

การอนุรักษ์ในแง่ของการอนุรักษ์ป้องกัน (preventive conservation)

การอนุรักษ์ตัวหนังเดิมเป็นโจทย์ที่สำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแห่งนี้ เพราะสภาพของหนังชุดเก่าที่มีได้ใช้เชิดในปัจจุบันอยู่ในลักษณะที่เสื่อมโทรมอย่างมาก การจัดเก็บในปัจจุบันอยู่ในลักษณะของการจัดหนังเก็บไว้ในลิ้นชักเหล็กที่ทำขึ้นเฉพาะ และมีการวางตัวหนังทับกันในแต่ละชั้น ในจุดนี้ ผมเกิดขึ้นสังเกต 2 – 3 ประการ คือ การวางตัวหนังทับกันเช่นนี้เป็นเรื่องที่เหมาะสมสำหรับการอนุรักษ์วัตถุที่ทำจากหนังหรือไม่ การเก็บวัตถุไว้ในลิ้นชักที่มีได้มีการระบายอากาศอย่างสม่ำเสมอจะเป็นตัวเร่งการเสื่อมโทรมของวัตถุหรือไม่ การเก็บหนังใหญ่ตามขนบเดิมเป็นเช่นไร

ผมได้ขอความเห็นจากอาจารย์ที่เพิ่มเติม อาจารย์เห็นว่า การที่ตัวหนังทับกันน่าจะเป็นเรื่องดีต่อการให้น้ำหนักกดลงบนตัวหนังเพื่อป้องกันการบิดงอของหนัง (แต่สำหรับผมแล้วอาจจะไม่ใช่วิธีที่ดีที่สุด) สำหรับเรื่องของการป้องกันฝุ่น อาจารย์ว่าที่กล่าวถึงวิธีการเก็บตัวหนังตะลุงที่ใช้กันอยู่ในภาคใต้ ด้วยการสานแผงไม้ครอบตัวหนังทั้งสองด้าน หากถามว่า เราสามารถนำวิธีการดังกล่าวนี้มาใช้ได้หรือไม่ ตรงนี้จะเป็นการทดลองการอนุรักษ์ด้วยขนบเดิมที่น่าสนใจ เพราะหากจุดประสงค์สำคัญของการอนุรักษ์วัตถุแบบป้องกัน คือ การป้องกันมิให้ฝุ่นละอองจับบนตัววัตถุ และการป้องกันการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิ ความชื้นอย่างรวดเร็ว การเก็บวัตถุไว้ในแผงไม้ที่ทำขึ้นอาจตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ข้อที่จะต้องพิสูจน์ต่อไปได้แก่ ความเหมาะสมในการเลือกวัสดุไม้ในการทำ “ปก” หนัง ดังที่ทราบกันดีแล้วว่า ไม้เป็นวัสดุที่มีความเสี่ยงต่อแมลงที่จะเข้ามาฝังตัวและกินเนื้อไม้หรือไม่ ฉะนั้น ควรมีการทดลองเก็บสถิติความชื้นและอุณหภูมิ ทั้งในห้องเก็บและลิ้นชัก และทำการเปรียบเทียบอุณหภูมิและความชื้น

ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เพราะหากพบว่ามีค่าความชื้นที่เป็นอันตรายต่อวัตถุที่เป็นหนังแล้ว การลองใช้เซลิคาเจลอาจจะเป็นอีกหนทางหนึ่งในการสว่นรักษาวัตถุ ตรงนี้ ควรจะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจและข้อตกลงบางประการร่วมกันระหว่างชาวบ้านและศูนย์ฯ เนื่องจากการดูแลวัตถุด้วยความรู้แบบอนุรักษ์ป้องกันจะต้องเฝ้าระวังอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การนำวิธีการเก็บหนังตะลุงมาประยุกต์ใช้กับการเก็บหนังใหญ่ อาจจะต้องมีการทดลองกับตัวหนังบางตัวก่อน แล้วสังเกตความแตกต่างเปรียบเทียบ

องค์กรภายนอกอื่นที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในการจัดอบรมการแกะสลักหนังใหญ่เมื่อวันที่ 22 – 24 กรกฎาคม 2548 ผมได้มีโอกาสสนทนากับเจ้าหน้าที่ขององค์กรเพื่อการพัฒนาชุมชนระยอง (พ.ช.ร.) (คุณพุด สอนนอก) ประเด็นที่น่าสนใจได้แก่โครงการที่ พ.ช.ร. กำลังดำเนินงานโครงการพลิกฟื้นวิถีชุมชนตำบลเชิงเนิน โดยมีวัตถุประสงค์ "เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น เข้ามาดำเนินกิจกรรมเสริมหนุนในพื้นที่ตำบลเชิงเนิน จัดกระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจกับชาวบ้าน ทำให้พี่น้องชาวเชิงเนินเกิดจิตสำนึกรักและหวงแหนทุนทางสังคมดั้งเดิมของพวกเขาเอง ไม่ว่าจะเป็นทางวัฒนธรรม ศิลปะพื้นบ้าน ภูมิปัญญา การมีส่วนร่วม เกิดแกนนำและสมาชิกที่เห็นคุณค่าของการฟื้นฟูวิถีที่ควรอนุรักษ์ และคงไว้ให้ลูกหลานได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้ต่อไป และขยายผลไปสู่สาธารณะชุมชน ให้ตระหนักในคุณค่าของสิ่งเหล่านั้น ฯลฯ" โครงการดังกล่าวประกอบด้วย

- (1) ศูนย์เรียนรู้กลุ่มเกษตรกรพึ่งตน บ้านหนองบัว หมู่ 7
- (2) กลุ่มสืบสานศิลปการแสดงนาเซฟ หมู่ 7
- (3) กลุ่มอนุรักษ์มรดกไทยหนังใหญ่วัดบ้านดอน
- (4) กลุ่มอนุรักษ์การนวดไทยวัดบ้านดอน
- (5) กลุ่มสิ่งแวดล้อม บ้านซากใหญ่
- (6) กลุ่มอนุรักษ์กลองยาวบ้านซากใหญ่
- (7) กลุ่มอบรมจริยธรรมและขนมไทยพื้นบ้าน หมู่ 3
- (8) กลุ่มเยาวชนรักษ์เชิงเนิน
- (9) กลุ่มทอเสื่อกก หมู่ 5 บ้านปลวกเกิด-เนินพุทรา

จากการสัมภาษณ์ บทบาทสำคัญของโครงการฯ จะเน้นการเป็นสื่อกลาง บอกเล่าข้อมูลการดำเนินงานของกลุ่มต่างๆ ให้สมาชิกในชุมชนตำบลเชิงเนินได้ทราบความเคลื่อนไหว มากกว่าที่จะเป็นผู้จัดการอบรมหรือถ่ายทอดความรู้ใดๆ ใดอย่างหนึ่ง ช่องทางในการสื่อสารภายในชุมชนได้แก่ วิถีชุมชน และวารสาร "พลังชุมชน" และยังมี การจัดเทศกาลที่จะนำกลุ่มต่างๆ มาแสดงแนวคิด กระบวนการ และผลิตจากแต่ละกลุ่ม (ซึ่งคาดว่าจะจัดขึ้นในช่วงต้นปี 2549)

ที่ได้ยกประเด็นองค์กรภายนอกเช่น พ.ช.ร. ขึ้นมา เนื่องจากบทบาทขององค์กรดังกล่าวมีความสำคัญในการเคลื่อนไหวของท้องถิ่นในปัจจุบัน ในตรงนี้ เจ้าหน้าที่สนามควรพิจารณาเพิ่มเติมถึงความเป็นมาขององค์กร บทบาทและหน้าที่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรม อย่างน้อยการทำหน้าที่สื่อสารงานวัฒนธรรมหรือกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ดังที่ได้กล่าวไป น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดการพัฒนาภายในชุมชนเพิ่มมากยิ่งขึ้นไม่ทางใดก็

ทางหนึ่ง เช่น บทบาทของวิทยุชุมชนที่มีการจัดรายการ "วิทยุชุมชนคนเก่ง" ที่เคยมีการเชิญเจ้าหน้าที่วิจัยภาคสนามมาบอกเล่าถึงที่มา บทบาทและภารกิจของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรต่อพิพิธภัณฑวัดบ้านดอน²

ฉะนั้น การศึกษาบทบาทขององค์กรดังกล่าวหรือชุมชนอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมของท้องถิ่น หรืออย่างน้อยที่สุด ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑวัดบ้านดอน น่าจะมีส่วนช่วยให้เห็นและเข้าใจถึงบทบาทขององค์กรภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนการดำเนินการทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น หรือถ้าจะพิจารณาถึง "สภาวะวัฒนธรรมตำบล" เราอาจจะได้การวิเคราะห์ขององค์กรดังกล่าวไปในอีกแง่หนึ่งว่า องค์กรดังกล่าวเข้ามามีบทบาทส่งเสริมต่องานวัฒนธรรมหรือไม่ อย่างไร

การปฏิบัติการในระยะต่อไป

การฝึกฝนของเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานฟื้นฟูและอนุรักษ์หนังใหญ่ในเชิงช่าง เพราะพัฒนาการการใช้อุปกรณ์การแกะหนังสัมพันธ์โดยตรงกับฝีมือที่เชี่ยวชาญมากขึ้น การติดตามและประเมินผลการฝึกฝนของเยาวชนจะเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งที่จะทำให้ศูนย์ฯ พิจารณาแนวโน้มความต่อเนื่องในการอนุรักษ์หนังใหญ่ การติดตามและประเมินผลดังกล่าวจะดำเนินการควบคู่ไปกับการจัดอบรมเนื้อหาการแกะสลักหนังใหญ่ในส่วนต่อไป ทั้งการเพิ่มพูนทักษะการใช้เครื่องมืออื่นๆ ในการแกะสลักหนัง การฟอกหนัง และการลอกลาย

² รายการ "วิทยุชุมชนคนเก่ง" เรื่อง กลุ่มอนุรักษ์มรดกไทยหนังใหญ่วัดบ้านดอน", สัปดาห์ที่ 20, สถานีที่ออกอากาศ:ศูนย์ปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชนระยอง F.M. 106 MHz., วันอังคารที่ 21 มิถุนายน 2548 เวลา 14.00–16.00 น.

รายงานปฏิบัติการ
การอบรมการแกะสลักหนังใหญ่ ครั้งที่ 2
วันที่ 3 – 4 กันยายน 2548
ณ วัดบ้านดอน จ.ระยอง

ชีวลสิทธิ์ บุญยเกียรติ

ความเป็นมา

การอบรมการแกะสลักครั้งที่ 1 วันที่ 22 – 24 กรกฎาคม 2548 ที่ผ่านมาเป็นการฝึกให้ผู้เข้าอบรมคุ้นเคยกับการใช้เครื่องมือ โดยเริ่มจากการตอกเครื่องมือติดอยู่กับกระดาษในแบบต่างๆ กัน เช่น การตอกตามเส้นตรง และการสร้างลวดลาย จากนั้น เป็นการตอกตามรอยที่เกิดจากการลอกลาย หน้าพระ หน้านาง หน้าลิง และวิทยาการได้เปลี่ยนวัสดุจากกระดาษเป็นหนัง ซึ่งเป็นหนังแก้ว³ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมเกิดความคุ้นชินกับน้ำหนักของการตอกและวัสดุที่ใกล้เคียงกับการแกะหนังใหญ่จริง

ศูนย์ฯ ได้มอบเครื่องมือทุกประเภทไว้กับพิพิธภัณฑ์วัดบ้านดอน เพื่อให้ผู้เข้าอบรมมีโอกาสฝึกการแกะหนังเพิ่มเติมในระหว่างรอการจัดอบรมครั้งที่ 2 อย่างไรก็ตาม จากการสอบถามจากเจ้าหน้าที่สนามปรากฏว่า ความถี่ในการฝึกฝนการแกะหนังของผู้เข้าร่วมอบรมไม่สูงนัก ประมาณ 2 ครั้ง ในจุดนี้ ศูนย์ฯ จะต้องพิจารณาเพิ่มเติมว่า จะมีการแก้ปัญหาประการใดให้ผู้เข้าร่วมอบรมฝึกฝนเพิ่มเติม เพื่อเป็นการเพิ่มพูนทักษะให้กับผู้แกะหนัง และยังเป็นการสร้างแนวโน้มให้ผู้แกะหนังมีความต้องการเข้าร่วมกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์อื่นๆ ในโอกาสต่อไป

การดำเนินงาน

สำหรับการจัดอบรมครั้งที่ 2 ศูนย์ฯ ต้องการกระตุ้นให้เกิดเรียนรู้และพัฒนาทักษะในการแกะหนังอย่างต่อเนื่อง ด้วยการใช้หนังในลักษณะเดียวกับการแกะสลักหนังใหญ่ ความหนาของหนังจะส่งผลต่อการตอกที่ต้องใช้แรงมากขึ้น นอกจากนี้ วิทยาการยังเพิ่มลวดลายของการแกะที่จะต้องใช้ความปราณีตและความระมัดระวังมากขึ้น เช่น การแกะเส้นโค้งที่เกิดจากรูปของดวงตา หรือเส้นคิ้ว ในจุดนี้เครื่องมือที่ใช้ในการแกะหนังอีกประเภทหนึ่งคือ มีดแกะ เป็นอุปกรณ์ที่เสริมเข้าในการอบรมครั้งนี้

รูปและลวดลายที่ใช้ในการแกะหนังยังมีส่วนที่เหมือนกับการอบรมแกะหนังในครั้งที่ 1 แต่มีการเพิ่มลายที่เน้นความละเอียดของการแกะมากยิ่งขึ้น เช่น ลายหน้านางที่มีเครื่องอาภรณ์ ผู้เข้าอบรมจะต้องใช้เครื่องมือทั้งสองประเภท ตัดคู่และมีดแกะสลักตามลายที่แตกต่างกัน

การสังเกตการณ์

จำนวนผู้เข้าร่วมอบรมใกล้เคียงกับการอบรมครั้งที่ 1 ผู้ที่เข้าอบรมโดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มที่มาเข้าร่วมอบรมในครั้งที่ 1 คนที่เกี่ยวข้องกับคณะละครเข้ามารับการอบรมเพิ่มเติม ได้แก่ น้องก้อยเป็นผู้ที่ทำ

³ หนังที่มีความบางเนื่องจากการฟอกจากโรงงาน ซึ่งหนังเช่นนี้ไม่ได้ใช้สำหรับการทำหนังใหญ่

หน้าที่สอนทำและเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมมาจากคณะละครของภัทราวดี และอาจารย์ที่สอนหลักสูตรท้องถิ่นในวิชาศิลปศึกษาที่มีการบรรจุวิชาหนังใหญ่ในโรงเรียน (ครูพรเพ็ญ กลิ่นนันทนวล และครูลงลักษณ์ สาครัง) ผู้เข้าอบรมทั้ง 3 คนมีระดับความสัมพันธ์กับความเป็นหนังใหญ่วัดบ้านดอนที่แตกต่างกัน

น้องก้อยมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดและสร้างสรรค์การเชิดหนังใหญ่ในชนบทที่ได้รับมาจากคณะละครของคุณภัทราวดี การที่ได้ผู้ที่มีบทบาทสำคัญเช่นนี้เข้ามาช่วยกระบวนการอาจเป็นการดีต่อการกระตุ้นให้กลุ่มเด็กเชิดหนังเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในด้านอื่นๆ ต่อไป อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมของเจ้าหน้าที่สนาม ความไม่สม่ำเสมอของ “น้องก้อย” ในการเข้ามาทำกิจกรรมหรือถ่ายทอดทักษะการเชิดหนังใหญ่ เป็นประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการสืบเนื่องของคณะเชิดหนังใหญ่ ด้วยเงื่อนไขเช่นนี้ ศูนย์ฯ หรือเจ้าหน้าที่สนามอาจยกประเด็นให้คณะหนังใหญ่มองหาทางออกด้วยหรือไม่ เพราะหากพิจารณาสถานการณ์ของคณะหนังใหญ่ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงต่อชีวิตของพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่แล้ว ความอยู่รอดหรือการสืบเนื่องของงานพิพิธภัณฑ์กลับไม่ได้พ้นไปจากคณะเชิดหนังใหญ่แต่อย่างใด

ครูพรเพ็ญและครูลงลักษณ์เป็นผู้มีส่วนรับผิดชอบในการจัดทำและดำเนินการหลักสูตรท้องถิ่นในวิชาศิลปศึกษา เมื่อ พ.ศ. 2546 วิชาหนังใหญ่เข้ามาเป็นหลักสูตรสถานศึกษา ในวิชาเพิ่มเติมของศิลปะ เด็กนักเรียนในชั้น ป. 4 ป. 5 และ ป. 6 จะเรียนวิชาหนังใหญ่ ทั้งนี้ เนื้อหาแบ่งเป็นส่วนๆ เพื่อให้เหมาะกับวัยของผู้เรียน นักเรียนชั้น ป. 4 จะเรียนประวัติความเป็นมาของวัดและหนังใหญ่วัดบ้านดอน สอนโดยอาจารย์ประจำชั้น นักเรียนชั้น ป. 5 เน้นการสอนทำเชิดหนังใหญ่ ผู้สอนคือเด็กนักเรียนของวัดบ้านดอนที่ยังเรียนอยู่ในโรงเรียน ส่วนนักเรียนชั้น ป. 6 เน้นการสอนเรื่องการเผยแพร่ การประชาสัมพันธ์ รวมถึงการนำชมด้วย การฝึกเด็กนักเรียนค้นหาเชิดหนังนั้นเป็นเพียงการให้เด็กๆ ได้เรียนรู้เท่านั้น หากใครสนใจ หรือมีหน่วยก้านดินกเชิดหุ่นยาวก็จะชักชวนเพื่อนเข้าสู่วงการหนังใหญ่และพาไปฝึกอย่างจริงจังที่วัดบ้านดอน

การเข้ามาอบรมของครูระดับประถมศึกษาทั้งสองท่านน่าจะช่วยให้การเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของหนังใหญ่มีความครบถ้วนทุกด้านมากยิ่งขึ้น เพราะนอกจากเรื่องของประวัติหนังใหญ่ การเชิดหนัง หรือการฝึกเด็กในระดับประถมปลายเพื่อพัฒนาให้เป็นวิทยากรท้องถิ่น ทักษะการฝึกแกะสลักหนังอาจได้รับการพัฒนาเป็นกิจกรรมอีกส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่น

การอนุรักษ์หนังใหญ่ในแง่ของการอนุรักษ์ป้องกัน (preventive conservation)

ในระหว่างการอบรมฯ ครั้งที่ 2 เจ้าหน้าที่ได้มีการสำรวจความเป็นไปได้ในการพัฒนาการเก็บหนังใหญ่ด้วยการอนุรักษ์ป้องกัน และได้พบว่า คณะเชิดหนังใหญ่ได้เคยสร้าง “ประกับ” หนังใหญ่ที่สานจากไม้ไผ่ เพื่อการเคลื่อนย้ายหนังใหญ่ไปตามสถานที่ที่จัดแสดง แต่คณะหนังใหญ่ไม่ได้ใช้งานประกับดังกล่าวอย่างจริงจัง ในจุดนี้เจ้าหน้าที่ได้ขอความเห็นเพิ่มเติมจากวิทยากร (อ.วาทิ ทรัพย์สิน) ได้กล่าวว่า รูปแบบของการทำประกับในปัจจุบันมีลักษณะที่เหมาะสม แต่ควรแก้ไขเพิ่มเติม คือ

- (1) จำนวนประกับ ควรมีอย่างเพียงพอสำหรับตัวหนังที่มีอยู่
- (2) การสร้างกรอบไม้รอบประกับควรทำเป็น 2 ชั้น และลดโครงไม้ที่ตรึงเป็นสันโครงของประกับ การปรับเปลี่ยนดังกล่าวน่าจะช่วยให้การกักตบตัวหนังในหนึ่งประกับเป็นไปได้ อย่างแน่นหนามากขึ้น

(3) ขนาดของตอกควรใหญ่มากขึ้น เพราะจะไม่เสียเวลาในการสานหากต้องการทำเพิ่มเติม

(4) การใช้น้ำมันยางทาไม้ไผ่เพื่อเป็นการป้องกันปลวกและแมลงกินเนื้อไม้

ศูนย์ฯ จะสนับสนุนการสร้างประทับเพิ่มเติม เพื่อใช้เป็นรูปแบบของการอนุรักษ์ตัวหนัง การใช้ประทับอาจช่วยแก้ปัญหาตัวหนังที่บิดงอ อย่างไรก็ตาม ศูนย์ฯ จะหารือเพิ่มเติมถึงสภาพแวดล้อมในการเก็บหนังในคลังสะสม เพราะในปัจจุบัน แม้ทางพิพิธภัณฑ์วัดบ้านดอนได้จัดทำชั้นเหล็กสำหรับการเก็บตัวหนัง แต่กลับไม่ได้ใช้งาน ด้วยความไม่สะดวกในเปิด-ปิดลิ้นชักเหล็ก

การทำงานในขั้นต่อไป

การย้อมสีหนังและการฟอกหนังเป็นขั้นตอนอีก 2 ลำดับที่จะได้อบรมให้กับผู้เข้าอบรม การย้อมสีเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการแกะตัวหนัง และเป็นการเพิ่มความสวยงามให้กับตัวหนังที่ใช้ในการเชิด ส่วนการฟอกหนังมีวัตถุประสงค์ให้ผู้เข้าอบรมสามารถหาและสร้างวัตถุดิบเพื่อการแกะสลักหนังใหญ่ได้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ เป็นการใช้หนังดิบจากโรงฆ่าสัตว์ในท้องถิ่น และแปรรูปให้เหมาะกับการใช้งานหรือการแกะสลักหนังในอนาคต

บางทัศนะจากการจัดกิจกรรมแกะสลักหนังใหญ่ ครั้งที่ 3
วัดบ้านดอน จ.ระยอง วันที่ 9 – 16 ตุลาคม 2548

ชีวลี ภูมยเกียรติ

กิจกรรมปฏิบัติการ

การดำเนินงานอบรมการแกะสลักหนังใหญ่ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การถ่ายทอดทักษะการลงสีบนตัวหนังแกะสลัก และการพอกหนังเพื่อเป็นวัตถุดิบในการแกะสลักหนังใหญ่ เนื้อหาในการอบรมดังกล่าวต่อเนื่องมาจากการอบรมการแกะสลักหนังใหญ่เมื่อเดือนสิงหาคมและเดือนกันยายน 2548 และจัดขึ้นในระหว่างวันที่ 9 – 16 ตุลาคม 2548 โดยวิทยากรประกอบด้วยอาจารย์ว่าที่ ทรัพย์สิน (และภรรยา) และอาจารย์ เสนีย์ ทรัพย์สิน การอบรมครั้งนี้มีระยะเวลาที่นานกว่าการอบรมใน 2 ครั้งที่ผ่านมา ช่วงเวลาดังกล่าวตรงกับระยะเวลาของการปิดภาคเรียนของนักเรียนในตำบล ซึ่งถือได้ว่าเป็นช่วงที่เจ้าหน้าที่วิจัย ผู้รับผิดชอบโครงการ และวิทยากรได้ตั้งใจเลือก เพื่อให้เกิดกิจกรรมในระยะที่ยาวกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา การฝึกอบรมจึงถือเป็นกิจกรรมที่จะสร้างความสนใจของชุมชนต่อหนังใหญ่ได้มากขึ้น

"ปรากฏการณ์" ความร่วมมือที่มีมากขึ้น

กิจกรรมในการอบรมครั้งที่ 3 สามารถสร้างความสนใจและการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านได้อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาการอบรม วงของผู้ที่สนใจขยายมากขึ้นจากการอบรมใน 2 ครั้งแรก นักเรียน เด็ก และเยาวชนที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของคณะเชิดหนังใหญ่เริ่มเข้ามาเรียนรู้การแกะสลักหนังใหญ่ นอกจากนี้ ผู้ปกครองบางส่วนได้เข้าร่วมกิจกรรมไปพร้อมกับลูกหลานที่เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวด้วย การร่วมอบรมดังกล่าวอาจไม่นับสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นภายในระยะเวลาอันใกล้ แต่ความร่วมมือดังกล่าวอาจสามารถจุดประกายต่อความสนใจในมรดกท้องถิ่นได้มากขึ้นไม่มากนัก

ความร่วมมือที่กล่าวถึงปรากฏในรูปแบบที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความตั้งใจและวัตถุประสงค์ของผู้มาเข้าร่วม ในที่นี้ ขอเสนอประเด็นในการพิจารณาเป็นกลุ่มประเภทบุคคล ดังนี้

กลุ่มอาจารย์จากโรงเรียนวัดบ้านดอน ประกอบด้วยครูโรงเรียน จำนวน 3 คน ที่จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาอบรมการแกะสลักหนังใหญ่ ครูเป็นตัวละครสำคัญในการสานต่อกิจกรรมทุกประเภทที่มีความเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่ เนื่องด้วยหลักสูตรหนังใหญ่ที่สร้างขึ้นในโรงเรียน โดยหลักสูตรดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับหลักสูตรท้องถิ่นที่กำหนดโดยกระทรวงศึกษาธิการที่ต้องการให้เด็กในโรงเรียนมีชั่วโมงการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น สำหรับกรณีโรงเรียนวัดบ้านดอนเชิงเนินแล้ว หลักสูตรหนังใหญ่ประกอบด้วยประวัติและความเป็นมาของหนังใหญ่ วัดบ้านดอน ทักษะเบื้องต้นการเชิดหนังใหญ่

ความคาดหวังต่อการเรียนรู้การแกะสลักหนังใหญ่ของอาจารย์ในโรงเรียนท้องถิ่นไม่ได้เกินเลยไปกว่ากิจกรรมที่ให้นักเรียนได้เรียนรู้ทักษะ เพื่อฝึกสมาธิ และทำงานร่วมกับผู้อื่น โดยหวังว่า การแกะสลักหนังอาจจุดประกายการสืบทอดมรดกท้องถิ่นจากการได้ลงมือกระทำ แต่ความหวังดังกล่าวอาจมีความเป็นไปได้ไม่มาก

นัก เพราะปัจจัยที่เอื้อให้เยาวชนสนใจต่อการแสดงหรือการรักษาอย่างจริงจังในปัจจุบันยังมีไม่มากนัก โดยสามารถพิจารณาได้ดังนี้

- (1) ปัจจัยเชิงเศรษฐกิจหรือทุนทางเศรษฐกิจ การสร้างรายได้จากกิจกรรมใดๆ ก็ตามในชุมชนเป็นสิ่งที่หลายคนให้ความสำคัญ ด้วยเหตุนี้ ในปัจจุบันกิจกรรมทางวัฒนธรรมในกรณีนี้ หนังใหญ่วัดบ้านดอน ยังไม่สามารถที่จะสร้างรายได้อย่างเป็นรูปธรรม หรืออย่างต่อเนื่องได้ จึงทำให้เด็กและเยาวชนเกิดความสนใจต่อกิจกรรมดังกล่าวไม่สูงมากนัก
- (2) ปัจจัยเชิงสัญลักษณ์หรือทุนเชิงสัญลักษณ์ (capital symbolic) กิจกรรมที่กระทำด้วยความต้องการการยอมรับทางสังคมหรือทางจิตใจเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่สร้างให้เกิดการกระทำอย่างต่อเนื่อง เช่น การทำบุญของคนในพุทธศาสนา การสืบสานหนังใหญ่ที่วัดบ้านดอนอาจจะประสบปัญหาที่ว่า กิจกรรมการเชิดหนังใหญ่ยังไม่สามารถสถาปนาเป็นทุนเชิงสัญลักษณ์ของชาวบ้านทั่วไป เฉกเช่นกรณีของการทำบุญ การสืบสานหนังใหญ่ที่ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นจึงอาจไม่สามารถเกิดขึ้นได้

กลุ่มเด็กเชิดหนังในคณะหนังใหญ่ ทักษะการแกะสลักหนังใหญ่ได้รับความสนใจอย่างมากจากกลุ่มเด็กผู้เชิด โดยสังเกตได้จากเด็กที่อยู่ในขณะเชิดที่ติดตามการอบรมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การใช้เครื่องมือ ด้วยการแกะสลักกับกระดาษแข็ง จากนั้น พัฒนาสู่การใช้เครื่องมือด้วยหนังแก้วหรือหนังที่ฟอกจากโรงงาน และเป็นการใช้เครื่องมือกับหนังที่มีความหนามากขึ้นหรือหนังที่ฟอกมีอ ลวดลายต่างๆ มีความซับซ้อนมากขึ้น จากการใช้ตุ้ตตุ้ตอก เป็นการผสมผสานกับการใช้มีดสลักเพื่อแกะในส่วนเส้นโค้งต่างๆ จนถึงการลงสี และการเรียนรู้กรรมวิธีการฟอกหนังในที่สุด

เด็กในคณะเชิดประมาณ 2 – 3 คนจะให้ความสนใจต่อการเรียนรู้ทุกขั้นตอน แม้ว่าจะไม่ได้ทำการฝึกฝนบ่อยครั้งตามที่ผู้ให้ความรู้ได้ตั้งไว้ แต่ความสม่ำเสมอในการพยายามติดตามบทเรียนในแต่ละครั้งที่อบรมก็พอจะสะท้อนให้เห็นถึงความจริงจังในการเรียนรู้ และการนำความรู้ไปใช้ในอนาคต อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์จากการเรียนรู้จะเป็นประเด็นที่จะต้องพิจารณากัน เพราะวัตถุประสงค์สำคัญของการจัดอบรมการแกะสลักหนังใหญ่มาจากความต้องการของชุมชนในการสร้างตัวหนังทดแทนในการแสดง และวัตถุประสงค์ที่รองลงมาคือ การประดิษฐ์ของที่ระลึกเพื่อนำรายได้มาใช้หมุนเวียนในคณะเชิดหนัง แต่จากการสังเกตการณ์ที่ผ่านมา การใช้ประโยชน์จากทักษะในการแกะสลักหนังและการจัดสรรผลประโยชน์กลับตอบสนองต่อความต้องการส่วนบุคคล

การแสดงความเป็นเจ้าของของหนังที่มาจากการฟอกมีอสำหรับใช้เป็นวัตถุดิบในการแกะสลักหนังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “หนัง” ยังไม่สามารถแสดงตนเองเป็นสมบัติสาธารณะ ทั้งๆ ที่เงินที่ใช้ในการลงทุนมาจากภายนอกชุมชน และการลงทุนดังกล่าวก็เพื่อคณะเชิดหนังโดยภาพรวม ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาถึงเงื่อนไข/สภาพที่ไม่เอื้ออำนวยให้เด็กของคณะเชิดหนังมีความคิดของสมบัติกลางหรือสมบัติสาธารณะ ที่ว่าเมื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่แล้ว “ผลกำไร” ที่ได้กลับมาควรจะไปคืนสู่ชุมชน ซึ่งอาจไม่จำเป็นจะต้องเป็น

การให้ทั้งหมดก็ได้ ความรู้ที่ได้จากการอบรมและผลผลิตจากการใช้ทักษะความรู้จึงมีสภาพเป็นส่วนบุคคล หรือเรียกได้ว่า personalized common sharing

ความคิดหรือความรู้สึกที่จะนำไปสู่ neutralized common sharing จะเกิดได้เมื่อสมาชิกเกิดความรู้สึกที่เป็นสมาชิกภาพต่อกลุ่มสังคม หรือ sense of membership ฉะนั้นการเกิดความคลุมเครือต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินส่วนกลางจึงอาจจะเป็นประเด็นสำคัญที่งานพัฒนาจะต้องเข้าไปมีบทบาทหรือไม่ เพราะศูนย์ฯ ในฐานะที่เป็น change agent จะต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อผลที่เกิดมาจากการพัฒนาของตนด้วยเช่นกัน

กลุ่มผู้อาวุโส อันหมายถึง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งได้แก่ ผู้ที่ทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งต่อคณะเชิดหนังใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการทั่วไป นายโรง ผู้ประพันธ์บทพากย์ ผู้ดูแลตัวหนัง หรือกรรมการอื่นๆ ที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากวัด กลุ่มคนดังกล่าวนี้เป็นแรงสนับสนุนสำคัญในการจัดการอบรมของศูนย์ฯ เขาและเธอพิจารณาว่ากิจกรรมดังกล่าวจะเป็นการสืบต่อมรดกหนังใหญ่ให้กับชุมชนอย่างมีนัยสำคัญมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ความกังวลที่เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้อาวุโสเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทักษะการแกะสลักหนังใหญ่สืบเนื่องมาจากสิ่งที่เด็กเชิดหนังได้กระทำลงไป เด็กได้การแกะสลักตัวหนังบางด้วยการลอกลายตัวหนังแสดงเดิม และมีแนวโน้มว่าจะนำตัวหนังดังกล่าวไปใช้ในการแสดงขนาดย่อมที่ใช้ในงานเลี้ยงต่างๆ เมื่อมีการว่าจ้าง ทั้งนี้ ในปัจจุบัน เด็กที่แสดงในการแสดงขนาดย่อมยังใช้ตัวหนังของวัดเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ ผู้สูงอายุจึงมีความกังวลอยู่ไม่น้อยต่อการสร้างหนังใหม่เพียงเพื่อตอบสนองต่อการหารายได้ของเด็กมากกว่าที่จะเป็นการทำกิจกรรมสำหรับคณะเชิดหนัง ในจุดนี้ จึงเป็นคำถามอีกข้อหนึ่งว่า ชุมชนหรืออย่างน้อย คณะเชิดหนังเองจะหาทางออกอย่างไร

กลุ่มคนสัญญา อยู่บนพื้นฐานของการนิยามผู้คนที่เพิ่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับทั้งเด็ก ผู้ปกครอง หรือพระลูกวัด ที่จะเข้ามาเรียนรู้ทักษะการแกะหนังเป็นช่วงๆ โดยไม่ได้มีจุดหมายปลายทางที่จะเป็นการเรียนรู้และใช้ทักษะการแกะสลักหนัง เพื่อสร้างตัวหนังหรือสร้างประโยชน์ใดๆ ให้กับคณะเชิดหนัง หากพิจารณาแบบ “สุดขั้ว” แล้ว กลุ่มคนเหล่านี้อาจจะไม่มีบทบาทสำคัญในการสืบสานมรดกหนังใหญ่ในระยะอันใกล้ เพราะเด็กหลายๆ คนเข้ามาใช้กิจกรรมดังกล่าวสำหรับช่วงเวลาปิดเทอม แต่หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วกลุ่มคนดังกล่าวนี้ สามารถเป็น “แรงเสริม” ต่อการสืบทอดวัฒนธรรมหนังใหญ่ในอนาคตได้ หาก change agent พยายามทำกิจกรรมและสร้างความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง

ทิศทางของความสืบเนื่องอยู่ที่ตรงไหน

ความคิดเห็นที่หลากหลายปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดจากการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่ วัดบ้านดอน ถึงแม้ว่าทิศทางของความคิดเห็นเหล่านั้นจะแสดงความยินดีต่อการจัดการอบรมที่ศูนย์ฯ ได้ดำเนินการ แต่สิ่งที่จะต้องพิจารณาเพิ่มเติมไปกว่านั้นเห็นจะมี 2 ประเด็นเป็นสำคัญ คือ ความต่อเนื่องของคณะหนังใหญ่ และการประยุกต์ใช้ทักษะการแกะสลักหนังใหญ่ สำหรับข้อพิจารณาประการหลังนี้ คณะหนังใหญ่จะต้องมองหาช่องทางในการจัดการซื้อวัตถุดิบหมุนเวียนมาใช้เพื่อการแกะสลักหนัง รูปแบบการผลิตหรือการสร้างงานแกะสลักหนังในเบื้องต้นนี้ ดูจะเน้นไปที่การสร้างของที่ระลึก ไม่ว่าจะเป็นหน้าของตัวละคร เช่น พระนาง ยักษ์ ลิง แต่คำถามที่เกิดขึ้นกลับกลายเป็นว่า ผู้ใดบ้างควรได้รับผลประโยชน์จากการลงแรง

ในขณะนี้ ศูนย์ฯ ได้ลงทุนซื้อหนังสดหรือหนังฟอกแล้วให้กับผู้ที่เข้าอบรม ใช้ในการแกะสลัก ผลผลิตที่ได้มาบางส่วนขายให้กับผู้ที่เข้ามาเยือนวัด ทั้งผู้ที่เข้ารับบริการนวดแผนโบราณ และผู้ที่มาดูงานวัดบ้านดอน รายได้ที่เกิดจากการขายดังกล่าวได้รับการจัดการไปหลากหลาย ทั้งที่เป็นรายได้กลับเข้ามาที่กลุ่มผู้อบรมที่เป็นคณะเชิดหนังใหญ่ และกลายเป็นรายได้ส่วนตัว ปัญหาที่จะต้องพิจารณาต่อไปในอนาคตอยู่ตรงที่ว่า คณะเชิดหนังใหญ่จะจัดการการหมุนเวียนของทรัพยากรอย่างไร รายได้ควรจะนำมาใช้ในการลงทุนซื้อหนังวัวหรือไม่ และการผลิตในอนาคตควรจะเป็นเพียงการทำของที่ระลึกเพียงเท่านั้นหรือไม่ เพราะความตั้งใจแต่แรกที่จะมีการอบรมแกะสลักหนังใหญ่มากจากความต้องการสร้างตัวหนังทดแทนสำหรับการเชิด ด้วยเหตุนี้ คณะเชิดหนังใหญ่จะต้องพิจารณาและทำข้อตกลงบางประการ ในการจัดการการลงทุน การหมุนเวียนของรายได้ และการสร้างผลผลิต เงื่อนไขทั้ง 3 ประการควรอยู่ในลักษณะที่สมดุลย์ เพื่อให้กิจกรรมทางวัฒนธรรมดังกล่าวไม่เป็นเพียงการสร้างผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นสำหรับการหาทำไรเท่านั้น

อนาคตของคณะหนังใหญ่วัดบ้านดอน ซึ่งเชื่อมโยงถึงอนาคตของพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ ขึ้นอยู่กับเยาวชนที่ทำหน้าที่เชิดหนังใหญ่ การแสดงหนังใหญ่ที่เป็นงานใหญ่มีอยู่อย่างจำกัดในแต่ละปี เด็กในคณะละครคำถึงรายได้ที่ตนเองควรได้มาจากการแสดงไม่มากนัก และสิ่งนี้อาจจะเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ผลักดันให้เด็กในคณะหนังใหญ่บางคนรวมตัวกันเป็นกลุ่มแสดงหนังใหญ่เล็กที่ออกแสดงตามโรงแรมหรือในงานจัดเลี้ยง

รูปแบบของการแสดงจะเป็นการใช้หนังใหญ่ของวัดบางตัว และนำไปประกอบการแสดงที่มีการคิดค้นขึ้นใหม่ ซึ่งอาจไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นการเชิดหนังใหญ่ หากเป็นการประยุกต์ท่าทางของการแสดงโขนผนวกกับการใช้ตัวหนังใหญ่ในการเคลื่อนไหวร่างกาย การต่อตัว ลักษณะการแสดงดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับการเข้ามาของคณะละครของ “คุณภัทราวดี” เมื่อประมาณ พ.ศ. 2542 – 3 “ก้อย” เป็นหนึ่งผู้เชิดของคณะหนังใหญ่วัดบ้านดอนที่ได้รับ “ทาง” การแสดงของคุณภัทราวดี ก้อยจึงกลายเป็นผู้สอนการเชิดหนังใหญ่ในปัจจุบัน ก้อยยังเป็นคน ที่สร้างการแสดงขนาดย่อมและนำออกแสดงตามสถานที่ต่างๆ โดยมีเด็กในคณะหนังใหญ่อีก 2 – 3 คนร่วมการแสดงแต่ละครั้ง

การแสดงขนาดย่อมนี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพราะการใช้ประโยชน์จากหนังใหญ่ ซึ่งถือเป็นมรดกหรือทุนทางวัฒนธรรมเดิมเกิดขึ้น หากมองในแง่หนึ่ง การแสดงดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นการปรับตัวต่อสัมพันธภาพระหว่างมหรสพและสังคมที่ย่อมได้ โดยทั่วไปแล้ว เนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดงหนังใหญ่ของวัดบ้านดอนจะแสดงเพียงฉากตอน “กำเนิดสองกุมาร” ด้วยข้อจำกัดของตัวหนังและการผูกเรื่องของผู้ประพันธ์บทพากย์ การแสดงหนังใหญ่จึงไม่สามารถเป็นมหรสพของชุมชน (?) นั่นหมายถึง การไม่สามารถจะทำหน้าที่ให้ความบันเทิงหรือการเรียนรู้ที่ไม่ซ้ำในแต่ละการแสดง การแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอนจึงมีฐานะเป็น “ภาพตัวแทน” ของมรดกท้องถิ่นที่จะนำเสนอต่อคนภายนอกชุมชน ฉะนั้น หน้าที่หรือการใช้ประโยชน์จากหนังใหญ่ดูจะเป็นไปอย่างจำกัด

ดังนั้น เมื่อมองรูปแบบการใช้งานหรือใช้ประโยชน์จากหนังใหญ่ที่เคลื่อนคล้อยสู่การแสดงขนาดย่อมตามงานเลี้ยงต่างๆ จึงอาจจะพิจารณาได้ว่า การแสดงช่วยต่อลมหายใจให้กับมรดกหนังใหญ่ได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การแสดงอาจทำได้เพียงการต่อลมหายใจได้มากกว่าการต่อชีวิตของหนังใหญ่หรือคณะละครได้เพียงเท่านั้น เพราะการใช้ประโยชน์ประเภทนี้ไม่สามารถสร้างความชอบธรรมได้มากนัก บุคคลแวดล้อมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น นายโรง ผู้ดูแลคณะเชิดหนังใหญ่ กลับมองการแสดงดังกล่าวเป็นการหาผลประโยชน์ส่วนตัว

มากกว่า กลุ่มบุคคลแวดล้อมอาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ดูแลหนังใหญ่และคณะเชิดหนังที่ได้รับสืบทอดมรดกมาก่อน

เมื่อมาถึง ณ จุดนี้ จึงก่อให้เกิดคำถามที่ว่า ใครเป็นเจ้าของมรดกวัฒนธรรม? เราคงไม่สามารถหาคำตอบที่เบ็ดเสร็จได้ เพราะหากพูดถึงมรดกแล้ว เราเองต้องยึดที่ตัวความหมายว่า มรดกวัฒนธรรมเป็นทั้งวัตถุและสิ่งที่เป็นนามธรรมและส่งต่อกันระหว่างชั่วอายุคน จึงเห็นได้ว่า กลุ่มคนมากกว่า 2 ชั่วอายุคนขึ้นไปเข้ามาเกี่ยวข้องความเป็นเจ้าของจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ไม่ใช่ความชอบธรรมเบ็ดเสร็จที่คนในชั่วอายุคนที่มา ก่อนหรือคนรุ่นใหม่ที่มารับการสืบทอด เมื่อความชอบธรรมของความเป็นเจ้าของมรดกวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับกลุ่มคนทั้งหมด การพิจารณาผู้ที่เกี่ยวข้องจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการกล่าวถึงเจ้าของมรดกวัฒนธรรม ข้อพิจารณาถึงความเป็นเจ้าของจึงต้องวิเคราะห์แบบแผนการปฏิบัติต่อมรดกวัฒนธรรมที่เป็นที่ยอมรับหรือที่เป็นการปฏิเสธ และความรู้สึกของความเป็นเจ้าของหรือการเข้าถึงมรดกวัฒนธรรม

ฉะนั้น เจ้าหน้าที่ภาคสนามน่าจะพิจารณาและได้เก็บข้อมูลในส่วนนี้เพิ่มเติมว่า ความรู้สึกของการเป็นเจ้าของ หรือ sense of ownership ขึ้นอยู่กับสิ่งใด ใครมีสิทธินิยม แบบแผนปฏิบัติต่อมรดกที่เหมาะสมคืออะไร และรูปแบบการปฏิบัติประเภทใดได้รับการพิจารณาว่าไม่เหมาะสม หรือ “สูญเสีย” ความชอบธรรมในการใช้ประโยชน์จากมรดก เพราะเมื่อใดก็ตามที่จะต้องมีการจัดการกับปัญหาจากการใช้ประโยชน์ เราควรที่จะเข้าใจถึงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และหาสาเหตุของประเด็นปัญหา และควรนำไปสู่ข้อต่อรองและการประสานความต้องการของเจ้าของมรดกที่ผันแปรไปตามปัจจัยที่เข้ามา